

2011 DEC. 16

55983
93/99 Ft H79

2011/6

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXXIX. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XXXIX. évfolyam • 6. szám
2011. december

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
HALÁSZ PÉTER
HÁLA JÓZSEF KOVÁTS DÁNIEL
SEBESYÉN KÁLMÁN
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR ZIKA KLÁRA

Szerkeszti:
SELMECZI KOVÁCS ATTILA

Szerkesztőség:
Budapest V., Magyar u. 40.
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
www.honismeret.hu
INDEX 25387 E-mail:
honism@gmail.com
selmeczikovacs@gmail.com

Megjelenik

a
Nemzeti Erőforrás Minisztérium

a
Nemzeti Kulturális Alap

és a
Magyar Nemzeti Múzeum

támogatásával.

Előfizetési díj egy évre 1980 Ft,
fél évre 990 Ft,
az egyes számok ára 460 Ft.
Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletéga
1008 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető
valamennyi postán, kézbesítőknel
a 11991102-02102799 számlán,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu,
faxon: 303-3440.
További információ: 06 80/444-444

Olvasószerkesztő:
Balahó Zoltán

Nyomdai munkák:
Opticult Bt. (Kovács Gyula),
mondAT Kft.

ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Agócs Attila igazgató, Füleki Vármúzeum, Füleki
Badicsné Szikszai Zsuzsa néprajzos tanár,
Kiszombor

Bajtai Mária gimnáziumi tanár, Kecskemét

Balahó Zoltán történész muzeológus,
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

Boér Hunor könyvtáros, Székely Nemzeti Múzeum,
Sepsiszentgyörgy

Dániel Erzsébet etnográfus, Párkány-Nána

Debreczeni-Droppán Béla,

a Honismereti Szövetség elnöke, Budapest

Diószegi György Antal dr. jogtanácsos, Budapest

Dobos Gyula dr. ny. levéltárigazgató, Szekszárd

Fodor István Ferenc helytörténész, Jászfákóhalma
Frisnyák Sándor dr. DSc. professor emeritus,
Isaszeg

Fülöp Lajos múzeumigazgató, Székelykeresztúr

Gécziné Laskai Judit rajztanár,
PhD hallgató ELTE PPK, Budapest

Gergelyné Bodó Mária középiskolai tanár, Szeged

Győri-Nagy Sándor dr. PhD kultúrokológus,
intézetigazgató, Kiskunmajsa

Halász Péter ny. főtanácsos, Gyimesközéplak

Horváth János irodalomtörténész (1878–1961)

Kereskényi Dávid dr. jogász, Budapest

Kovács Sándor könyvtáros, helytörténész,
Budapest

Merényi-Metzger Gábor dr. PhD történész, Gyula

M. Pázmány Kata művelődésszervező, Budapest

Örsi Julianna dr. habil társadalomkutató,
ny. múzeumigazgató, Túrkeve

Pallagi László történelemtanár, Som

Polgárdy Géza dr. jogász, újságíró, Budapest

Selmeczi Kovács Attila dr. DSc. egyetemi tanár,
Debrecen

Sylvester Lajos közíró, Sepsiszentgyörgy

Szecska Károly dr. történész, ny. levéltáros, Eger

Szöts Zoltán dr. igazgató, Völgységi Múzeum,
Bonyhád

Tölgyesi József dr. főiskolai docens, Veszprém

Tóth Álmos ny. főgeológus, Budapest

Tóth Arnold megyei múzeumigazgató-helyettes,
Miskolc

Udvarhelyi Nándor geológus, Miskolc

Várnai Ferenc dr. zenekutató, zeneszerző,
ny. főiskolai tanár, Pécs

A címlapon *Kalwaria Zebrzydowska* kegyképe
(Udvarhelyi Nándor felvétele)

TARTALOM

KÖSZÖNTÉS

Köszöntjük a nyolcvanesztendő Andrásfalvy Bertalant! (<i>Halász Péter</i>).....	3
---	---

ÉVFORDULÓK

Gróf Teleki Lászlóról születése és halála kerek évfordulóján (<i>Debreczeni-Droppán Béla</i>)	6
„Életemet a hazának szentelem”. Kétszáz éve született Perczel Mór (<i>Dobos Gyula</i>).....	9
150 éve született Laczkó Dezső, a legendás pap-geológus (<i>Tóth Álmos</i>)	12
Thirring Gusztáv emlékezete – kettős évfordulója kapesán (<i>Polgárdy Géza</i>)	15
Bányai János, a székelyföldi építő (<i>Boér Hunor</i>).....	17
A Kárpátoktól a Balkánig. Emlékezés Gunda Bélára (<i>Selmeczi Kovács Attila</i>).....	19
Száz éve született dr. Molnár István múzeumalapító, néprajztudós (<i>Fülöp Lajos</i>)	21
Száz esztendeje született Lakatos Demeter (<i>Halász Péter</i>)	23
Emlékezés Lajos Árpádra (<i>Tóth Arnold</i>)	26
Emlékezés a száz éve született Kiséry Lászlóra (<i>Frisnyák Sándor</i>).....	27
Százéves a pozsonyi Petőfi-szobor (<i>Balahó Zoltán</i>)	28

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanitómestereink

<i>Horváth János</i> : Petőfiről.....	31
A néphagyomány ébren van. Beszámoló egy nyári táborozásról (<i>Gécziné Laskai Judit</i>).....	32

SORSKÉRDÉSEK

Nemzetstratégia – fenntartható nyelv- és kultúraelmélet nélkül? (<i>Győri-Nagy Sándor</i>)	34
--	----

EMLÉKHELYEK

Kalwaria Zebrzydowska kegyképe és tisztelete Magyarországon (<i>Udvarhelyi Nándor</i>).....	37
Hol született az „ördöglovas”? (<i>Merényi-Metzger Gábor</i>)	41

TERMÉS

Liszt Ferenc életéből – levelei nyomán (<i>Várnai Ferenc</i>)	43
Kossuth Lajos Pesti Hírlapja: mintaértékű és igazmondó média (<i>Diószegi György Antal</i>)	48
A Somi Református Egyház 1944–1953 között (<i>Pallagi László</i>).....	50

KRÓNIKA

Perczel-évforduló Bonyhádon (<i>Szöts Zoltán</i>).....	53
A reformkori politikusok új almanachja. Beszélgetés Pálmány Bélával (<i>Kereskényi Dávid</i>).....	54
Emlékezés Sebők Zsigmondra, „Mackó úr” megteremtőjére (<i>Dániel Erzsébet</i>)	57

Honismereti nap és kistérségi néprajzi konferencia Kiszomboron (<i>Badicsné Szikszai Zsuzsa</i>).....	59
Gubicz András emléktábla a Váci utcában (<i>Fodor István Ferenc</i>)	59
Hatvanéves a füleki múzeum (<i>Agócs Attila</i>)	60
Jelentősen bővült 2011-ben az érdi Magyar Földrajzi Múzeum (<i>Kovács Sándor</i>).....	61

In memoriam

A diplomácia királya – Dr. Habsburg Ottó (1912–2011) (<i>M. Pázmány Kata</i>)	62
Makovecz Imre erdélyi hagyatéka (<i>Sylvester Lajos</i>)	64
Oláh Ferenc (1924–2011) (<i>Tölgyesi József</i>)	66

KÖNYVESPOLC

Csongrádi kiadvány a százéves Magyar Irodalomtörténeti Társaság köszöntésére (<i>Bajtai Mária</i>)....	67
Miklós Péter: A szegedi bölcsészkar Radnóti Miklós diákéveiben (<i>Gergelyné Bodó Mária</i>)	67
Darvas-Kozma József: A csiksomlyói pünkösdi búcsú eredettörténete (<i>Udvarhelyi Nándor</i>)	68
Mészáros István: Művelődéstörténeti tanulmányok 1960–2009 (<i>Szeeskö Károly</i>)	69
A Jászkunság folyóiratról (<i>Őrsi Julianna</i>).....	70
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA (összeállította: <i>Halász Péter</i>).....	71
A 2011. év tartalomjegyzéke	77

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállításának során könnyebbséget jelent, s a korrektúra megtagadásával esetenként gyorsíthatja a megjelenést, ha a közlésre szánt írásokat e-mail-en egyszerű WORD formátumban küldik el számunkra, vagy gépelt kézirat esetén a szerkesztőség címére. Ha képeket küldenek, azokat JPG formátumban, 300 DPI felbontásban e-mail-en kérjük megküldeni. A közlésre szánt cikket csak a szerző nevének és postacímének feltüntetésével tudjuk fogadni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Bródy Sándor u. 46. Tel.: 1-266-0857)

MNM VERÁNÓ Könyvesbolt (1053 Budapest, Magyar u. 40.)

Unitárius Könyvesbolt (Bp. V., Alkotmány u. 12. Tel.: 1-311-2241)

KÖSZÖNTÉS

Köszöntjük a nyolcvanesztendős Andrásfalvy Bertalant!

Sokan és sokféleképpen köszöntik, köszönhetik 80. születésnapján Andrásfalvy Bertalant, nemzeti kultúránk meghatározó személyiségét. Méltatják nyilván a kiváló néprajzkutatót, a Duna-menti ártéri gazdálkodás lényegének felismerőjét, tudományos megfogalmazóját; köszöntik a pécsi egyetem néprajzi tanszékének néprajzos nemzedékek légióját fölnevelő professzor emeritusát; a néprajztudomány akadémiai doktorát; a néptánc és a népművészet mozgalmainak nélkülözhetetlen és meg nem alkuvó, emberi és szakmai támogatóját. Ünnepelhetik a diktatúra idején tudományos egzisztenciáját is emelt fővel kockáztató, majd ellenzékiből kormánypárti képviselővé, miniszterré lett politikus nem kevesebb elszántságot igénylő bátorságát.

Mi, a honismereti mozgalom szolgálói elsősorban arra az emberre emeljük e jeles alkalommal poharunkat, aki Németh Lászlóval együtt vallja, hogy *„az olyan népeknél, mint a román, a horvát [...], a magyar, ahol a paraszti élet emlékeiben a nemzeti tőke nagy részét fenyegeti a pusztulás, a mentő néprajz*

Andrásfalvy Bertalan a 80. születésnapja alkalmából rendezett köszöntésen az Uránia Filmszínházban, dr. Réthelyi Miklós miniszter és feleségük társaságában 2011. november 19-én (Hála József felvétele)

a népkultúra-váltás idején, több mint tudomány.” Hiszen a honismereti mozgalom és a honismereti gondolkodás nem más, mint bizonyos tudományágak – történelem, néprajz, nyelvészet, szociológia és hasonlók – tárgyának nemzeti sorskérdésként való szemlélete, művelése és a nemzetpolitikába való beépítése.

Andrásfalvy Bertalannak nem adatott meg, hogy olyan kedvező országos széljárás feszítse vitorláját, mint Klebelsbergét, Hómanét, Teleki Pálét, amikor a maradék ország és a megsebzett nemzet mentése érdekében a politika össze tudott fogni a néprajztudomány legjobbjával. Neki a „több mint tudomány”-ként művelt néprajzzal és a nemzeti töltésű országépítéssel úgy kellett foglalkoznia, hogy ellenségeink minél nehezebben találjanak rajta fogást – akár ellenzékben, akár kormányban szolgálta a magyarságot. Még a nemzeti erők látszólagos győzelme, minisztersége idején is nemtelen támadásokat kellett elszenvednie azok részéről, akik elkeseredett gyűlölettel reagáltak a nemzet immunrendszerének erősítését szolgáló erőfeszítéseire, miközben még lehetséges fegyvertársaival is nemegyszer pengeváltásra kényszerült.

Honnan vette Andrásfalvy Bertalan ezt a szilárd és biztos értékrendet, ami eligazítja és meghatározza tetteit, szavait, állásfoglalását. Talán nem véletlen, hogy 1931. november 17-én a „Civitas fidelissima” – Hűség városa – büszke címet viselő, a *hungarus tudatú* poncichterek között, Sopronban született, s itt végezte az általános iskolát. Budapesten érettségizett, majd itt kapott 1955-ben néprajz-muzeológus diplomát. Egyetemi éveit így rendkívül sötét korban teltek, de Andrásfalvy és néhány kiváló barátja megtalálta a módját, hogy a „több mint tudomány” rangú néprajzhoz szükséges tárgyi tudást és érzelmi ráhangolódást a lehető legjobb forrásokból merítsék. Martin Györggyel, Pesovár Ferencel, Szabó Mátával – hogy csak néhányukat említsen – nemcsak szakmai, hanem baráti kötelék is összefűzték.

Tanárai, mesterei közül pedig – saját visszaemlékezése szerint – elsősorban hárman voltak rá meghatározó hatással: *Tálas István*nak az anyagi kultúrában, a hagyományos gazdálkodás kutatásában való jártasságát; *Vargyas Lajos*nak a népköltészet és a népzene iránti érdeklődését, „a falusi élet művészi minőségének átélését”,¹ *Fél Edit*nek pedig a kritikai igényességet, s a tudományos kutatói hűséget köszönheti.² Ilyen mesterektől kapott talentumokkal sáfárkodott azután a különböző műhelyekben és szakterületeken végzett munkája során. Időrendben számba véve: Szekszárdon a megyei múzeumban, Pécsen az MTA Dunántúli Tudományos Intézetében valamint a Baranya Megyei Levéltárban, majd a megyei múzeum néprajzi osztályán; 1985-től osztályvezetőként az MTA Néprajzi Kutatócsoportjában, 1989-től a pécsi egyetem docensként, majd egyetemi tanárként, tanszékvezetőként, 2001-től az egyetem professzor emeritusaként.

Szorgos munkássága során a néprajztudomány számos fejezetét művelte, érdeklődése nem korlátozódott egyetlen tájegységre vagy szakterületre, de mindegyik témakörben jelentőset alkotott, új összefüggéseket, tanulságokat tárt föl. A tájékozódásnak ez a sokfélesége nyilván nem elhatározás kérdése, hanem egyrészt szükség, másfelől adottság. Egyenesen következik abból a szemléletéből, miszerint nemzeti sorsunk „halmozottan hátrányos” helyzetében a néprajzot a megmaradásunkhoz szükséges önbecsülés érdekében folytatott küzdelem során – mint egykori parasztjaink a kaszát és a kapát – *fejve-reként* kell felhasználnunk.

Ha Andrásfalvy Bertalant, a XX. század második felének felelősen gondolkodó magyar értelmiségét, mint sajátos jelenséget tekintjük, akkor ezt az örökös fűrkészést, a szellemi önvédelmi harchoz szükséges fegyverek és társak folyamatos keresését tarthatjuk legjellemzőbb vonásának. Ezért nem lehet véletlen az sem, hogy kezdetektől részt vett a honismereti mozgalom, az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom, főként a Hazafias Népfront sáncái között vívott, a nemzeti identitás és öntudat erősítését szolgáló küzdelmeiben, még ha ezek a sáncok nem is nyújtottak számára – számunkra – föltétlen védelmet.

Andrásfalvy ugyanis azok közé a sajnos mind ritkábban előforduló néprajztudósok közé tartozik, akik föllismerték az önkéntes hon- és népismereti mozgalom tudománysegítő és nemzettudatot erősítő szerepét. Kezdetől fogva részt vett a Honismeret folyóirat szerkesztőbizottságának munkájában, konferenciákon, gyűjtőtárlásokon, akadémiaiakon mindig számíthatunk szakmai útmutatására, ellentéteket kiegyensúlyozó, elakadásokat továbblendítő baráti együttműködésére. Szakmai eligazítással és személyes példaadással segítette és segíti munkánkat, amire minden autodidakta felkészültségű, legjobb értelemben vett amatőr közösségnek olyan szüksége van – mint egy falat kenyérre.

¹ *Hofer Tamás*: Andrásfalvy Bertalan köszöntése. In: *Halász Péter* (szerk.): *A Duna menti népek hagyományos műveltsége*. Bp., 1991. 10.

² *Andrásfalvy Bertalan*: Fél Edit köszöntése. A Ráday Gyűjtemény Évkönyve II. Bp., 1981. 340.

Példát vehetünk *stilusának* tisztaságáról, közérthetőségéről, áltudományos sallangoktól mentességéről. Hiszen – mint minden született pedagógus – írásaiban, előadásában, de még baráti beszélgetések során is mindig arra törekszik, hogy gondolatait világosan, egyértelműen fogalmazza meg, ezért is lett az egyetemi oktatás mellett a hazai ismeretterjesztés megbecsült művelője. Ez nyilván abból következik, hogy nem elégszik meg a vizsgált társadalmi jelenségek leírásával, bemutatásával, azokat ő maga is *meg akarja érteni*, így aztán meg is tudja *értetni*.

Követendő példát nyújt számunkra a különböző témák feldolgozása során tanúsított *felelősségteljes* gondolkodásával. Mint társadalomtudós, nem elégszik meg a jelenség leírásával, a közösségre gyakorolt hatásainak felmutatásával, hanem rávezet, vagy legalábbis rámutat a megoldás lehetőségeire is. Eközben persze – éppen szókimondó őszinteségével – kisebb-nagyobb csoportérdekeket is sérthetett, amiért gyakran támadták, de hát Albert Schweitzertől tudjuk, hogy „*az igazság mindig nyereség, bármilyen nehéz is alkalmazkodni hozzá*”. A hívő ember küldetése öntudatát persze nehéz összehangolni a napjainkra jellemző, megalkuvások sorozatából álló életvitellel, mikor az 'igen' korántsem mindig *igen*, s a 'nem' sem föltétlenül *nem*, még azok szájában sem, akikre föl kellene néznünk. De – Andrásfalvy szerint – tudván a jót, nem cselekedhetjük a rosszat, és az igazság ismeretében nem hazudhatunk – legfőképpen önmagunknak nem.

De hát – másként nem lehet, s ha lehet is – nem érdemes. Ő maga írja ars poeticaként: „*Vallom, hogy a teljes értékű élethez hozzátartozik a közéletben vállalt munka, a jónak megismert ügy képviselése, az eszméért folytatott küzdelem.*” Tudósként és politikusként is olyan ember Andrásfalvy Bertalan, aki egyszerre vizsgálja, ugyanakkor szenved is a jelenségeket. Gyötri a tehetetlenség, mert az oly divatos vállrándítás nem a műfaja. Messzire tekintő pillantása felismerte hazai folyószabályozásunk és vizgáldoklásunk ellentmondásait,³ iskola- és oktatási rendszerünk elhibázottságát, az iskolai nevelés hiányát;⁴ a magyar föld külföldiek kezére juttatásának veszélyeit;⁵ a történelmünk meghamisításának súlyos következményeit.⁶ De nem tudja túltenni magát a nemzetet fenyegető, általa fölismert veszélyeken, nem tudja és nem is akarja befogni *pőrös száját*. Legutóbbi, pécsi találkozásunkkor is ezt éreztem: jó volt hallgatnom nagy ivű, sugárzó tudását, de éreznem kellett gondokban őrlődő tépelődését.

Kedves Berci!

Sokszor találkoztunk egymással az életben, de nem eleget; ám nem is a fizikai, hanem a szellemi együttlétekre emlékszem elsősorban: a Morvay Péterrel közösen szervezett önkéntes néprajzi gyűjtőtalálkozókra, a Selyemgombolyítóban – négy-öt magyarként – sor került összehajlásainkra. Életem egyik legszebb munkája volt, amikor jó húsz esztendővel ezelőtt, Balassa Iván fölkérésére a 60. születésnapodra készülő kötetet állítottam össze, s hosszú hónapokat a tiszteletedre ajánlott írások gyűjtésével, szerkesztésével, korrigálásával tölthettem. Jó volt éreznem a tanulmányok szerzőinek feléd áramló megbecsülését, szeretetét. Most is gyakran vagy velem itt Gyimesben, a vak Finánc Zoltival idézgetjük az elmúlt időket, mikor még Tinkával – Martinkával – jártatok ezt a tájat. Könyveidet gyakran hívom segítségül a munkámhoz, máskor szellemedet idézem éjszakákba nyúló töprengéseim során.

Gondolom így vannak ezzel mások is a honismereti mozgalomban, hiszen a közösség, de az egész, közjót szolgáló nemzeti értelmiség nagyon sokat köszönhet Neked. Hálásak vagyunk a sorsnak, amiért kortársaid lehetünk, és nyolcvanestendős születésnapodon azt kívánjuk, hogy

*az ég harmatja szivedet újítsa,
áldások árja házad elborítsa!*

Halász Péter

³ A vízhasználat és árvízvédelem Magyarországon. In: *Andrásfalvy Bertalan: Hagyomány és jövő. Népismereti tanulmányok.* Antológia Kiadó, lakitelek, 2004. 40–57.; *Andrásfalvy Bertalan: A Duna mente népeinek ártéri gazdálkodása.* Ekvilibrium Kiadó, 2007.

⁴ *Andrásfalvy Bertalan: Hagyomány és művelődés.* A Magyar Művelődési Intézet Évkönyve, 1993–1994. Bp., 1994. 120–129.

⁵ *Andrásfalvy Bertalan: Földkiarúsítás Magyarországon.* In: *Hagyomány és jövő.* 2004. 17–18.; U. ö.: *Nemzeti földhasználat és a nemzet.* u. o. 19–34.

⁶ *Andrásfalvy Bertalan: Torzkép a magyarságról.* In: *Hagyomány és jövő.* 2004. 225–237.

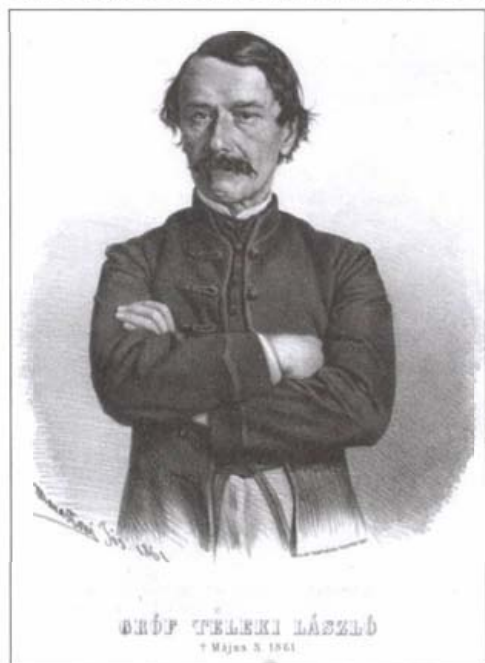
ÉVFORDULÓK

Gróf Teleki Lászlóról születése és halála kerek évfordulóján

Teleki László gróf a reformkor vezető politikusa, az 1848–49-es szabadságharc párizsi követe, az emigráció egyik legmeghatározóbb személyisége, az 1861-es országgyűlés Határozati Pártjának vezére volt. Nagy műveltségű, igazi „római jellem”, hazafias becsületére kényesen büszke arisztokrata, Batthyány Lajos legjobb barátja, a reformkori nagy politikus-nemzedék egyik legkiválóbb szónoka. Ennek ellenére ma már nincsen ott azon a képzeletbeli tablón, ahol a maga korában volt: Széchenyi, Wesselényi, Kossuth, Deák, Batthyány és Eötvös mellett. Az első sorban.

Teleki László 200 éve, 1811. február 11-én született Pesten, id. Teleki László gróf és Mészáros Johanna bárónő gyermekeként. Erdély és Magyarország egyik legjelentősebb arisztokrata családjából származott, amely számos jelentős embert adott a hazának. Az Új Magyar Életrajzi Lexikonban pl. huszonegy Telekit találhatunk, a legtöbb személyt egy családból. (Csak a Bethlen-család vetekedik velük, ugyancsak huszonegy említésre méltó személyiséggel, de ez esetben tulajdonképpen két családról van szó: az iktári és bethleni Bethlenekről.) Ők adták a legtöbb akadémikust is, hiszen hét Teleki lett az Akadémia tagja.

Teleki László ősei között ott találjuk többek közt Teleki Mihály (1634–1690) erdélyi kancellárt, a családi vagyon megalapozóját és Ráday Pált (1677–1733), II. Rákóczi Ferenc híres kancellárját.

Teleki László. Marastoni Jakab litográfiája, 1861. (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képesarnok)

Édesapjának nagybátyja, Sámuel (1739–1822) erdélyi kancellár alapította a híres marosvásárhelyi könyvtárat, az ún. Teleki Tékát. Jelentős könyvgyűjtő volt nagyapja József (1738–1796) és édesapja, László (1764–1821) is, akik mindketten a felvilágosodás elkötelezett híveinek számítottak. Nagyapja az 1790–91-es országgyűlés egyik legtekintélyesebb és legbefolyásosabb politikusa volt. Édesapja jelentős pedagógiai gondolkodó, a Tudós Társaság alapításának egyik első kezdeményezője és szószólója. Végül nem hagyható ki a családi tablóból Teleki László féléstvére, a nála több mint húsz évvel idősebb József (1790–1855) sem, aki a hivatali, illetve politikai pályán Erdély kormányzóságáig vitte, és aki a magyar tudománytörténetbe, mint történetíró és mint a Magyar Tudományos Akadémia első elnöke írta be a nevét. Desseffy József gróf 1836-ban, az addig élt Telekiek ismeretében a következőket írta az akkor huszonöt éves Teleki Lászlónak: „*En részemről egyetlenegy kevélységet engednék meg Neked, melly arról való emlékezetben állana, hogy Teleky vagy, nevezetes hazafiak, tudósok és írók szakadatlan sorából való*”.

A szülők nagy hangsúlyt fektettek a fiatal László gróf oktatására. A házitánító mellett – a korban még szokatlanul – édesanyja, Mészáros Johanna bárónő is sokat foglalkozott tehetséges fiával. Tizenhét éves koráig tartott az otthoni nevelés, majd

1828-tól a sárospataki református kollégium növendéke lett, ahol egyre jobban megmutatkozott a politika iránti érdeklődése. Itt többek között az a Kövy Sándor professor tanította, akinek keze alól nem sokkal korábban Kossuth Lajos is kikerült. Egyik hazaküldött levelében így írt kedves tanára óráiról: „őreg Kövinkkel gyakran politizálok, és boldognak érzem magam, ha olykor-olykor egy liberálisan gondolkozó emberre akadok. Milyen gyönyörűség, ha szabadon szidhatjuk Ausztriát.” Persze ez még ekkor nem jelentett Habsburg-ellenességet, inkább egyfajta dívatos kuruckodás volt, amely a református ifjúságban ez idő tájt jellemzőnek mondható. (Említésre méltó még, hogy pataki diákként vívta első párbaját, amelyet több tucat követett. Telegi a kor nagy párbajhőseinek számított.)

Pataki tanulóévei után 1830-ban Budán, a Helytartótanácsnál fogalmazógyakornok lett, majd a következő évben József bátyja magával vitte Bécsbe, ahol két évet töltött. Itt, testvére és édesanyja kérésének engedve, kancelláriai gyakornokként hivatalt vállalt, de ezt kezdetektől nem szívesen tette, mert a Metternich-rendszerrel szemben erős ellenszenvet érzett. Bécsből való távozását mégsem ez, hanem egy viszonzatlan szerelem okozhatta, melyet Rhédey Claudia grófnő iránt táplált, aki aztán később Sándor württembergi hercegehez ment feleségül (így lett II. Erzsébet angol királynő ükanyja). Bécsből Telegi Göttingenbe akart utazni, hogy ott folytassa tanulmányait, mint korábban nagyapja és apja is, de a kormány nem engedte meg, hogy a liberális hirben álló egyetemen tanuljon. Végül a berlini egyetem jogi fakultásán hallgatott két félévet. Ezt egy kétéves nyugat-európai körutazás követte, amely hasonló hatást gyakorolt rá, mint Széchenyre és Wesselényire.

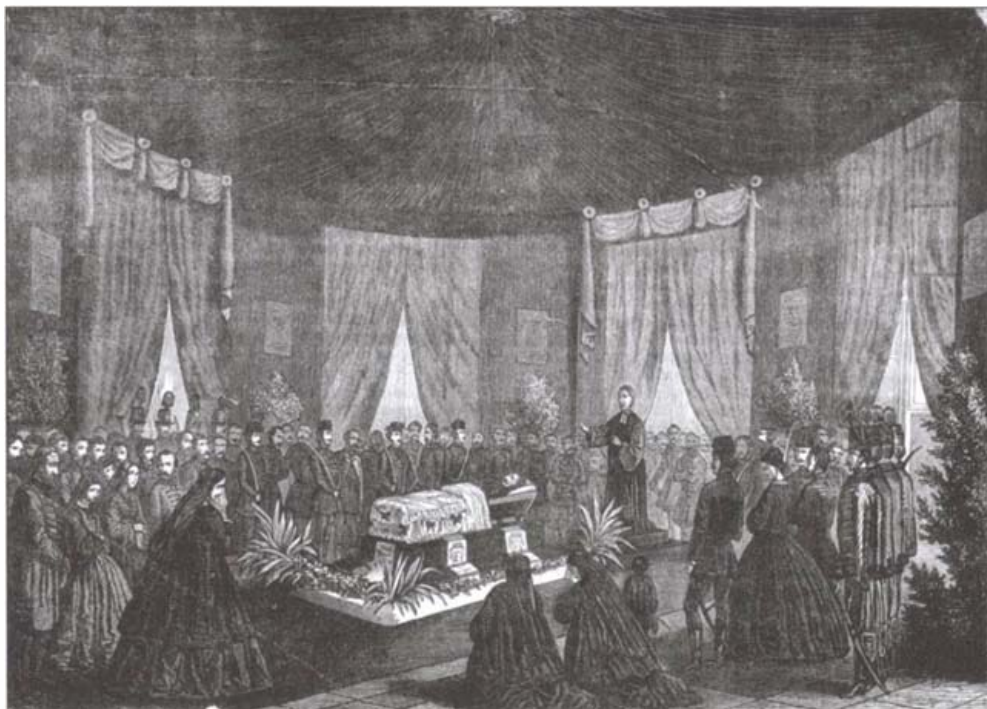
Hazatérése után politikai pályára lépett. Először az 1837–38-as erdélyi országgyűlésen vett részt Fogaras megye követeként. Pálffy Fidél gróf, magyar udvari kancellár még a diéta előtt a következőket írta róla az uralkodónak: „Telegy gróf igen derék, szorgalmas és ügyes állami hivatalnok, aki a legszebb reményekre jogosít, s akinek eddigig csendes és szerény viselkedése, továbbá az a körülmény, hogy fivérére, Telegy József gróf udvari tanácsos bizonyára jó irányban hat majd rá, mintegy biztosíték arra, hogy úgy is mint állami hivatalnok soha nem csatlakozik az exaltált ellenzékhez, hanem megmarad a jog és a mérséklet keretei között.” Telegi László azonban nem felelt meg e várakozásnak, amit jól mutat a másfél hónappal későbbi Pálffy kancellárhoz intézett királyi leirat, amely arról szól, hogy Telegi az „ellenzék elszánt pártbírájának mutatkozik, ennek érdekében sok pénzt költ, és kiváltképpen a szegényebb követeket igyekszik magához vonni, traktálja őket és mindenképpen meg akarja nyerni őket az ellenzék számára”. Az uralkodó azt ajánlotta, hogy bátyja, József útján érjenek el nála változást. Nem tudjuk, hogy Telegi József, aki 1821 óta gyámja is volt öccsének, tett-e ez irányban kísérletet, de sok hatással nem lehetett rá, mert Telegi László az erdélyi ellenzék egyik meghatározó politikusává vált, és ennek köszönhetően állandó szereplője a titkosrendőri jelentéseknek. Az ekkor szerzett tapasztalatokat nem sokkal később az 1839–40. évi pozsonyi országgyűlés felsőtábláján kamatoztatta.

Itt legjobb barátja, Batthyány Lajos gróf vezette főrendi ellenzék liberális csoportjának tagjaként szólalt fel többek között Kossuth és Wesselényi jogtalan elítélésével kapcsolatban. A következő, 1843–44. évi országgyűlésen Telegi az ellenzék vezérszónokává és egyik legmeghatározóbb személyiségévé vált. Az *Augsburger Allgemeine Zeitung* így írt az ellenzékéről: „... látható feje Batthyány Lajos gróf, tulajdonképpeni feje azonban a zseniális Eötvös József báró, szája pedig a tüzes Telegi László gróf”. Albert Hugo „Croquis aus Ungarn” című művében (1844) a következőképpen méltatja: „...logikája, bátorsága, vitakészségének élessége lenyűgöz... Ő az ellenzék Marat-ja... És ez a maga kiváltságaitól védett férfiú a kiváltságok ellen harcol...”. Befolyását, megbecsültségét mutatja, hogy elnöke a pesti radikális ellenzékiek társaságának, a *Nemzeti Körnek*, majd ennek a *Pesti Körrel* való egyesülése után, 1846-ban az *Ellenzéki Körnek*. Emellett az 1844 októberében létrehozott Védegyletnek alelnöke is, később az ellenzék programot kidolgozó bizottság tagja. 1847-ben a követválasztások idején többek közt az ő intenzív agitációjának köszönhetően lett Kossuth országgyűlési képviselő. Az utolsó reformkori diétán, 1847–48-ban Telegi a jobbágyfelszabadítás (örökváltság) kérdésének megoldását tartotta a legfontosabb feladatnak, ennek érdekében szólalt fel.

1848-ban, a forradalom kitörése után neve felmerült miniszterként, de ő az első napokban kijelentette, hogy nem vállal semmilyen tarcát. Pozsonyból Pestre utazott és az Ellenzéki Kör nevét megváltoztatva Nyáry Pállal létrehozta a *Radical Kört*, jelezve, hogy az áprilisi törvényeknél több kell, minden téren radikális változások. Az első népképviseleti országgyűlésen, 1848 júliusában Abony képviselőjeként jelent meg. Az országgyűlés munkájában tevékenyen részt vett, sokszor felszólalt, legtöbbször a barátja, reformkori harcostársa vezette kormánnyal szemben, annak ellenzékéeként. Ez azonban nem jelentette sem a Batthyányval való barátság végét, sem azt, hogy a kormány adott esetben ne számíthatott volna szolgálataira. Számított is: a több nyelven, így franciául is jól tudó Telegit Batthyány miniszterelnök 1848. augusztus 29-én Magyarországot párizsi nagykövétévé nevezte ki. A Telegi László vezette párizsi diplomácia központi feladata az idő haladtával egyre bővült, 1849-ben már tulajdonképpen átvette

a külügyek teljes irányítását. A külföld, elsősorban Franciaország és Anglia Teleki propaganda-munkájának köszönhetően ismerte meg a magyar kérdést, a szabadságharc törekvéseit, a valós helyzetet. Ez korántsem volt könnyű, hiszen nagyon sok téves információ, illetve szándékosan megtévesztő hír, megállapítás jelent meg ezekben az országokban a magyarországi viszonyokról, történésekről. Teleki fáradtságot nem ismerve agitált, járta a minisztériumokat, újságszerkesztőségeket, társasági eseményeket. Mindenhol ott volt, ahol lehetett, hogy minél több embert nyerjen meg a magyar ügynek. Ő maga számos olyan cikket írt, ami a nyugati közvéleményre pozitív hatást gyakorolt. A szabadságharc leverése és legjobb barátjának, Batthyány Lajosnak elvesztése mélyen megrázta. Ez azonban nem gátolta meg abban, hogy Kossuthhoz hasonlóan továbbra is mindent megtegyen azért, amiben hitt. Mednyánszky Cézár, a szabadságharc híres táborigazgatója emlékirataiban Teleki méltatását így fejezi be: „*Itt a számkivetésben legméltóbb képviselője letiport hazánknak*”. Teleki életében a számkivetés évei következtek, és ez lelkileg nagyon megviselte. 1859-ig 30–35 városban fordult meg hosszabb-rövidebb időre, sehol sem találva helyét. Az európai, illetve az olasz helyzet aztán lehetővé tette neki és társai számára, hogy újra aktivizálják magukat. 1859. május 6-án Kossuth, Klapka és az ő részvételével megalakult a *Magyar Nemzeti Igazgatóság*, mely az emigráns kormány feladatát kívánta betölteni. A feladatmegosztás során Telekinek a hazai titkos szervezettel való kapcsolattartás jutott. Az aktív emigrációs működésnek végül egy utazás vetett véget.

Teleki 1860 novemberében álnéven Drezdába utazott, hogy ott találkozgasson kedvesével, özv. Orczyné Liphay Augustza grófnővel. A szász rendőrség kezdetől figyelte, végül el is fogta. Szászország hamarosan kiadta a rebellis grófot Ausztriának, ahol tíznapi fogva tartást követően I. Ferenc József maga elé rendelte, majd azzal a feltétellel, hogy nem hagyja el az országot, nem fog a külfölddel a birodalom ellen konspirálni és egy ideig nem politizál, szabadon engedte. Teleki ezt követően hazatért gyömrői birtokára, majd Pestre, ahol még Deákot is elhomályosító népszerűség fogadta. A tizenkét év után, 1861 tavaszán összeülő országgyűlésen ismét abonyi képviselőként jelent meg, ahol rögtön az ún. *Határozati Párt* vezére lett. Teleki és hívei az 1848-as trónváltást nem fogadták el, így Ferenc Józsefet nem fogadták el törvényes magyar királynak, ezért formailag határozatban akarták kimondani mindazt, amit 48-as alapokon, de azon túl is lépve, gondoltak az ország függetlenségéről. Az idő múltával azonban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy Teleki pártjában egyre többen bizonytalanok e politika he-

Teleki László gyászravatala a Nemzeti Múzeumban (Vasárnapi Újság 1861. június 2.)

lyességében, illetve gyakorlati megvalósításában. A parlamenti záróvita előestéjén, 1861. május 7-én a Telekit meglátogató unokaöcs, Tisza Kálmán is erről beszélhetett. Teleki még ugyanazon az éjszakán, félbehagyva másnapi beszédének írását, szíven lötte magát. Öngyilkossága mély megdöbbenést, majd Széchenyi halála után tapasztalt nemzeti gyászt váltott ki. Telekit a Magyar Nemzeti Múzeum épületében ravatalozták föl, majd innen kísérték utolsó útjára, amely a sziráki családi sírboltba vitt.

Nem ő volt az első, akit a Nemzeti Múzeumból temettek, pár nappal korábban ugyanitt ravatalozták fel Palóczy Lászlót, az országgyűlés korelnökét. De azzal, hogy Teleki koporsója is idekerült, nemzeti gyásztér született ezen a helyen, hiszen ettől kezdve több mint nyolc évtizeden keresztül a nemzet múzeumában búcsúztatták a nemzet nagy halottjait, szám szerint huszat, köztük Kossuth Lajost, Jókai Mórt, Görgey Artúrt, Ady Endrét, Bem tábornokot és Klebelsberg Kunót.

Politikai működése mellett Teleki László a magyar irodalomtörténetbe is beírta a nevét. 1841-ben kiadott és bemutatott drámáját, a *Kegyencet* sokáig a *Bánk bán* és *Az ember tragédiája* mellett emlegették. Számos alkalommal felújították, nem egyszer át is dolgozták művét; a legnagyobb sikerrel Illyés Gyula tette ezt, aki *A külön* címmel nagyszerű drámát is írt Telekiről. Ő többek közt így látta hősnünket: „Széchenyi is maga felé fordítva húzotta meg egy rettenetes ravaszt, s bukott le a mélybe, de micsoda rivaldáról, micsoda szerepvívés, mondhatnánk: micsoda látványosság után. Teleki László élete hozzá képest homályban folyt; – innen, az utókorból tekintve. Nincsenek művei, mint Széchenyinek, sem gesztusai, mint Kossuthnak. Példája mégis azokéval vetekszik, alakja azok mellé emelkedik. Minél jobban megismerjük, annál inkább fölfelé nézünk rá.”

(Teleki László születésének és halálának kerek évfordulóján a Magyar Nemzeti Múzeum 2011. október 26. és 2012. január 31. között kiállítással emlékezik a XIX. század jeles magyar államférfijára.)

Debreczeni-Droppán Béla

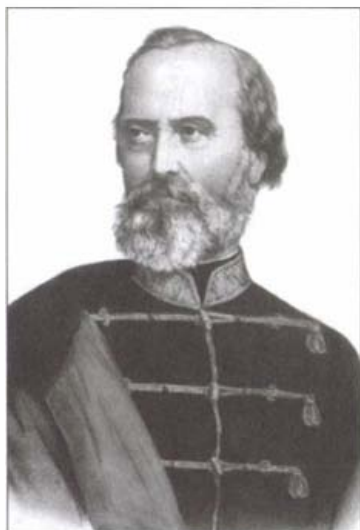
„Életemet a hazának szentelem”

Kétszáz éve született Perczel Mór

Az 1811. november 11-én született Perczel Mór értelmi és érzelmi gazdagodását a pályakezdő Vörösmarty Mihály irányította, aki nemcsak grammatikai ismeretekkel bővítette őt és testvérei (Sándor és Miklós) tudását, hanem a haza iránti feltétlen szeretetet is szívébe plántálta. Az apa, a napóleoni háborúk egykori, 17-szer sebesült huszártisztje, Sándor és a nevelő egyaránt fontosnak tartották a történelmi emlékhelyek megismerését, ezért látogatták meg az ifjakkal a mohácsi, a siklói és a szigetvári emlékhelyeket. Perczel Mór emlékirataiban írja; hogy „amikor Vörösmarty Mihály II. Rákóczi Ferenc dicső tetteit ismertette, élményei hatására 10 évesen a fejedelem képe előtt megesküdt, hogy életét a hazának szenteli, megmenti és megbosszulja nemzetét.” A költő-nevelő által elvetett mag jó talajba hullott.

Katonaiskolai pályája 1830-ban, a lengyelek megsegítése ügyében folytatott szervezkedése miatti letartóztatásával, véget ért. A későbbi hírhedt Újépületbe zárták, a súlyosabb ítélettől, esetleg a főbelövéstől csak Fáy András József nádornál való közbenjárása mentette meg. Magas pártfogói továbbra is segítettek. Az alig húsz esztendő, de országosan ismert Perczel Mór először megyei esküdt, aljegyző, majd 25 évesen a simontornyai járás főszolgabírója, s hamarosan a reformkori Tolna megye életét befolyásoló pártvezér lett.

Közéleti szerepvállalását jelzi, hogy 1842-ben Baranyában, Tolnában és Fejér megyében egyik kezdeményezője volt – Kossuthot megelőzve – a védegyleti mozgalomnak. Már 1843-ban a vármegyétet a nemzetiség felállításának szükségszerűségéről kívánta meggyőzni. Reformgondolatai terjesztéséhez kiváló fórumnak bizonyult a Kossuth szerkesztette Pesti Hírlap. Tekintélyének növekedésére, a liberális reformpártiak Tolna megyei előretörésére utal, hogy az 1843/44-es országgyűlésre jelentős szó-

többséggel választották követnek. A Bezerédj Istvánnak és Perczel Mórnak adott követi utasítás közteherhivvelését, az ősiség eltörlését, a magyar termékek védővámját, a mezővárosoknak szavazati jog adását stb. szorgalmazta. Ehhez képest Pozsonyban csak morzsák születtek: pl. az ősiség eltörlése helyett a nemeselek hivatalviselési joga, birtokképesége.

Az igazi nagy eredménynek a magyar nyelv államnyelvként történő elismerése, az 1844. II. tc. elfogadása tekinthető. E tárgyban Perczel Mór háromszor kapott szót. A törvény megalkotását követően az országgyűlési ifjúság fáklás, zenés felvonulással tisztelgett az ügyben legtöbbet tevő Szemere Bertalan Borsod és Perczel Mór Tolna vármegyei követ szállása előtt.

Perczel Mór állandó résztvevője volt Pesten az ellenzéki kör üléseinek. 1848. április közepétől a közcsendbi bizottmány tagja, belügyminiszteri osztályigazgató, júniustól már Magyarország rendőrfőnöke. A népképviselési országgyűlésre a bonyhádi és a budai Viziváros is követének választotta. Csak a fővárosi mandátumot tartotta meg. Mivel nézeteivel összeegyeztethetlennel tartotta a radikálisok (ő maga is az volt!) megfigyelését, megvált rendőrfőnöki hivatalától. Az országgyűlésen sokak ellenszenvét vívta ki azzal, hogy szinte minden kérdésről véleményét nyilvánított. Augusztus 21-én a szenttamási sikertelen harcok miatt árulással vádolta a vezérseget, különösen Bechtold tábornokot. Perczel vádját még akkor sem vontá vissza, amikor hangvételért a Ház rosszállását fejezte ki. Perczel következő hozzászólásában elviselhetlennel tartotta, hogy a seregeket továbbra is német nyelven vezényeljék, az elfogadott határozatért a nemzetgyűlést „összvegazemberezte” és „akasztófára valókat” minősítéssel illette.¹

Jellásics támadásakor maga is élenjárta a hadsereg szervezésében, a Pesten állomásozó rendes katonaságból, a pesti polgárokból és a Bécsből a forradalomhoz csatlakozókból felállította a Zrínyi zászlóaljta. Zászlójukra jelszóként „Győzni vagy meghalni!” feliratot hímezttették. Egyike volt azoknak a kormánybiztosoknak és tiszteknek, akik Móra tábornokot szinte rákényszerítették a pákozdi ütközet vállalására. Az események őket igazolták. Ezt követően ezredesként megkapta a Roth tábornok elleni hadművellet irányítását. Végeredménye az ozorai fényes diadal lett. Az utókor eltérően értékeli a győzelemben Csapó Vilmos, Görgey Artúr és Perczel Mór szerepét. Tény, hogy a tervet Görgey készítette, de a „hadí operáció” kinevezett parancsnoka Perczel Mór ezredes volt. A győzelem után a zalai önkéntesekkel megerősített csapataival október végére felszabadította a Muraközt. Az OHB, Kossuth javaslatára, az ozorai és a muraközi sikerekért tábornokká léptette elő. Ezután a kellő felderítés nélküli csata, a móri kudarc következett. A harc vállalásának valószínűleg a Kossuth levélen kívül más oka is lehetett. Perczel meg akarta mutatni a nemzetnek, hogy nem Görgey, hanem ő az igazi hazafi.

1849. január végén az OHB utasításának megfelelően Perczel Mór küzde a császári csapatokat Szolnokról, majd Abonyánál és Irsánál ismételen eredményesen harcolt Ottinger lovasai ellen, végül sikerült Ceglédre is bevonulni. Kossuth nem fukarkodott a dicsérettel: „Perczel a legbecsületesebb hazafiak egyike. Ő a vezérkari főnök utasításait lelkiismeretes hűséggel teljesíti. Isten adná, hogy minden tábornokunk ilyen volna” – írta Szemere Bertalannak. E sorok hangzatosak, de nehezen hihetőek, hiszen éppen Perczel Mór az, aki alig türte el, hogy irányítsák. Nem véletlen tehát, hogy Kossuth és az OHB nem őhajtotta fővezérnek megtenni. Az más kérdés, hogy Perczel kinevezése nélkül is „sikerül” rossz döntést hozniuk a szintén kellőképpen makacs, helyismerettel nem rendelkező és a tábornokok szimpátiáját sem élvező Dembinszky Henrik kinevezésével. Amikor erről Perczel Mór értesült, önértében mélyen megsértve, azonnal lemondott hadtestparancsnoki tisztéről. Meg volt győződve arról, hogy a haza védelmének irányítására nála elhivatottabb tábornok nem létezett a szabadságharc vezérei között. A kápolnai vereség az OHB-ban tudatosította, hogy Perczelről nem szabad lemondani. Mintegy kiengesztelésül, bár az elismerés látszatával, a debreceni ünnepek esemény kiténtetettjei között ott található Perczel Mór is, akit tetteiért a nemzet hálás jutalmául II. osztályú katonai éremkereszttel „díszítettek fel”.

A durcás tábornok kiengesztelődött. Ráadásul testhezálló feladatként megkapta a „rácok ellen hadvisélet vezérletét”, nem sokat teketóriázva átvette a bács-bánati hadsereg főparancsnokságát. Március utolsó hetében sorra aratva győzelmeit (Szöregnél megverte Theodorovics tábornok szerb-osztrák csapatait, majd Deszk, Zombor, Zenta elfoglalása következett) bevonult a körülzárt Péterváradra. Ezt követően elfoglalta a szentiváni sáncokat. Ily módon Pétervárad körülzárása a Duna bal partja felől megszűnt. Ezzel lehetővé vált a bácskai területek módszeres felszabadítása. Majd Szenttamás ellen indult, elfoglalta a római sáncokat, amely eddig elődeinek nem sikerült. A fejvesztve menekülő osztrák-szerb csapatokat azonban nem üldözte. Pár nappal később Zsablyánál már a szervezett ellenséggel találkozott. Néhány napos pihenőt rendelt el, majd csapatával megkezdte a Temesköz felszabadítását.

¹ Bechtold tábornokkal az eset miatt párbajra került sor, Perczel megsebesült, ezzel az ügy a lovagiasság szabályainak megfelelően el volt intézve.

Az országgyűlés május 22-én altábornagynak nevezte ki és megkapta az első osztályú érdemrendet. Perczel visszautasította előléptetését és azt követelte, hogy állítsák hadbírótság elé Görgeyt, mert egy hónapot eltékozolt manővereivel. Közben Haynau és az orosz csapatok egyre beljebb nyomultak az országba sem Kossuth, sem Csányi László kormánybiztos nem tudta meggyőzni Perczelt arról, hogy csapatait a főhadiszíntérre vigye. Ez a lépés a sok vérrel megszerzett és még több áldozattal megtartott Délvidék, sikerei színhelyének feladását jelentette volna. Ismét az ellenség kezére jutott római sáncok visszavételére indította 9000 emberét és 30 ágyúját, de az oldalról, ill. hátbatámadás nem sikerült, szemből pedig Jellasics többszörös túlerőben lévő, 25 000 fős serege nehéz falatnak bizonyult. Ráadásul a bekerítésre induló 5 huszárszázad szembetalálkozott Ottinger 4 lovasezredével. A 23 császári lovasszázad felmorzsolta a magyar erőket. Perczel elveszítette seregének negyedét, csak csapata romjainval érkezett meg az újvidéki táborba, szétszéledt csapatteste csak napokkal később. Görgey előterjesztésére egy hét múlva a kormány a leváltott Perczel Mór helyére Vetter Antal altábornagyot nevezte ki a hadtest parancsnokának.

Perczel némi gondolkodás után elvállalta a Kecskeméten összegyűlt mintegy 15 ezer újonc vezetését. Majd gondolt egy merészet, seregének kaszával felszerelt többségét Felsőszentgyörgynél hagyva, kétezer lovasával, 12 huszárszázaddal, a lengyel légio 400 dzsidásával és 12 ágyúval megkísérelte Paskievics csapatai hátában megszerezni az oroszok Hatvanban rekedt mintegy 3000 élelmiszeres szekérét. Az eredeti célt nem sikerült elérnie, annyit viszont igen, hogy az oroszok figyelmét elvonta Görgeyről, megkönnyítve annak manőverezését. A csatát követően Mészáros Lázár tiltakozása ellenére, megkezdte csapatai visszavonását Szeged irányába. Bár e hadmozdulat a korábbi, a június 29-edikei haditanács döntésének megfelelően történt, kétségtelen, hogy e lépéssel megkönnyítette Haynau dolgát.

Július 29-én Perczel Mór felmentették, oka azonban nem a visszavonulás volt, hanem a tábornok azon vehemens kifakadása a kormányzó és a kormány ellen, amikor a kormány ülésére berohanva a legindulatosabb kijelentésekkel halmozta el őket. Mindennek előzménye pedig az volt, hogy Damjanich tábornok fegyvelemsértés, engedtlenség miatt, mint feleslet, bezáratta Perczel Miklós ezredest, az aradi vár parancsnokát. Augusztus elsején Perczel Mór napiparancsban elbűcsűzött csapataitól. Négy nappal később testvérével együtt elindultak Törökország felé. Jól ismert, hogy a temesvári csata kezdetén megsérült Bem hiába kérte fel a jelenlevőket, így Perczel Mór is arra, hogy vegyék át a fővezéri tisztelet. A teljes zűrzavar perceiben Perczel azt mondta: „ennyi ügyetlenség és árulás következményeit úgysem lehet többé helyrehozni”.

A szabadságharc eseményei alapján tényként állapíthatjuk meg: senki nem vállalt annyi csatát, mint Perczel Mór. Tábornokaink közül ő aratta a legtöbb győzelmet, de ő is vesztett legtöbbször. Perczel Mór, a hadvezért a végletek jellemezték.

A Perczel fivérek 1850. február közepén érkeztek száműzetésük színhelyére, a kisázsiai Küthayába. Megélhetésükről a török kormány gálánsan gondoskodott: Perczel Mór tábornok rangjának megfelelő, de nagyon szerény életvitelt biztosító, 3500 piaszter havi ellátmányt kapott. 1850 szeptemberétől felesége, Sárközy Júlia is megérkezett, így a tábornok együtt élhetett családjával, akikkel később Jersey szigetén telepedett le.

1851 szeptemberében, számos emigránshoz hasonlóan, ellene is lefolytatták a hadbíróági eljárást, és a pesti Újépület udvarán távollétében, jelképesen [in effigie] felakasztották. Amikor 1859-ben a piemonti-francia együttműködés megkezdett olasz egyesítés időszakában felmerült egy magyar légio felállításának gondolata, Perczel tüstént Torinóba utazott, ahol több alkalommal tárgyalt Kossuth Lajossal. Találkozott Cavour miniszterelnökkel, számos emigránssal, így Teleki Lászlóval is. Az emigránsokkal együtt elhitte, hogy III. Napóleon segíteni akarja a magyar függetlenség ügyét. A solferinói és a magentai győzelem után megkötött villafrancai béke viszont bizonyította, hogy Napóleonnak csak eszközként volt szüksége a magyar emigrációra. Perczel Mór, miután nem ő lett a magyar légio vezetője, már a harcok kezdetén visszavonult Jersey szigetére.

1867-ben, a kiegyezést követően hazatért. Komáromban, Pesten, majd Dunavescén, Szekszárdon és Bonyhádon ünnepélyesen, zajos lelkesedéssel fogadták. Szekszárdon a Kaszinó ünnepi hangversenyt szervezett tiszteletére. A dualizmuskori első parlamentben, a zalaegerszegi kerület választott képviselőjeként, a Deák-párt színeiben számos alkalommal szólalt fel: vasúti, vám, kereskedelmi témákban hallatta szavát, később, a közösügyi bizottság tagjaként, a magyar honvédség felállítása mellett érvelt.

Sokan és eltérően ítélték meg Perczel Mórnak, a politikusnak 1867 utáni tevékenységét. Cegléd diszpolgárává választotta. Szegeden a szenttamási győzelem emlékére kitüntették. Veszprémben az ünnepély után tömeg kísérte úkapjának, Perczel Tamásnak, a város egykori bírájának szülőházához. Tagja volt annak a delegációnak, amelyet Ferenc József fogadott. Körútjain mindenütt tömeg volt kíváncsi szavaira, mindenki látni akarta a forradalom és szabadságharc hőstét.

Az 1868-as esztendő a kimondottan pártcélokat szolgáló, de sikeresnek nem tekinthető Kossuth-ellenes fellépések negatív hozadéka mellett gondok sorozatát jelenti az Országos Honvéd Egyletben. Perczel Mór állandó harcot folytat a belső áskálódók ellen és öngazolása érdekében számos beszédet tart. A politikai „falak” mellett családi tragédiái egyaránt hozzájárultak gyors visszavonulásához. Életének további évtizedeiben szinte magányban élt. Családi körben rendezgette iratait, írta életrajzát, öngazoló munkáit. Visszaemlékezése részletét a Tolnamegyei Közlöny 1881 februárjától folytatásokban közölte „Aranykor Tolnamegyében” címmel. Ebben a megye nagyjai közül igazán csak Bezerédj István tevékenysége került előtérbe.

Amikor 1899. május 23-án, 88 éves korában, Perczel Mór örökre lehunyt szemét, egész Európa reagált a hírre. Életének hosszabb, rövidebb méltatása 110 újságban olvasható. A londoni Times-tól a St. Petersburgi Herold-ig a lapok többsége tisztelettel adózott a tisztes kort megért, már életében hőssé vált tábornok emlékének. Többségükben nem fölrották, inkább csak megemlítették, magyarázták hibáit, sorolták eredményeit. Az utókor ítéletét jelzi, hogy neve 1848/49. hőseinek első sorában található. A nemzet nem felejtette el, hogy képzetlen, fegyelmetlen, de a hazáért életüket áldozni is kész hazafiak élén szerezte mulhatatlan érdemeit.

Dobos Gyula

150 éve született Laczkó Dezső, a legendás pap-geológus

Laczkó Dezső egyike azon szerzeteseknek (Rómer Flóris, Tóth Mike, Terlanday Emil, Balyi Károly, Hollósy Jusztinián, Karcecz Lajos, Darnyay Béla mellett), akik közelebbi, netán mély kapcsolatba kerültek a földtan (geológia) tudományával. Laczkó nevét minden újabb keletű lexikonban meglegjük, leghosszabban talán a neten is föllelhető Kenyeres Ágnes-féle Életrajzi Lexikonban. Laczkó amellelt, hogy geológus, régészként, múzeomalapítóként (1903), múzeumigazgatóként (1920-ig), gimnáziumi tanárként is tisztelték a kortársak. Emellelt tankerületi főigazgató is volt Veszprém-ben. A Laczkó Dezsőről elnevezett Veszprém Megyei Múzeum a tavalyi s az idei esztendőt a múzeomalapítónak szentelte kiállítással és előadásokkal. Ez alkalomból életútjának részletes vázlatát adta Reiner Pál, a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum régésze.¹ Vely István veszprémi bányavállalkozó életútjának nyomozása² során, részben ajándékképpen (unokájától Záhony István geológus, USA), részben pedig irattári kutatásaim révén sok új dokumentumhoz, adathoz jutottam Laczkó geológiai munkásságát illetoen is.

Teológiai tanulmányai után 1881–1884 között a budapesti tudományegyetem természetrajzi és földrajzi szakán középiskolai tanári oklevelet szerzett. Ezután Privigyén (Nyitra m., ma Prievidza, Szlovákia) rendjének gimnáziumában természetrajzot, ennek keretében ásványtant, geológiát tanított. 1884-ben jelent meg első publikációja: *Tenger-medenczeink viszonya a kontinensekhez, tekintettel keletkezésekre és alapjukra* címmel. Ebben, modern fölfogásban a tengerpartok állandósága helyett a változások állandósága mellett foglalt állást. Ez évben a Magyar Földrajzi Társaság tagja lett. 1888-ban már a veszprémi piarista gimnáziumban tanít. A meg nem valósult „Veszprém-vármegye monográfia” (szervezője Véghelyi Dezső) számára geológiai tanulmányt írt, illeltve már ekkor megkezdte a megye triászkorú (a Föld középkora) dolomitjainak földtani térképezését, illeltve az őslénytani (paleontológiai) gyűjtést. 1895-ben a Győr–Veszprém–Dombóvár vasútvonal bakonyi átvágásának geológiai viszonyait rögzíti. 1894-ben kapcsolatba került Lóczy Lajos professzorral, a Földtani Intézet igazgatójával, akinek „felszólítására” több éven át részt vett a Magyar Földrajzi Társaság kiadásában megjelent ún. Balaton-monográfia (1909) elkészítésében. A többéves szerzteágazó kutatás eredményeit hivatalos nevén *A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei* című 13 kötetes műben tették közzé.

Laczkó természettudományi érdeklődése már kezdő tanárként is „megfogható”. A hogyan lett geológus? kérdésre íj. Lóczy Lajost (a Földtani Intézet későbbi igazgatóját) idézem: „Édesatyám két asszisztensével Papp Károly és Cholnoky Jenővel ekkor a Bakonyban kutattott és a veszprémi piaristák

¹ Reiner Pál: Laczkó Dezső életútja és utólete évszámokban 1860–1932. 2010: www.vmmuzeum.hu/kiallitas/lackodezsolo/ld_eletut.html

² Tóth Álmos: Vely István a „kutató”. Fejezetek a magyar bauxitkutatás és bányászat korai történetéből. Bányászattörténeti Közlemények III. Rudabánya, 2007.

vendégszeretétét gyakran igénybe vette. Laczkó Dezső a fiatal természetrajz-földrajz szakos piarista tanár nagy érdeklődéssel csatlakozott Lóczyhoz. Együtt barangolták be a Bakony és a Balaton-felvidék verőfényes szép helyeit kalapáccsal a kezükben és kövülettel megrakott hátizsákkal a vállukon. A tudomány-szomj egyre szorosabbá fűzte barátságukat. Így vált Laczkó Dezsőből vérbeli geológus, aki később önállóan folytatta ezirányú munkásságát.”

1897-ben belépett a Magyarhoni Földtani Társulatba, 1898. január 5-én már előadást tartott ennek rendezvényén *Új adatok a Bakony felső trias és lias-rétegeinek geológiai ismeretéhez* címmel. 1899-ben a bécsi Földtani Intézet levelező tagja lett. Ifj. Lóczy Lajos szoboravató emlékezése (1937) szerint Laczkó mindig hatalmas zsákkal járta a hegyeket, s abba gyűjtötte az őslény- s kőzetmintákat.³ A zirci természettudományi múzeum több száz, Laczkó által gyűjtött ősmaradvány-leletet őriz. Legismertebb világhírű lelete az 1902-ben a veszprémi Jeruzsálem-hegyi kőbányában felfedezett ún. *kavicsfogú álteknős* (*Placochelys placodonta*) maradványai, mely a Földtani Intézetben megtekinthető.

Az említett Balaton monográfiában mintegy 190 (kb. A/4) oldal terjedelemben ismertette „Veszprém városának és tágabb környékének geológiai leírását”. S mellékletként közölte az általa földtani térképezett terület 1:75.000-es térképét. Kőzetleírásait a ma mérnöke is biztonsággal használhatja. Laczkóra a térség későbbi leírói is mind hivatkoznak, leírásait hasznosítják.

A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum irattára több, Laczkó által készített helyi földtani szakvéleményre vonatkozó levelet tartalmaz. Ránk maradt például Veszprém polgár-mesterének levele, mely szerint: „Szükséges volna elsősorban a [vízvédelmi T.Á.] védterület határainak megállapítása. Minthogy ez speciális, főként geológiai szakismereteket kíván, tisztelettel fölkérem erre vonatkozó szíves javaslatát hozzám juttatni” – írja. A veszprémi múzeum 1928. évi jelentésében számolt be a szentgáli tuzkőveshegyi barlangokban történt megfigyeléseiről, illetve általában véve ezek (valahai) létéről. „Az a körülmény, hogy Bakonyunk két és eddig legnagyobbnak ismert barlangjának ma már csak múltjáról beszélhetünk, készítet minket arra, hogy az alábbi rövid közleményünkkel legalább emléküket biztosítsuk, amidőn azokat a múzeumunk által nyilvántartott és amúgy is kevészámú bakonyi barlangok sorából kénytelenek vagyunk törölni.” Befejező gondolatát is idézem: „A magyarföld természeti emlékeinek védelme sürgősen megoldandó állami kultúrkérdés.”

A neves Kaukázus-kutató Déchy Mór 1902. évi kaukázusi expedíciójának is tagja volt, kiváló geológusokkal együtt. Ez azt jelzi, hogy akkor jó kondícióban lévő, szívós ember volt. Az útról 1905-ben jelent meg a könyv-formátumú beszámoló, „A Kaukázus” címmel. Ebben megtaláljuk Laczkó földtani fejezetét is. Róla nevezték el a *Dinarites laczkói R. Arth.*; a *Hybodus laczkói, Jaeck.*; a *Megalodus laczkói R. Hoern.*; az *Anolcites laczkói Dien.*; a *Mysidiopter laczkói Bittn.*; a *Kokenella laczkói k 1.*; a *Rynchonella laczkói Bittn.* és a *Dimophastrea laczkói Papp* fajnevű őslényeket. E nevek, ha nem is örökre, de igen hosszú időre megőrzik nevét, még ha más nem is tenné.

Laczkó 1920-ban nyugdíjba vonult. Hatvanéves, geológiai jól képzett, szellemileg friss, múzeumi, hivatali kötelezettségei nincsenek. Mondhatnám, hogy ráér. Körülnéz, s talál magának új, értelmes és hasznos foglalatosságot: geológiai ismereteit hasznosítja. A Magyar Országos Levéltárban ráletem a Budapesti Bányakapitányság által 1923. április 23-án Laczkó nevére kiadott a bányakapitányság egész területére szóló kutatási engedélyre.

Laczkó Dezső veszprémi múzeumi dolgozószobájában 1932-ben (Kutassy Endre felvétele)

³ Ifj. Lóczy Lajos: Emlékbeszéd Laczkó Dezsőről. A Veszprémi Piarista Diákszövetség Kiadványai. 8. Veszprém, 1938. 26–33.

Faller Jenő bányamérnök a kor kiváló bányászati tudománytörténésze Laczkó szobrának felavatásának évében (1937) ezt írja: „A Veszprém-vármegyei Múzeum megeremtésén kívül az eplényi, Olaszfalu-perepusztai gazdag mangán- és bauxit-telepek föltárása is az ő nevéhez fűződik...”⁴ Rá kell mutatni azonban arra, hogy a bauxitot, mangánt illetően sem a kortársak, sem az utánuk következő első generáció más szakemberei nem tesznek említést Laczkó és ezen földtani nyersanyagok felfedezői viszonyáról. Bár a felfedezői viszony látszatát megerősíteni látszik Velty István által Eplény határában a Budapesti Bányakapitányságtól kért és megkapott bányanyitási engedély térképén a két ún. bányatelek egyike az „István”, a másika pedig a „Dezső” nevet viseli. Ezek a bányatelek, aligha tévedünk, Veltynek és Laczkónak a keresztnévét kapták. Velty nyilván így rózta le háláját „Dezső bácsi” iránt, ha nem is a fölfedezésért, de a megismerésben való részvételért, a kapott segítségért. Laczkó egyébként maga adja meg a választ a felfedező személyét illetően. A Budapesti Hírlap 1928. december 22-i (290.) számában *Új ásványi kincsek a Bakonyban* c. írásában egyértelműen megírja, hogy az eplényi bauxit, illetve mangánércleptel fölfedezése Velty István érdeme. Ránk maradt Laczkó 14 db terepi kiskönyve. Ezekben rögzítette földtani, régészeti s egyéb terepi megfigyeléseit, kifejező kis rajzaival ellátva. Az 1920–26 közötti évek följegyzéseit tartalmazó 11. sz. füzetben figyelemre méltó földtani megismerés-történeti információk olvashatók.

Szólni kell az egyházi és a természettudós viszonyáról is. Egyetlen írásában leltem erre tanúságot, az említett Budapesti Hírlap cikkben. Ezt írja: „A természettudományok mezéjén nyilatkozik meg az ember teremtőképessége legszemléltetőbben. A természetismeret adja a földi vándor kezébe a nagy kulcsot, mellyel a teremtett világ titkos műhelyébe is benyithat és ezúton szerzett tanulságaival vándorítja terhein könnyíthet, jólétét emelheti, boldogulását elősegítheti.” Mondhatni tökéletes egység van mely vallásossága és a természet megismerésének kényszere-szüksége és képessége között.

1932 decemberében, tehát alig több mint egy hónappal október 28-i halála után feltehetően utódja, Rhé Gyula múzeumigazgató kezdeményezésére felhívás születik egy köztéri Laczkó-szoborra való gyűjtésre. Az aláírók között találjuk tanítványa-barátja Velty Istvánt is. A szobor 1937-ben meg is születik, közadakozásból. Alkotója Medgyessy Ferenc. Fölállítása nevezetes nap volt a rend és a geológus szakma életében is. Az avatáson ifj. Lóczy Lajos méltatta hosszú beszédében Laczkónak a Balaton-felvidék és a Déli-Bakony triász képződményei megismerésében játszott kivételes szerepét. A szobortörténet nevezetes stációja: 1950-ben a múzeum előtt fölállított szobrát, nyilván az „osztályharc” jegyében, ledöntötték. A veszprémi múzeumban, hagyatéki anyagában egy érdekes levelet olvashatunk. A Múzeumok és Műemlékek Országos Központja (a mai Műemlékvédelmi Hivatal elődintézménye) írja a Bakonyi Múzeum vezetőségének 1950. április 24-i dátummal: „Laczkó Dezső, aki bár pap volt, természettudományos szellemű nevelő volt, ezért politikailag fontosnak tartjuk megbecsülését, akkor, amikor a kormányzat meg akarja találni az együttműködés lehetőségét a haladó gondolkodású papok felé a reakciós főpapsággal szemben.” A szobrot újra fölállítják, de már nem a múzeum előtt, hanem oldalt.

Utóéletének egy érdekes mozzanata: a Velty unoka, Záhony István nekem – nagyapjáért való írósméért – ajándékozta hajdan Laczkó tulajdonában volt legendás szakkönyvet: Szabó József geológusprofesszor („a magyar geológia atyja”) 1875-ben kiadott Ásványtanát. A könyvet Laczkó feltehetően 1926-ban Veltynek ajándékozta, ő pedig unokájának, s vele kikerült az USA-ba. Évtizedek múltán onnan vissza Magyarországra, honnan vétetett. Az unokától kapott könyvet a veszprémi Laczkó Napok alkalmából a nevet viselő múzeumnak ajándékoztam. Méltóbb helyen nem is lehetne.

Ifj. Lóczy Lajos a már említett 1937. évi szoboravató emlékbeszédétben mondta: „A magyar tudományos világ hálás tisztelettel és őszinte kegyelettel tartozik ennek a férfinak, kinek munkássága országos elismerést és dicsőséget szerzett” s beszédét ekként fejezte be: „Őrizze örökké emléket Veszprém nagy fiának, Laczkó Dezsőnek s buzditson istenes, áldozatos életre bennünket a tudományért és szeretett Hazánkért!” Ennél szebben, velősebben aligha tudnánk évtizedek múltán is kifejezni a Laczkó-jelenség lényegét.

Tóth Álmos

⁴ Faller Jenő: Laczkó Dezső. Földtani Közlöny LXVII. Bp., 1937. 335–336.

Thirring Gusztáv emlékezete – kettős évfordulója kapcsán

Thirring Gusztáv 1910-ben

lékét kutatva saját családjának története felé, amint azt Thirring Gusztáv tette! Mert nem csupán felkutatva elődei adatait, családi viszonyait, foglalkozásukat, meg azokat a házakat, amelyekre kiterjedt rokonságának tagjai e tömérdek idő alatt Sopronban belaktak és tulajdonoltak, hanem mindezeket a tényeket írásba foglalta és közzé is tette. E munkájának címe: *A soproni Thirring nemzetség háromszáz éves multja*. Családtörténeti tanulmány. (Sopron, 1934.)

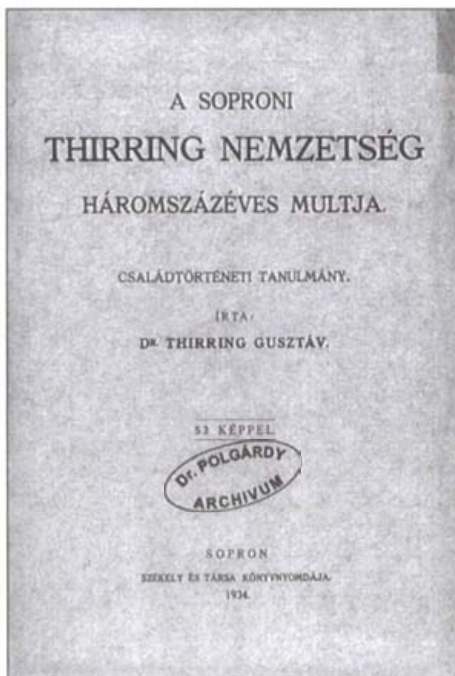
S ha már ekkora szerencsénk van, hogy első kézből nyert adatokkal szolgálhatunk a ma olvasóink Thirring Gusztávról, méghozzá lexikális tömörséggel megfogalmazva, éljünk is a lehetőséggel! Idézzük e családtörténeti tanulmánya 17. oldaláról mindazt, amit – egyes szám harmadik személyben előadva – önmagáról megemlítenednek tartott 1934-ben: „...egyetemi tanulmányait Budapesten végezte, ahol 1884-ben bölcsészettudori, 1885-ben tanári oklevelet szerzett. 1884–88 az egyetemi anthropológiai tanszéken, mint tanársegéd működött, 1888. márc. 1-jén a fővárosi statisztikai hivatal szolgálatába lépett, melynek 1894-ben aligazgatója, 1906-ban igazgatója lett. 1897-ben a budapesti egyetemen a demográfia magántanárává képesített, 1906-ban rendkívüli tanári címet kapott. 1902-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1926-ban rendes tagjává választotta meg. Ez évben nyugalomba vonult. 1923-ban kormányfőtanácsosi címmel tüntették ki. Önálló (főleg statisztikai) munkáinak száma meghaladja a 60-at, tanulmányai és cikkei, melyek magyar, német és francia nyelven jelentek meg, több mint 300-ra rúgnak. Statisztikai munkáin kívül a turista irodalom terén is dolgozott, több turista kalauza jelent meg. A nemzetközi Statisztikai Intézetnek 1902 óta tagja és a nagyvárosok statisztikai évkönyvének megalapítója: tiszteletbeli tagja a magyar, a német, a frankfurti, a cseh és az amerikai statisztikai társaságoknak, az elsőknek 1931-ig elnöke volt. Számos turista alakulatnak díszelnöke vagy tiszteleti tagja. Tevékeny részt vett a Sopron megmentése körüli akciókban és a soproni népszavazásban. Sopron városa 1932. szeptember 18-án díszpolgárává választotta meg. 1891. október 12-én nőül vette Waisbecker Irént. Házasságukból négy gyermek született...”

S ha már összefoglalójában ő maga gyermekeit említette, nevesítsük is őket. Gusztáv és Emília a fővárosnál álltak alkalmazásban, Lajos édesapját követve a statisztikusi pályát választotta, felesége pedig Keleti Károly, a hazai statisztika atyjának unokája volt, míg legkisebb fia, László utoljára az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztériumban dolgozott.

A százötven évvel ezelőtt, 1861. december 24-én Sopronban született és hetven éve, 1941. március 31-én Budapesten elhunyt dr. Thirring Gusztávot mint statisztikust, demográfust, geográfust és turista-szervezőt tartja számon az utókor. Mégpedig mindegyik területen a legjelesebbek között.

Ősei az 1600-as évek legelején vándoroltak be német földről Sopronba, a Thirringek első itteni írásos említése 1623-ból való. Aztán a nyugat-magyarországi városban megtelepedve és meggyökeresedve Sopron köztisztviselői álló, tehető polgárai közé emelkedtek. Ebből az izig-vérig német familiából emelkedett ki a sokszor csak a „Sopronban nőtt magyar tölgyként” emlegetett Gusztáv, családjának talán legnevesebb tagja. Akinek már a helyi evangélikus gimnázium tanulójaként megmutatkozott, – későbbi egész pályafutása során érvényesülő – földrajzi, természetrajzi és történelmi érdeklődése. Alma máteréről, annak az életében játszott meghatározó szerepéről később így vallott: „Itt lett a német fiúból izzó magyar férfi, itt tanultam hazámat, vallásomat és a nemzeti gondolatot megbecsülni, amely hármás irányelvként vezérelt életemben.”

Bár nemzetünk minden nagysága oly szeretettel, tisztelettel és szakértelemmel fordult volna ősei em-

katársa lett. Hogy döntése helyes volt, azt bizonyítja, hogy itt 1894-ben aligazgatói, 1906–26 között pedig igazgatói tisztséget töltött be.

Mindez végül azt jelentette, hogy a földrajz oktatásáról ugyan lemondott, eredeti elképzeléseivel azonban nem kellett teljesen leszámolnia. A Magyar Földrajzi Társaságnak (MFT) végül is 63 éven át volt tagja, idővel titkára, majd 1914-től alelnöke. Aztán az egyetemen is oktatott: 1897-től a demográfia magántanára, 1906-tól rendkívüli tanára. Legkiválóbb tanítványai közül Móra Ferenc, Princz Gyula és

Fentebb említettük, hogy a földrajz iránti érdeklődése korán, már soproni középiskolás korában megnyilvánult. Mindössze 17 éves, amikor a Magyar Földrajzi Társaság tagjainak sorába lépett. Aztán a budapesti Tudományegyetem földrajz-természettudományi szakos hallgatója, amikor *Sopron megye természeti viszonyai* című pályamunkájával első díjat nyert a társaság pályázatán.

Az 1884-es év többszörösen is jelentős volt Thirring életében. Még egyetemi hallgatóként ebben az évben járta be Lóczy Lajossal Hegyes-Drócsát, valamint Pojána-Ruszkát, s az ekkor együtt töltött hónapok vetették meg az alapját a két nagy tudós sírig tartó barátságának. Aztán ebben az évben írta meg Serpa Pinto dél-afrikai utazásának történetét. Végül megszerezve földrajz-természettudományi szakos tanári oklevelét, ebben az évben lett tanársegéd a budapesti egyetem antropológiai intézetében.

Thirring szívvel-lélekkel geográfusnak érezte magát, akinek leghőbb vágya volt, hogy a földrajzi tanszékre kerüljön. Ennek a tanszéknek a vezetője, az idős Hunfalvy János azonban az ekkor már országos hírnevű, és Thirringnél 12 évvel idősebb Lóczy Lajost szemelte ki utódjául. Így célszerűnek látszott a pályamódosítás, s ő – elfogadva Körösy József ajánlatát – 1888-ban a Fővárosi Statisztikai Hivatal munkatársa lett. Hogy döntése helyes volt, azt bizonyítja, hogy itt 1894-ben aligazgatói, 1906–26 között pedig igazgatói tisztséget töltött be.

Hogy Thirring Gusztávot a honismeret nagyjai között is számon tartjuk, abban bizonyosan szerepe volt, hogy már fiatalon, a fővárosba kerülve összehozta a szerencse Téry Ödönnel, a magyar turistaság legnagyobbjával. A két kiváló szervező mellé aztán a hegyek szerelmeseiből egy állandó tüzöző társaság szerveződött, s idők során keresztül-kasul bejárták az egész országot. Téry és Thirring pedig 1888-ban a Magyarországi Kárpát Egyesület (MKE) időközben megszűnt budapesti osztyálját újraélesztették, s ennek első titkára Thirring lett. Részt vett a Magyar Turista Egyesület (MTE) megalakításában is, s ennek több ízben titkára, illetve választmányi tagja volt.

Aztán multhatatlan érdemeket szerzett a *Turisták Lapjának* létrehozásában, melyet a kezdeti években Téry Ödönnel együtt szerkesztett. Úttörő kezdeményezésnek bizonyult Thirring egy másik megvalósított ötlete is, a hazai útikalauzok sorozata! A századforduló évében, 1900-ban jelentette meg e sorozat első köteteként az MTE budapesti osztyáljának kiadásában *Budapest és környéke* című 389 oldalas útikalauzát. Ezt aztán több más is követték, Kőszeg, Szentendre és más városok, valamint környékük bemutatását tűzve ki céljául. Természetesen szülővárosa és az

annak közelében található látnivalók ismertetéséről sem feledkezett meg, amint azt *Sopron és a magyar Alpok* (Bp., 1911.) valamint *Sopron és környékének kis kalauza* (Sopron, 1913.) című munkái is bizonyítják. A sorozattá terebélyesedő kalauzok írásába idővel más szerzők is bekapcsolódtak, ám a szerkesztők nevei nyomán mint „*Thirring – Vigyázó*” kötetek váltak fogalomná.

Az MTA 1902-ben levelező, 1926-ban – nyugalomba vonulásának évében – rendes tagjává választotta. A Nemzetközi Statisztikai Intézet 1903-ban meghívta tagjai sorába, a Magyar Statisztikai Társaság pedig (1925–31 között) elnökévé választotta. Több tudományos kiadványsorozatot indított el itthon és külföldön egyaránt. Publikációs tevékenysége idős korában sem lankadt. Látásának megromlása ellenére 1937-ben saját kiadásában megjelentette Magyar László Afrika-utazónkról szóló alapvető művét. *Magyarország népessége II. József korában* című dolgozata pedig 1938-ban akadémiai elismerésben részesült. Sokoldalú és tevékeny munkásságáról teljes képet adni természetesen nem egy rövid megemlékezésben, de egy rövid könyvben is lehetetlen lenne.

Thirring Gusztávnak 80 év engedélyeztetett a létezésre! Békességgel tűrt, hosszú szenvedéssel járó betegsége hetven évvel ezelőtt, 1941. március 31-én gyűrte le végleg. Budapesten, a Farkasréti temető halottasházában megtartott búcsúztatását követően szülővárosa, Sopron evangélikus temetőjében helyezték örök nyugalomra.

Polgárdy Géza

Bányai János, a székelyföldi építő

Bányai Jánost 1971-es nekrológiájában a sepsiszentgyörgyi polihisztor Kónya Ádám – ő sincs már közöttünk – művelődéstörténetünk erdélyi nagy személyiségének nevezte, a romániai magyar szellemi élet olyan kiemelkedő egyéniségei mellett jelölve ki helyét, mint Kós Károly vagy Kelemen Lajos. Csutak Vilmossal egészíthető ki a sor, a Székely Nemzeti Múzeum igazgatójával. Bányai geológus volt, tanár, lap- és kiadványszerkesztő, közösségének fáradhatatlan szervező-építője. Idézzé itt alakját két rövid, személyes történet.

Életrajzírói mindeddig nem emlegették az 1947-es nyugdíjazása utáni pedagógiai pályáját. Róth András is csak azt a jellemző mozzanatot írja le, hogy a székelyudvarhelyi állami ipari liceum vezetésével bízták volna meg, de valami testhezállóbb, nem adminisztrációs feladatot kért. Édesapámat 1950 szeptemberében helyezték ki, egyenesen a képző padjaiból, az akkor már mezőgazdasági középiskolává átszerveződő, a székelyudvarhelyi várban működő tanintézménybe. Fejér Mihály igazgató bevezette a tanáriba és bemutatatta, mint új kollégát. Az asztaltól egyvalaki állt fel, egy öregúr, mosolyogva elébe jött az ajtóig és rákérdezett: – Hová való vagy, ecsém? – Hérmányba – felelte apám. – Ott én sokat dolgoztam – tette otthonossá a hangulatot a kezdő pedagógusnak egy kedves nyugtázással Bányai.

A másik történet ma is élő anekdota, legutóbb pár éve jegyezte le újra a bodvaji ásványkülönlegességről Pápai Gábor, erdővidéki erdészkirándulásukat követően, a nemrég búcsúztatott Antal Jenő baróti erdész ítézte: „*Bányai János professzor nevezte el dobostorta-opálnak a megdőbbentő hasonlóság alapján, melyet a kőzet rétegződése és színe minden kétséget kizáróan bizonyít. Az elnevezést a székelyföldi származású tudós dr. Pávai Vajna Ferenc ellenezte, és megüzente Bányainak, hogy ezért a konyhaelviségéért »meg számolnak«. A számolásra 1934-ben, Székelyudvarhelyen került sor. Az anekdota szerint egymás mellé tették a kőzetet és a felszeletelt dobostortát. Pávai professzor – eldöntendő a kérdést – mit sem sejtve, a kőzetet emelte a szájához, és abba harapott bele. Így aztán jóváhagyta az elnevezést.*”

Bányai János százhuszonöt éve, 1886. november 6-án született Kézdivásárhelyen, Binder János és Szotyori Ilona gyerekeként, és november 22-én János Tivadar névre keresztelték. Csak 1905-ben magyarosította Bányaira a családnevét. Tanulmányait szülővárosában, majd Kolozsváron és Budapesten végezte. Tanári képzéssel több helyen dolgozott, Abrudbányán Trianon előtt, Székelykeresztúron utána, majd 1931-től Székelyudvarhelyen.

Abrudbányán szemléltetőeszközeire és iskolai gyűjteményére felfigyelt Lóczy Lajos és Papp Károly, ezért a magyar Földtani Intézet tanulmányútra küldte a Jénai Egyetemre (1912–1913), majd a Berlini Bányászati Akadémiára (1913), ahol az ércelérek mikroszkopikus vizsgálatában szakosodott. 1914-ben jelent meg a barót-ajtai barnaszénterületről készült munkája, ekkor Lóczy az Intézet külső munkatársának is meghívta. 1921-ben viszont a román Geológiai Intézet külső munkatársának kérte fel Ludovic Mracec. 1926-ban a Hopkins Marine Intézet meghívására kaliforniai sósvizeket is tanulmányozhatott, de az impériumváltások nem adtak lehetőséget szakintézményi karrierre a népéhez, földjéhez ragaszkodó kutatónak.

Szülőföldjére még az észak-erdélyi rövid, 1940–1944-es „magyar világban” sem kapott állami támogatást a Keletmagyarországi és Erdélyrészi Fürdők Szövetségének égisze alatt 1941-től egyedül szervezni próbált, 1942-től Orbán Balázs nevére keresztelt Borvízkutató Intézetéhez, a székelyföldi borvízkataszter és borvízmúzeum megteremtéséhez. A név mindazonáltal emblematikus: Bányai élet-pályáját a két hiány határozta meg: a vágyott székelyföldi szakintézménye és Orbán Balázs Székelyföld-monográfusi munkájának folytatásáé.

Élete során nem egyszer támadta méltatlanul politikai konjunkturalovag, vagy kicsinyelte le elefántcsonttoronyból a saját munkáját szerencsésebb környezetben végezni tudó kolléga. Ha módja volt rá, megválaszolta, de főleg azzal, hogy végezte tovább a dolgát: egyszemélyes intézmény mindeneként is fáradhatatlanul munkálkodott, minden alkalmat megragadva arra, hogy szövetségest, munkatársat is bevonjon maga mellé kitűzött feladataihoz.

A Székely Nemzeti Múzeummal már abrudbányai éveiben kapcsolatba került. 1928-tól bedolgozó munkatársa lett és együtt, külön, majd ismét együtt keresték annak lehetőségét, hogy miként adhatnák ki újra Orbán Balázs lassan hozzáférhetetlenné váló főművét, a Székelyföld tudományos kutatásának jelképét, hogyan egészíthetnék azt ki vagy valósíthatnák meg a terület korszerű regionális monográfiáját. A múzeum 1929-es kiemelkedő tudományos értékű emlékkönyve Iustra volt, erőforrásai felmérése, az érdekelt szakembereké és az addigi szakirodalomé, magas becsvágyú előmunkálata egy átfogó regionális kutatóprogramnak.

Folytatásnak a *Székely Múzeum* című szakfolyóiratot tervezték, de az *Erdélyi Múzeum* kolozsvári újraindulásával munkatársak nélkül maradtak. Bányai ekkor pragmatikusan, a helyi adatgyűjtési lehetőségek azonnali kihasználására elindította saját, kisebb igényű folyóiratát, a *Székelységet*, amely egészen 1944 júliusáig megjelent. Így született meg ez a kuriózum kincsesbánya és mellékleteként 1933–1938-ban az álmodott monográfia földtani része, Bányai főműve: *A Székelyföld természeti kincsei és csodás ritkaságai*, majd 1939–1940-ben annak néhány fejezetnyi folytatása is.

Az 1929-es sepsiszentgyörgyi emlékkönyvre épített másik vállalkozása is a múzeummal közös maradt: az 1934–1939-es, évente megrendezett „székelyföldi kutatóutak” lényegében a második magyar komplex regionális kutatóprogram, melyet Lóczy Lajos első világháború előtti Balaton-kutatása ihletetett, és melyet aztán csak 1962-től követett a harmadik, a bakonyi. Bányaiék interdiszciplináris kutatóútjain az erdélyi magyar tudomány elitje adott egymásnak rendszeres találkát a múzeum szervezésében és javára, de a fiatalabb generációk és a helyi érdeklődők bevonásával ez egyben az elit utánpótlását célzó képzés is volt, az akkor elképzelhető legszínvonalasabb magyar szabadegyetem. Kapcsolata ezt követően sem szakadt meg a regionális szakintézménnyel. A „magyar világban” a Székely Nemzeti Múzeum *Közleményeinek* ötletgazdája volt, 1945-től igazgatóválasztmányi, majd az 1949-es államosítás után „nagy munkakollektíva”-alelnöke lett, és külső munkatársként számolt be 1957-ben is újabb székelyföldi monográfiájáról, *A Magyar Autonóm Tartomány hasznosítható ásványi kincseiről* a múzeumnak. Még 1959-ben is a sepsiszentgyörgyi intézménnyel szervezte a székelyföldi múzeumoknak egy végül politikai okokból ellehetetlenült, közös évkönyvét.

Bányai János negyven éve hunyt el, 1971. május 13-án. Életrajza és életműve ma sincs kellőképpen feldolgozva, de az utóbbi másfél évtizedben több örvendetes lépés történt ennek érdekében. Hagyatéka nagyrészt Székelyudvarhelyen található, a Haáz Rezső Múzeumban, és az ehhez tartozó szejkefürdői Székelyföld Ásványvíz- és Fürdőmúzeuma Bányai ásvány-, kőzet- és kőüveggyűjteményének kiállításával is tisztelg Székelyföld geológusának emléke előtt. A város egyik szakközépiskolája viseli a nevét, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület *Bányai János-díját* nevezte el róla.

A Székelyföldi Geológus Találkozó, amelyet az ő szellemében szerveznek évente, 2009-ben ugyancsak Székelyudvarhelyen, *Bányai János Emlékkonferenciaként* emlékezett meg róla. Ennek alkalmával Laczkó György, a helyi Tamási Áron Gimnázium igazgatótanára, és Tóth Attila, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem kolozsvári Természettudományi Tanszékének munkatársa tekintették át a múzeumban található földtani hagyatékát. A konferencia kiadványában Wanek Ferenc a tudós kimerítő szakirodalmi jegyzékét közölte, és az azóta megszületett székelyföldi borvízkataszterben játszott szerepét is tudatosította ez alkalommal dolgozat.

Bányai munkásságát, főleg annak intézményes hátterét illetően Sepsiszentgyörgyön, a Székely Nemzeti Múzeumban is folyamatban van a vonatkozó levelezés és egyéb dokumentumanyag feldolgozása és közzététele. Az ide tartozó Kézdivásárhelyi Céhtörténeti Múzeum pedig 1997-es emlékkönyvében adózott tanulmányokkal a város jeles szülöttének.

(Itt köszönöm meg Zepeczner Jenő nyugalmazott múzeumiigazgatónak a Bányai Jánost ábrázoló fényképet, Kocs János családkutatónak a kézdivásárhelyi anyakönyvi adatokat, Papp Andrásnak a 2009-es Bányai-konferenciáról való tájékoztatást.)

Boér Hunor

Irodalom: *Bányai János*: „Hová lett a híres Korond-fürdő és a korondi borvíz?” és Finumvegyes. Székelység, 1942/3–4. 30–35. 36–37. – *Gulyás Pál*: Bányai János. In: Magyar írók élete és munkái II. Bp., 1940. 278–279. – *Kónya Ádám*: Dr. Bányai János (1886–1971). Földrajzi Közlemények 1971/2–3. 235–236. – *Kisgyörgy Zoltán*: Bányai János tudományos munkássága. In: Emlékkönyv a Kézdivásárhelyi Múzeum 25. évfordulójára. Sepsiszentgyörgy, 1997. 105–114. *Lénárt Anna*: Százhuszonöt éves történetek. In: Orbán Balázs: Kiegészítések A Székelyföld leírásához I. Háromszék. Sepsiszentgyörgy, 9–29. – Erdészeti Lapok 1994/11. 335. – *Róth András Lajos*: Bányai János, a tanár és lapszerkesztő. In: Emlékkönyv a Kézdivásárhelyi Múzeum 25. évfordulójára. Sepsiszentgyörgy, 1997. 115–133. – *Wanek Ferenc*: Bányai János emlékezete. Bányai János Emlékkonferencia (XI. Székelyföldi Geológus Találkozó), Székelyudvarhely, Tamási Áron Gimnázium, 2009. október 22–25. (Agora Füzetek 4.). – *Wolf Tamás*: A székelyföldi kutatóutak (1928–1940). Acta (Siculica) 2000/2 (Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára 2). 2002. 39–86.

A Kárpátoktól a Balkánig

Emlékezés Gunda Bélára

Száz esztendeje, 1911. december 25-én az erdélyi Temesfüvesen született a XX. századi magyar néprajzkutatás meghatározó személyisége, legsokoldalúbb kutatója, fáradhatatlan terepmunkása, a néprajztudomány iskolateremtő professzora. Geológusnak készült, ezért tanulmányait 1930-ban a budapesti Közgazdasági Egyetem földrajz-kémia szakán kezdte meg, ami mellett a Bölcsészettudományi Kart is látogatta, ahol albán és szláv nyelvészetet, őskori régészetet, Németh Gyulánál turkológiát, Györfly Istvánnál néprajzot hallgatott. Gyakran megfordult a Néprajzi Múzeumban, ismeretséget kötött Bátky Zsigmonddal és Madarassy Lászlóval, így korán közel került a népi tárgykultúrához. Nagy hatással volt rá Teleki Pál, aki a táj és az ember kapcsolatára, valamint a Balkán népeinek vizsgálatára hívta fel a figyelmét. 1936-ban tett doktori szigorlatot, disszertációját az Ormánság etnogeográfiai problémáiról írta. 1934–1939 között tanársegéd a Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Tanszékén Györfly István mellett. Nemzetközi kapcsolatait ezekben az években alapozta meg.

Az 1938–39-es tanévet svéd állami ösztöndíjjal a stockholmi egyetemen töltötte. Megismerkedett az észak-európai nemzetközi híró etnológusokkal, tanulmányozta a Nordiska Museet gazdag gyűjteményét, utazást tett a Lappföldön, tájékozódott a modern néprajzi törekvések minden irányzata terén. Hazatérése után a Néprajzi Múzeum munkatársa lett, svédországi tapasztalatai alapján K. Kovács Lászlóval megszervezte a múzeum Ethnológiai Adattárát. Több kérdőívet készített, kutatóutakat tett az Északkeleti Kárpátokban, Észak-Erdély magyar és román településein, különösen a Lápos völgyében végzett jelentős terepmunkát. 1940–1944 között a Néprajzi Társaság megbízta folyóirata, az *Ethnographia* szerkesztésével, melyben sorra jelentette meg az európai néprajztudomány jeles kutatóinak tanulmányait. 1941-ben a szegedi egyetemen magántanári képesítést nyert.

1943-ban egyetemi tanári kinevezést kapott a kolozsvári egyetem néprajzi tanszékére, ahol 1948-ig oktatott. Itt kezdte meg a Keleti-Kárpátok és a moldvai magyarság népi műveltségének szisztematikus kutatását. Tanítványaival bejárta az Erdélyi Érc-hegységet, a Lápos völgyét, a Gyalui- és a Radnai havasok jellegzetes tájait, meglátogatták a gyimesi csángó településeket, a szilágysági tájakat. Tanszékén

megindította az *Erdélyi Néprajzi Tanulmányok* című kiadványsorozatot, melyben tanítványainak munkáit is közreadta. 1948-ban a román hatóságok megszüntették állását, ezért több tanártársával együtt el kellett hagynia a Bolyai Egyetemet.

1949-ben tanszékvezető egyetemi tanári kinevezést kapott a debreceni egyetemre. Megszervezte a Néprajzi Intézetet, ahol egészen 1994 nyarán bekövetkezett haláláig oktatót és kutatót. 1951–1954 között a Bölcsészettudományi Kar dékánja volt. Több mint száz tanítványt nevelt, egyetemi munkássága három évtizede alatt intézete a közép- és kelet-európai néprajz összehasonlító vizsgálatának nemzetközi jelentőségű műhelyévé vált. 1960–1976 között szerkesztette az intézet *Műveltség és Hagyomány* című évkönyvét, melyben a sokrétű hazai kutatások eredményeinek közreadásán túl számos külföldi szaktekinetly írását is közölte. A debreceni tanszék jó lehetőséget biztosított számára nemcsak a szomszéd országok szakmai intézményeivel és kutatóival való kapcsolattartásra és együttműködésre, hanem szinte világméretű levelezést folytatott a szakterület minden jeles művelőjével, továbbá rendkívül kiterjedt szerkesztői munkát végzett. Erről szemléletesen tanúskodik többek között az Akadémiai Kiadó által 1984-ben megjelentetett *The Fishing of the World* című 1235 oldalas kötet, melyben 56 szerző tanulmányát adta közre a világ minden részéről.

Még az 1950-es évek elején Szlovákiában a Szepest megyei Zakarovce teherhordását vizsgálta. Az itt gyűjtött anyagból írta az *Életmód és anyagi műveltség* című disszertációját, amivel 1961-ben elnyerte az akadémiai doktori tudományos fokozatot. 1965–66-ban Ford-ösztöndíjjal egy éves kutatást végzett a kaliforniai és az arizonai indiánok körében. Tudományszervező munkásságát kezdettől a nemzetközi méretekben való gondolkodás jellemezte, halaszthatatlan feladatának tekintette a hazai eredmények külfölddel való megismertetését, illetve a külföldi eredmények, irányzatok hazai közvetítését. Ennek érdekében számos szaktudományos konferencián vett részt, csaknem minden jelentős külföldi szakfolyóiratban publikált és tanítványainak is folyamatosan biztosította a külföldi publikálási lehetőségeket. Kezdeményezője, majd aktív résztvevője volt olyan nagy volumenű szakmai vállalkozásoknak, mint a *Magyar Néprajzi Atlasz* és a *Magyar Néprajzi Lexikon*.

Szakmai tevékenységének éltető eleme a helyszíni terepgyűjtés volt. Gyűjtőútjai során az egész magyar nyelvterületet bejárta az Őrségtől Moldváig, Zempléntől a Szerémségig, Szatmártól Gyimesig, a

Gunda Béla zempléni gyűjtésen az 1970-es években (a szerző felvétele)

horvátok, ruszinok, románok és szlovákok között is végzett terepmunkát. Kutatóutat tett számos európai országban, még 1981-ben, hetvenéves korában is több hónapra keresztül a görög szigetek (Naxos, Kréta, Carpathos) hagyományos kultúráját tanulmányozta. Gyűjtőútjainak eredményességét tanulmányainak rendkívül nagy száma és több tízezer fényképfelvétele tanúsítja. Több alkalommal hangsúlyozta, hogy a néprajzos számára a terepen való munka ugyanazt jelenti, mint a természettudósnak a laboratóriumi kísérletezés. Amint megfogalmazta: „*terepmunka nélkül a néprajzi kutató üvegburában él, elveszti kapcsolatát a néppel, s éppen a funkcionális vizsgálatok válnak számára lehetetlenné*”.

Tanítványait személyesen vezette be a néprajzi gyűjtés gyakorlatába, minden terepgyűjtésére több hallgatót vitt magával. Hortobágyi, zempléni, szatmári gyűjtőútjain tanúi lehettünk kiváló kapcsolat-teremtő képességének, racionális gyűjtési módszérének, fáradhatatlan jegyzetelésének. Az elsajátítottak alapján mindenkitől a rá kiosztott témában, alapos terepgyűjtésre támaszkodó szakdolgozatot várt el. Arra törekedett, hogy hallgatói benne éljenek a népi kultúra világában, jó terepmunkások legyenek, és ugyanakkor kellőképpen sajátítsák el a néprajztudomány elméletét, módszereit, amihez magas színvonalú szemináriumai is hozzájárultak.

Kutatásainak meghatározó terepét alapvetően a Kárpátok és a Balkán népi műveltsége szolgáltatta,

ebben számos úgynevezett „európai” elemet tárt fel, melyek előzményei sok esetben a régészet területén találhatóak meg. Jelentős tanulmánygyűjteményei, mint a magyar nyelvű *Ethnographica Carpathica* (1966) és az idegen nyelven kiadott *Ethnographica Carpato-balcanica* (1979) – Paládi-Kovács Attila zavaival élve – „az egyetemes európai kultúra múltját nyomonkövető archeológiai és filológiai kutatások számára is elsődrendű forrásmunkák”.

Mindvégig aktívan részt vett a hazai és külföldi tudományos társaságok munkájában is. A Magyar Néprajzi Társaságnak 1932-től volt a tagja, 1938–1943 között titkára, 1967–1982 között alelnöke, majd tiszteleti tagja. Tiszteleti tagjává választotta az Osztrák Antropológiai Társaság (1970), a Svéd Királyi Gusztáv Adolf Akadémia (1973), számos társaságnak volt levelező tagja, többek között a finn irodalmi, archeológiai és Kalevala, az osztrák néprajzi, a német östörténeti társaságnak. Számos külföldi és hazai kitüntetés közül a Finn Oroszlán Lovagrend első fokozata (1970), a Györfly István Emlékérem (1971), a Herder-díj (1978), a Pitré-aranyérem (1988) és a Debreceni Egyetem díszdoktorsága a legjelentősebb. A Magyar Tudományos Akadémia 1990-ben levelező, majd a következő évben rendes tagjává választotta. Nevét viseli az általa alapított díj (1983), melyet a legjelesebb tanítványai érdemeltek ki.

Születésének centenáriuma alkalmából több megemlékezésre került sor, a Magyar Tudományos Akadémián előadás hangzott el munkásságáról, Székesfehérváron tanítványai gyűltek össze emlékező ünnepsésre, Debrecenben a Néprajzi Tanszék szervezésében egész napos konferencián méltatták munkásságát, az egyetem aulájában tiszteletére emléktáblát avattak, valamint megkoszorúzták a sírját.

Selmezi Kovács Attila

Száz éve született dr. Molnár István múzeumalapító, néprajztudós

A múlt év december 17-én, születése századik évfordulóján tisztelgett Székelykeresztúr közönsége, az önkormányzat, az egykori munkatársak, barátok és ismerősök a város első díszpolgára, a múzeumalapító emléke előtt. 87. életévében, tisztes korban távozott az élők sorából, gazdag és értékes tárgyi hagyatékát a város múzeuma őrzi, s hűségesen ápolja emlékét, s igyekszik megvalósítani azokat az elképzeléseket, amelyeket Molnár István megálmodott. Halála után a múzeum az ő nevét viseli, 2008. augusztus 8-án Györfi Sándor karcagi szobrászművész bronzból készült mellszobrát avattuk a nagy előd emlékére.

Bordoson született (ma Maros megye), korán megismerte a falusi életformát, találkozásai a néprajztudománnyal iskolai éveire vezethető vissza. 1922-ben a Székelykeresztúri Unitárius Főgimnáziumban kezdte meg középiskolai tanulmányait, ahol az egykori jeles pártfogók, tanítványok és tanárok – Orbán Balázs, Kriza János, Szentiváni Mihály, Marosi Gergely – példája lelkesítette, továbbá Balázs Ferencé, aki világlátott körútja után éppen innen készülődött el Mészköre. A Kolozsvári Egyetemen (1930–1935) történelmet és földrajzot hallgatott, de a népszerű etnográfus, Romulus Vuia professzor előadásait is látogatta. Tanári kinevezését Alma Materéhez kapta, itt örömmel fogadták a népi ismeretekben is járatos egykori tanárai: Nagy Lajos, Szentmártoni Kálmán, Szolga Ferenc, Péter Ferenc és mások. Már ekkor megfogalmazódott az iskolai múzeum alapításának gondolata, amelyre végül 1946-ban került sor. „A Gimnázium Előljáróságának 94/1946. számú feltevéseiből örömmel vesszük tudomásul, hogy a Keresztúr vidéki néprajzi értékeink elhelyezésére és

szakszerű megőrzésére a gimnázium kebelében egy néprajzi múzeumot létesítenek, Molnár István fia [atyánkfia] vezetésével. E.K. Tanács utólagos jóváhagyása reményében engedélyezzük, hogy a néprajzi múzeum elhelyezésére a tornaterem karzata és a hozzávezető folyosórész alakítsák át, tekintettel arra, hogy a karzat ilyen irányú felhasználása nem jelentene semmi hátrányt a tornateremre. Tudomásul vesszük azt is, hogy az nem fog sem a gimnáziumnak, sem az egyházi főhatóságnak külön terhet jelenteni” – olvassuk az Erdélyi Unitárius Egyház Előjáróságának egyetértését dr. Kiss Elek segédpüspök kézjegyével ellátva. A leendő keresztúri városi múzeum születési bizonyítványa ez a jóváhagyás, s nem véletlen, hogy éppen a gimnázium indította útjára a hajdani szék központjának új szellemi műhelyét, amely mind a mai napig annyi szállal fűződik az anyaintézményhez, s annak megtartó szelleméhez.

„Nem gyökértelen jelenség tehát, hogy a keresztúri múzeum szervezését is az iskola múltjába ágyazódó művelődési, művelődési vágytól telített hagyományos közszellem indította útnak 1946-ban közvetlenül a második világháború befejezése után [...] a történelmi hagyatékunk a megbecsülése, az iskola közszellemének, Keresztúr hagyományainak mindig szerves tartozéka volt. Nagyevű elődök [...] munkássága hiven tükrözi ezt. Szellemi hagyatékuk táplálta a századelő két lelkes tanárának – Nagy Lajosnak és Szentmártoni Kálmánnak – ilyen irányú tevékenységét is, akik – szakoktatás céljára, de ugyanakkor a népi alkotások megbecsülésére való nevelés érdekében – az 1900-as évek elejétől népművészeti, rajzszerzartari, illetve történelmi-filológiai gyűjteményt létesítettek. A múltból általuk megőrzött értékművektől hagyomány tevődött át a háborút átélt iskolai nemzedékre is, ösztönzés gyanánt, a vidéken veszendőbe indult népi kultúrkinccsnek az iskolai múzeum keretébe való megmentése” – így emlékezik a negyedszázados évfordulón (1971) elődeire Molnár István igazgató, akire az önálló tudományos intézmény megszervezésének és továbbfejlesztésének feladata maradt. S ha az azóta eltelt évtizedek küzdelmes és kitartó munkájáról akarunk bármit is megtudni, akkor mindenekelőtt a több tízezernyi begyűjtött tárgyi emléket kell vallatóna fognunk.

Az egykori Keresztúr szék hagyományos foglalkozásainak tárgyi emlékhagyatéka – népi ipari szerkezetek, kismesterségek szerszámkészlete, festet és faragott bútorok, népviselet, népi textilák, porszaruk, kerámiák – alkotják a néprajzi gyűjtemény gerincét, s a tervszerű régészeti ásatásokból származó leletanyag ugyancsak jelentős. A természetet kedvelő tanárember élővilágot is varázsolt a múzeumába, mindezt a táj jellegének szemléltetése céljából. Évről-évre izmosodott a múzeuma, nemsokára pedig szabadtéri részleggel egészült ki.

A gyűjtőmunka, a szakszerű múzeumi rendezés és nyilvántartás tovább tágitotta a tudományos munkálkodás kereteit. Már 1948-ban *Az Alsó-Nyíki mente népi gazdálkodásának fejlődése* címmel doktrált a fiatal vidéki tanár a Kolozsvári Egyetemen. Ezután folyamatosan jelentek meg főleg a múzeumi gyűjtőmunkához kapcsolódó néprajzi dolgozatai, módszertani jegyzetei, művelődéstörténeti cikkei. A múzeum fennállásának 25. évfordulójára szervezett tudományos ülésszak anyagából *Émlékkönyvet* szerkesztett, s időközben néhány tanulmánya már kötetté érett. Két, gyakorlati célt is szolgáló albumáról van szó, az első 1971-ben jelent meg *Sóvidéki keresztiszemesek*, míg a második 1975-ben *Csontkarcolatok, porszaruk rajzai* címmel (társszerző Ughy István).

A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeummal karöltve széles körű régészeti kutatásokat kezdeményezett, ennek eredményeként a középkori Keresztúr-szék gazdag és változatos tárgyi emlékhagyatéka került a múzeum birtokába a kőkorszaktól egészen a késő középkorig. Ebből különösen a környéken páratlan középkori csempegyűjtemény emelkedik ki.

1936–1948 között az Unitárius Főgimnáziumban, 1948–1956 között a tanítóképzőben tanított. Sok száz tanítványa a kiváló pedagógust, az emberséges embert tisztelte benne. Közéleti tevékenységét (évtizedekig volt a helyi Filharmonikus Társaság hegedűse), műkedvelő színészként nyújtott alakításait sokáig emlegették, számtalan népszerűsítő előadást tartott – mindez azt példázza, hogy Molnár István számára a vidék nem a vidékiességet jelentette, hanem a felelősséggel végzett munkát. A következetes törődést népének tudományos neveléséért, értékeink megmentéséért, egyházának, az unitárius egyháznak megerősödéséért. Várat még magára összegyűjtött írásainak kiadásra (népi mesterségek, gazdálkodás és helyismeret, népi vadászati, népszokások, falu- és egyháztörténet, muzeológia), így válhat teljes egy vidéki magyar értelmiségi küzdelmes, egyben gyümölcsöző életútja, a következetes sors- és áldozatvállalása a kisebbségi magyarsággal.

Élete teljes egészében a múzeumhoz kapcsolódott. Az intézménynek új otthont kellett keresnie, s a kitartó buzgalom sikerrel járt, 1950-ben új hajlékban várta látogatóit a múzeum. Egy főtéri épületbe került, az erre a célra átalakított egykori üzlethelyiségbe, s 1953-ban a kaszinó épületével és a hozzá tartozó telekkel bővült, azóta itt van a székhelye. Így vált lehetővé, hogy a fiatal intézmény a város és környéke közművelődési életében egyre jelentősebb szerephez jusson.

A három évtizedes irányító-szervező, tudományos, oktató-nevelő munka látványos eredményt hozott: az egykori Szitáskeresztúr múzeuma csakhamar a környék meghatározó szellemi műhelyévé, s a honismereti kutatás elismert intézményévé vált. Népszerűségét történelmi és néprajzi kiállításai, valamint vonzó rendezvényei éppúgy növelték, mint az időközben egyre gazdagabbá váló néprajzi részlege, ahová egy 1853-ban épült kecsesi ház is bekerült, meg több kötött kapu a környék falvaiból, faragott csürkapusarkok, a székely építő- és díszítőművészet megannyi remeke. A környéken egyedülálló a népi ipari szerkezetek gyűjteménye (magtörök, kézimalmok, posztványolók, vízialom, vízfűrész), a hagyományos népi gazdálkodás emlékei, nem egy közülük az egykori Udvarhelyszék távolabbi falvaiból kerültek be. Munkássága elismerésül Székelykeresztúr városa 1995-ben első díszpolgárává, a Magyar Néprajzi Társaság pedig már korábban tiszteletbeli tagjává választotta. 1996-ban az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület Bányai János-díjjal tüntette ki.

Az alapító igazgató 1977-ben vonult nyugdíjba, de azután sem pihent, továbbra is segítette az új munkaközösség munkáját. Rendezgette kéziratait, de az összes munkáinak kiadását már nem készíthette elő. 1997. január 10-én hunyt el, hamvai a tímalfalvi temetőben nyugszanak.

Példaképe lehet minden pedagógusnak és diáknak, a honismeret művelőinek, akik érdeklődnek népi értékeink sorsa, azok megmentése és közkincsé tétele iránt.

Fülöp Lajos

Száz esztendeje született Lakatos Demeter*

Olyan emberre emlékezünk születésének centenáriumán, aki a magyar nyelvterület legkeletibb szélén született és élte életét. Olyan emberre, aki visszafelé forgatott időgépként sok évszázaddal ezelőtti népeletről tudósít.

Lakatos Demeter 1911. november 19-én, Árpád-házi Szent Erzsébet napján született Moldva egyik legrégebb településén, Szabófalván. Édesapja 1916-ban halt meg, amikor a betörő román hadseregben saját testvérei ellen kellett harcolnia. Az ötesztendősen félárván maradt Demeter inasként szolgált, majd lakatostanuló lett, de már akkor megmutatkozott, hogy nem a falujabeli gyermekek szokásos útját fogja járni. Sofőr lett, mert vonzották a messzi tájak, érdekelték az idegen emberek, majd műkedvelő színtársulatot alakított, s mint annak „igazgatója” maga és mások által irt darabokkal járta a környező magyar és román településeket. A színelőadásoknak sikerük volt, mert ostorozták „a politikusokat, a gazembereket, még a papokat is”, de hamar abba kellett hagynia a „színigazgatóságot”, mert – mint írja – „nagyon veszélyes volt, mikor az igazat mondtam.” Márpedig – húzza ki magát önérzetesen Demeter –, „ha egy színész hazugságra van szorítva, akkor többet nem színész, hanem pojáca”.

Tizenéves korától írt verseket, előbb románul, később magyarul is. Az 1930-as években eljutott Kolozsvárra, ahol Dzsida Jenő 1935-ben közölte a „Falevelek hulladoznak det fű a szél...” kezdetűt, mégpedig „Latiatuc feleim zumtochel...” felcímmel, utalva a vers első nyelvemlékünkkel való hasonlóságára. De azt mondta neki: „Demeter, maga hagyja a másféle verszet, azt mások isz tudnak írni.”¹ Mert amiket nem az anyanyelvén írta, bizony a csasztuskák, meg a vezércikkék színvonalán maradtak. Ettől kezdve haláig sok verse látott napvilágot különböző erdélyi és magyarországi lapokban. Sokan bábáskodtak megjelenésük érdekében, de Domokos Pál Péter tett érte a legtöbbet, ám még neki sem sikerült elérnie, hogy versei kötetbe gyűjtve juthassanak el az olvasókhöz.

Lakatos Demeter, a „színigazgató”

* A 2011. szeptember 30-án, a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület által Csíkszeredában rendezett Emlékműsorán elhangzott előadás szerkesztett formája.

¹ Beke György: Magyar költő Moldvában. In.: Lakatos Demeter: Csángú országra. Összegyűjtött versek, mesék és levelek I. Összeállította: Libisch Győző. Kiadja a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület. Bp., 2003. 7.

1974-ben bekövetkezett halála után aztán több kötete is megjelent, de bizony Romániában egy sem, Magyarországon is csak 1986-ban, az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete belső kiadásában, a Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 350 példányszámú sorozatában, 64 tételes bibliográfiával² és csaknem tízezernyi szómagyarázattal;³ 1988-ban pedig Bernben, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem gondozásában, Csángú strófák címmel.⁴ Ezt követően két Lakatos Demeter versgyűjtemény látott napvilágot Magyarországon, mindkettő *Libisch Győző* szerkesztésében. A *Búcsú az ifjúságtól* című kötet megszületését Domokos Pál Péter anyagi támogatása tette lehetővé,⁵ a *Csángó strófák I-II.* vers- és prózagyjűjteményt pedig a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület jelentette meg.

Miben mutatkozik meg Lakatos Demeter verseinek különös értéke?

Számos versében említi moldvai születését, csángó és magyar voltát. Benne van költeményeiben a csángók történelme is, de nem a tankönyvekben feldolgozott, mert azt Demeter csak áttételesen, mint egy másodkézből ismerhette, hiszen Moldovában, akár a többi csángó, ő sem tanulhatott népének múltjáról, még csak nyelven sem. Mint írja:

*Nem jártam magyar iskolába,
nem tudtam írny, olvasny,
pedig ez vult az anya nyelvem,
vele kezdtem én beszélny; (...)*

De már szülőfaluja szájhagyományban megőrzött múltja gyakrabban előfordul a „csángó strófák”-ban. Faluja névadóját is a *vinektől* hallotta emlegetni, az ő alakját támasztja föl látomásos versében

*Szabó Jánosnak a hirt
Történelem nem üszméri,
Remélem, hogy minden magyar
Moszt megtudja, ki eléri.
Nem vult császár, nem vult király,
Magyarembert egy darab vult,
Reszketett a föld hul lipett,
Úgy hallottam a vinektül.*

*Egyelőre a mi falunk
A nevit büszkén viseli,
Szabófalván minden buba
Száz bő évek után nevezi.
Zavaros századok folyamán
Szabófalva büszkén áll,
Itt Moldova szívében
Mint egy gyönyörű virágszál.*

A szabófalvi költőt sokszor elbűvölte a táj, ahol a Moldova és a Szeret vize *sompolyog*. Említésre érdemes, hogy Demeter valamennyi évszokról gyönyörködve írt, mindegyikben megtalálja a szépet, de egyedül a nyárról írja, hogy „nyárbá szeretnék megholny, eszt a világot itt hodny.” És valóban, nyáron halt meg, augusztus 24-én!

Szabó T. Ádám, az élete delén elhunyt kiváló nyelvészünk, az úgynevezett északi csángókra jellemző nyelvjárási sajátosságok egész sorát vette számba Lakatos Demeter költeményeiben.⁶ Úgymint a *szavak hangalakját, toldalékolási módját, a ragozás rendszerét, a szóalakokat és jelentésüket*, valamint a *mondatszerkezetet*. Ezek egyszersmind Szabófalva magyar lakosságának szavajárását is tükrözik, hiszen Demeter a szó legteljesebb értelmében *népének költője* volt.

Lakatos Demeter versei tehát nemcsak a moldvai magyarság legrégebb rétegének életmódjáról, érzéseiről és gondolatairól adnak hírt művészi mértékkel mérhető formában, hanem nyelvünk múltba nyúló hajszályökrézetéről is fontos ismereteket közvetítenek. Talán az ünnepek és a népszokások megverselésekor sikerült a költőnek a leginkább tetten érnie a hagyományt. A tűzhelyeket, melyek körül kitéljesedik a *meséknek országa*, ahol megörzik a *szép meséket, a szép táncokat, s ősapáink stafiringját, amit kapatt*. Megéneklí a *guzalyasba, a fonúba járó nagy legényeket és szép lányokat*, ahol a

*Lyányokat mind gízígelik
Legények a padokon,
Dologgal nem is törődnek,
Más forog a gondukon.*

² Udvardy Frigyes munkája.

³ Csángó strófák. *Hajdú Mihály* szerkesztésében.

⁴ Válogatta, a szöveget gondozta és a bevezetőt írta K. Lengyel Zsolt, Szabó T. Ádám, Szász Judit Anna.

⁵ Áramlat Kiadó. Bp., 1992.

⁶ A csángók nyelve és helyesírása Lakatos Demeter szövegeinek tükrében. In.: *Halász Péter* (szerk.): „Megfog vala apóm szokor kezemtül...” Domokos Pál Péter emlékére. Bp., 1993. 63–70.

A tárgyi néprajz iránt érdeklődő is találhat értékes adalékokat Lakatos Demeter verseiben. A *Máskar és most* című versben azt a XX. század második feléig tartó állapotot írja le, amikor a szegényebbek cséphadaróval verték, a módosabbak lovakkal nyomtatták ki a kalászból a szemet.

*Vény nagy apám csípvel
nyomatott,
néhány kivít ha kuláktul
ű kapatt;
huszítkor és karácsonykar
kynert ett,
és ameddig meghult az öreg,
szulga lett.
Apámnak se volt jobb sorsa:
luakkal
nyomatott és nagyon sokcar
rudakkal. (...)*

Ezek a részletek azonban a mezei munkának a technikai vonatkozásai, bár olykor megkapó költői erővel, képszerűen vázolja elénk az eseményt. Van azonban Lakatosnak egy olyan, *Aratásról* szóló verse, ahol ez a maga valóságában is jelképszerűen szép művelet csupán keret a bubájával arató anya és gyermeke közötti titokzatos kapcsolat semmilyen „néprajzi módszerrel” meg nem fogható, csakis a földi élet égi másaként megragadható költői rajzolatához.

*Megiert a búza,
Ringossa szíél,
Arassza Rúza,
Kölökivel.
Üremszál alatt
Buba riú,
Seset nem kapatt,
Azírt szíú.
Beszíl a Rúza,
Ű érti:
„Nem vár a búza
Kell aratni.
Hallgasszand a szád,
Moszt ni, kiész,
Hazafelé anyád
Szopva viz.*

*Moszt kell aratni,
Hallgassz, ne bűgj,
Kinyvert kell szajnálni,
Seppet még ülj!”
Nem tudom a buba
Megiertette?
Lefidsott⁷ a búza,
Zölbe vette.
Szietett a Rúza,
Aratász nem vár,
Minden szem búza
Elvesztete kár.
Kacagva szopik buba,
Kacagva,
Zanyja dzsönyörködik
Kívíkbe...*

A költői lélek finom rezdülésével megrajzolt kép egyszerű szépsége mellett a csángó nyelv kifejezőképességét is teljes mértékben kihasználja. A keserűséget eszünkbe juttató ürömszál mellett *riú* csecsemő, a jártában szoptató anya, s a kacagva szopó buba képi hangulata a magyar nyelv más tájairól való szókincsel talán ki sem lenne fejezhető.

Halála óta sokat gondolkozom, vajon nem született-e rossz időben Lakatos Demeter, a XX. század csángó költője? Mert ha néhány évszázaddal korábban érkezik erre a földre, bizonyára jeles, de ismeretlen *mondó* ember, népmesék, népdalok névtelenség homályában maradó forrása lehetett volna, s mára már talán falujában sem ismerné senki a nevét. Ha pedig néhány évszázaddal – vagy csak évtizeddel – később születik, esetleg ismert költő, színész, elismert színházi rendező lehetett lenne, de már aligha írt, beszélt, gondolkodott és érzett volna magyarként, magyarul. De akár előbb, akár később születik, nem lett volna belőle a magyar népi műveltség Moldvában fellelhető archaikus rétegének felszínre hozója, középkori okleveleink nyelvén verselő népköltő, a szabófalvi *csángók magyarságának hiteles bizonyítéka*.

Nehéz élete, gyakori meghurcoltatása ellenére is úgy érzem: jó időben született és élt Lakatos Demeter. Művészetével *már* ki tudott emelkedni a folklórforrások gazdag, de névtelen buzgásából, de *még magyarként* lehetett a csángó nép költője.

Halász Péter

⁷ lefogyott

Emlékezés Lajos Árpádra

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság, a miskolci Herman Ottó Múzeum és a megye honismereti szervezetei 2011-ben emlékeztek meg a száz éve született és harmincöt éve elhunyt folklorista-muzeológus, Lajos Árpád munkásságáról. Az emlékévi programjának gerincét az a vándorkiállítás adja, amely áprilisban nyílt meg a Herman Ottó Múzeum öreg papszeri kiállító épületében. A fényképes tablóból, néprajzi tárgykból és személyes emlékekből rendezett kamarakiállítás Dédestapolcsányban és Mezőkövesden is bemutatásra került, és a tervek szerint 2012-ben Ózdon folytatja vándorútját, az ózdi Lajos Árpád Honismereti Kör megalakulásának ötvenedik évfordulója tiszteletére. A kiállítás mellett a róla elnevezett dédestapolcsányi általános iskolában tartott megemlékezés, temetői koszorúzás és kerékpáros emléktúra zajlott 2011 szeptemberében. A Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából, az emlékévi zárásaként pedig a Magyar Tudományos Akadémia Miskolci Akadémiai Bizottsága rendezett konferenciát Lajos Árpád emlékére.

A Herman Ottó Múzeum egykori munkatársa száz éve, 1911. december 7-én született Párizsban. Édesapja, Lajos Tamás eszékfalvi származású miskolci szücssegéd a „divatszűcs” szakma megtanulása végett dolgozott Franciaországban. Az első világháború viharaiiban édesanyja, Kocsis Erzsébet a gyermekekkel visszamenekült Miskolcra, míg az apát internálták és csak 1920-ban engedték haza Magyarországra. Lajos Árpád két testvérrel, Ilonával és Gézával együtt már a borsodi megyeszékhelyen nevelkedett, itt végezte alap- és középfokú tanulmányait. A néprajz iránti érdeklődése 16 éves korában kezdődött. Magyartanára, Kosztolányi Zoltán biztatására kezdte kutatni Rudabánya, Felsőnyárad, Ormospuszta népiéletét.

1930-ban magyar-német szakos bölcsészhallgató lett a Pázmány Péter Tudományegyetemen, ahol 1935-ben szerzett tanári diplomát. Rövid átmeneti időszak (munkanélküliség, kényszerű országjárás, alkalmi munkák) után 1936-ban a budapesti egyetem újonnan alapított Néprajzi Intézetének gyakornoka, majd tanársegéde lett. Mestere, Györfly István útmutatása nyomán közölte első publikációit az *Ethnographia* hasábjain és országjáró útjain gyűjteni, fotózni kezdte a népi gyermekjátékokat. Az ifjú „garabonciás” évek hozadéka volt többek között az a domaházi gyűjtés 1936–37-ben, amely későbbi nagy műveinek is egyik alappillére jelentette. Első önálló könyve, *A magyar nép játéka* 1940-ben látott napvilágot a Franklin Társulat gondozásában, kiváló fotóanyaggal.

Időközben kutatói pályája fordulatot vett, mert végzettségének megfelelő tanári állást kapott a miskolci evangélikus tanítóképzőben. 1938–1949 között magyar-német szakos tanárként és cserkészvezetőként szolgált a magyar néprajz ügyét. Diákjaival rendszeresen kirándult a Bükk falvaiba és ott terepmunkát, folklórgyűjtést, közművelődési jellegű falujárást, avagy cserkésznyelven szólva „regös-munkát” végzett. Ezt a gyalogos, kerékpáros, sportosan dinamikus életformát egészen haláláig folytatta, mint ahogyan pedagógiai érzelme, népdal- és néptáncstudása, tanári rutinja is sokban segítette későbbi tudományos, közművelődési tevékenységét. Az államosítást követően 1949–1950-ben a Mikszáth Kálmán (ma Földes Ferenc) Gimnázium, majd a 2. sz. Általános Iskola tanára lett, 1951-ben pedig a Megyei Tanács Népművelési Osztályán dolgozott művelődésügyi előadóként.

Innen került 1952-ben fő munkahelyére, a Herman Ottó Múzeumba, ahol 1973-as nyugdíjazásáig a múzeum egyik néprajzos állását töltötte be Bodgál Ferenc (1932–1972) munkatársaként. 1969-ben rövid ideig a múzeumigazgatói tisztséget is viselte. Ez idő tájt a miskolci múzeum a néhány személyes vidéki kis gyűjtemények sorába tartozott. 1953-ban vette fel Herman Ottó nevét, 1963-ban pedig az akkor létrehozott megyei múzeumi szervezet központja lett. Ez a két évtized a gyűjtőterület kiszélesedésének és az extenzív gyűjteménygyarapításnak az időszaka. Lajos Árpád rendkívül aktív gyűjtőként, intenzív terepmunkájával nagyban hozzájárult a néprajzi kollektív közel tízezer darabos gyarapításához. Ehhez párosult az 1953-ban bevezetett egységes nyilvántartási rendszer létrehozása, melynek leltárkönyvei, kártonjai és tárgyfotói a mai napig a gyűjteményi munka alapját jelentik. A tárgygyűjtés és a terepmunka kapcsán hangsúlyossá vált Lajos Árpád munkásságában a néprajzi fotózás. A múzeum negatívára több mint 2000 kiváló felvételt őriz tőle ebből az időszakból.

Személyes érdeklődése azonban elsősorban a folklórtémákra irányult. Közülük is kiemelkedett a népi játékok kutatása. Könyvének bevezetőjéből megismerhetjük erről alkotott gondolatait, melyek szerint a népi játékok az ifjúság nevelésében és az iskolai oktatásban egyaránt fontos szerepet kell, hogy kapjanak. A játékokról írott tanulmányai két szűkebb területre fókuszálnak. Részletesen foglalkozott a fiúk versengő sportjátékaival és az ütővel játszott labdajátékokkal, illetve a lányok énekes-táncos körjátékaival. A népi játékok első elméleti rendszerezése, csoportosítási kísérlete is az ő nevéhez fűződik (*Módszeres szempontok a népi gyermekjátékok csoportosításához*, 1968), mint ahogyan a Magyar Néprajzi Lexikon játék címszavainak egy része is tőle származik.

Hasonló megközelítésben, a gyűjtött anyag publikálásának, értelmezésének és újratanításának szándékával foglalkozott a népzene-kutatással. 1955-ben megjelent *Borsodi népdalok* című könyve a népdaléneklés népszerűsítését és szakmai színvonalának javítását célozta. Bár zenei végzettséggel nem rendelkezett, kitűnő muzikális érzékének köszönhetően a borsodi palóc és matyó dallam típusok elemzésének terén is ért el tudományos eredményeket. A pentatónia táji jellegzetességeit vizsgáló tanulmányai mellett a népi hangszerekkel kapcsolatos kutatásairól is közölt publikációkat.

Élete fő művének a *Borsodi fonó* (1965) című vastos megyei monográfiát tekinthetjük, amely 1974-ben *Este a fonóban* címmel második kiadásban Budapesten is megjelent. A fonóélet hagyományaira, a fonó folklorisztikai jelentőségére már pályája kezdetén felfigyelt, és a Sajó-völgyében, Észak-Borsodban, a Bükkalján és a Bán-völgyében elvégzett hatalmas gyűjtőmunkája révén kimerítően fel is dolgozta ezt a témát. A kötet egységes szerkezetbe foglalva mutatja be a fonóbeli munkát, a kapcsolódó népszokások és játékok körét, illetve kottával együtt közöl 250 borsodi népdalt és balladát.

A tudományos kutatás mellett Lajos Árpád egész életében az ismeretterjesztés és a közművelődés ügyének elkötelezett híve és aktív munkatársa volt. Terepmunkái mellett előadóként is bejárta a megye településeit, és személyesen segítette a népdalkörök, citerazenekarok, honismereti körök és iskolai diákszakkörök munkáját. Élmenyszerű előadásait gyakran saját énekével és táncával illusztrálta. 1973-as nyugdíjazását követően szakmai tanácsokkal segítette az Avas néptáncgyűjtést, és lelkes szervezője, rendszeres előadója volt az együttes zenekara körül formálódó első miskolci táncházaknak.

1976. szeptember 29-én egy tragikus közlekedési balesetben veszítette életét, kerékpárján gázolták el 65 éves korában. Saját kérésére legkedvesebb falujában, Dédestapolcsányban helyezték örök nyugalomra, ahol ma az általános iskola viseli a nevét. Az emlékévkapcsán a Herman Ottó Múzeum utcanévadását kezdeményezte Miskolc város önkormányzatánál, továbbá előkészítésre került *A magyar nép játéka* című könyvének 2012. évi reprint kiadása.

Tóth Arnold

Emlékezés a száz éve született Kiséry Lászlóra

A XIX. században és a XX. század első felében Miskolc és a megye tudományos kutatásával, monográfiák, tájföldrajzi-honismereti tanulmányok írásával elsősorban a tanárok foglalkoztak. Az 1950-es évek közepén, pályakezdő éveim alatt, Miskolcon még szép számmal tevékenykedtek olyan tudóstanárok, akik valamely szakterületnek országos hírű művelői voltak. Kitűnő felkészültségük, alkotó munkájuk és tudományos közéleti szerepvállalásuk példa volt számomra. Kerestem a közelségüket, hogy tanuljak tőlük, többnyire olyasmit, ami nem volt egyetemi tananyag, de hasznosíthattam a szellemi építkezésemben, a tudományos gondolkodásomban, az önálló munkastílusom kialakításában. Ilyen példaképem és atyai barátom, két tanévben kollégám is volt dr. Kiséry László (1911–1988) gimnáziumi tanár, a *Bodrogköz*, a *Taktaköz* és a *Harangod-vidék* földrajzi kutatója és a geográfia nagyra becsült népszerűsítője. 1957-ben ismerkedtünk meg, amikor Peja Győző (1907–1983) gimnáziumi igazgató vezetésével létrehoztuk a Magyar Földrajzi Társaság Miskolci Osztályát.

Kiséry László földrajzi-honismereti érdeklődése gyermekkorában alakult ki, s ebben két tényező, édesapja (ref. tanító) személyes példamutatása és tárgyi tudása, másrészt a szülőfalu (Tiszalúc) természetvilága lehetett determináló. Középkisiskolai tanulmányait Miskolcon, a Református Gimnáziumban végezte, majd a debreceni tudományegyetemen földrajz, történelem és latin szakos tanári diplomát szerzett. Debrecenben nagy tanáregyeniségek, pl. Milleker Rezső, Mendöl Tibor és a néprajzos Ecsedi

István előadásait hallgatta. Oklevelének megszerzése után a Római Tudományegyetemen folytatott kiegészítő tanulmányokat. Hazatérve természet- és emberföldrajzi kutatásokat végzett a Bodroglóközben, alkalmazva a Milleker-iskola honismereti kutatásprogramját és módszerét. Kutatási eredményeit 1935-ben „A csonkagyarországi Bodroglóköz” című (nyomatásban is megjelent) doktori értekezésében foglalta össze. Disszertációja, melyben a kistáj kialakulását, felszínét, természeti és humán erőforrásait, az emberi tevékenységi formák idő- és térbeli változásait, a Bodroglóköz és Tokaj-Hegyalja gazdasági kapcsolatát stb. írja le, ma is használt forrásmunka a földrajzi és néprajzi kutatásokban.

Földrajzi tájkutató munkáját nagy időkihagyással, az 1950-es évek vége felé folytatta: a Borsodi Földrajzi Évkönyv első kötetében a Bodroglóköz településföldrajzáról (1958), a második kötetben a Harangod vidékéről (1959) közölt tanulmányt. Az 1962-ben – szintén a Borsodi Földrajzi Évkönyvben – megjelent dolgozatában a Taktaköz ösvízrajzi képét rekonstruálta, s ezzel – tudomásom szerint – befejezte szakmai publikációs tevékenységét. Később, a Borsodi Földrajzi Hetek rendezvény-sorozat keretében szakmai közönség előtt ismertette kutatási eredményeit, az emberformálta táj történetét, a táj- és a természeti erőforrások használatát.

Az 1950–60-as években gyakran részt vett Peja Győző geomorfológiai kutatóútjain, így alaposan megismerte a Bükk, a Cserháti-dombvidék és a Zempléni-hegység földrajzát. A terepmunkák során figyelme kiterjedt a tájban folytatott emberi tevékenységekre is. Megfigyeléseit, helyszíni adatgyűjtéseit és a szakirodalmi forrásokat kitűnően hasznosította a földrajzi ismeretterjesztő munkájában. A TIT Földrajz-geológiai Szakosztály tagjaként Miskolcon, a borsodi iparvidék városaiban, a kisebb vidék-központokban, művelődési házakban, munkásszállásokon, üdülőkben és egyéb helyeken rendszeresen tartott földrajzi, táj- és helytörténeti előadásokat. Idegenvezetőként a helyszínen mutatta be megyénk természeti és kulturális örökségét, törekedve a résztvevők ismeretgazdagítására, honszeretetük, táji identitásuk erősítésére. A régiókkal kapcsolatos földrajzi, néprajzi és történelmi ismereteit beépítette az iskolai tananyagba is, felkeltve ezzel a diákok érdeklődését a helyi természeti értékek és a társadalmi-gazdasági jelenségek iránt.

Kiséry László életműve, oktató-nevelő tevékenysége egy iskolához, a Diósgyőri (korábban Hunfalvy) Gimnáziumhoz kötődik. Nagy érdeme, hogy a pártállami korszakban – néhány kollégájával együtt – átörököltette a Hunfalvy Gimnázium hagyományos értékrendjét és szellemiségét. Szakmai-pedagógiai munkásságát a folyamatos megújulás-korszerűsödés, a hagyományörzés és a közösség szolgálata jellemezte. Életműve maradandóan beépül az iskola több mint százéves történetébe.

Frisnyák Sándor

Százéves a pozsonyi Petőfi-szobor

A szobor leleplezésének 100. évfordulóján, 2011. szeptember 8-án került sor Pozsonyban a szlovákiai magyarság egyik, ha nem a legismertebb jelképeként is számon tartott köztéri alkotás ünnepélyes megkoszorúzására. A centenáriumi megemlékezésen több százan vettek részt. A koszorút elhelyezők között ott volt a Magyar Köztársaság Nagykövete, a Csemadok Pozsonyi Városi Választmánya, a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma (a Szlovák Nemzeti Múzeum leányintézménye) és a Duna utcai Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola és Gimnázium – Pozsony egyetlen magyar nyelvű iskolájának a – képviselői, valamint Kiskunfélegyháza küldöttsége és dicséretes módon Pozsony főpolgármesterének első helyettese, valamint Pozsony-Óváros polgármestere is. Utóbbiak fel is szólaltak az ünnepség során. A jeles eseményt – tekintettel az évforduló város- és kultúrtörténeti vonatkozására – megelőzte egy tudományos ülés a pozsonyi Magyar Kulturális Intézetben, ahol szó esett a szobor alkotójáról, a helyi szüle-

tésű Radnai Béláról,¹ Petőfi és Pozsony kapcsolatáról, valamint a szobor 2002-es felújításáról. Ezt megelőzően pedig – még szeptember 6-án – egy kamarakiállítás is nyílt *Pozsony és a Petőfi szobor* címmel a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeumának épületében, a várhegy alatti Brämer-kúriában (žička u. 18.).

Petőfi-szobra kezdetben csupán a város egyik szép, magas művészi értékkel bíró köztéri alkotásaként keltett érdeklődést a pozsonyiak körében, de Trianon után, az új Csehszlovák államon belüli Szlovákia fővárosává válását követően a csehszlovákiai magyarság szimbólumává vált. És ez nem csupán szófordulat. A szobor 1918 utáni hányatott sorsa lakmuspapírszerűen mutatta meg mindazokat a politikai és társadalmi változásokat, amiken a felvidéki magyarság az elmúlt 90 év során keresztülment. Ha az ottani magyaroknak jobban ment, a szobrot is megkímélték, amikor a magyarellenesség intenzívebb szakaszba lépett, a szobor elleni támadások is gyakoribbá váltak. A pozsonyi magyarok, de még a helyi szlovákok többsége előtt is ismert, hogy Petőfi szobra még napjainkban is a magyarellenes megnyilvánulások elsősorú célpontja Szlovákiában.

A kétalakos, carrarai hófehér márványból kifaragott szoborkompozíciót – a bal kezében szablyát (talán a jurátusokét) tartó költőt és a mögötte pálmaágat tartó múzsa női alakját –, még a város egyik központi terén állították fel közadakozó pozsonyi polgárok 1911-ben, szemben a Városi Színházzal. A ma Hviezdoslav térnek nevezett, akkori Kossuth tértől néhány méterre, a Duna parti sétányon lévő egykori Koronázó Domb helyén állt 1897-től 1921-ig Radnai Béla mesterének, a szintén pozsonyi születésű Fadrusz Jánosnak a híres Mária Terézia szoborcsoportja. Ez a rendkívüli szépségű és finomságú fehér márványszobor a csehszlovák légionáriusok pozsonyi „berendezkedésének” esett áldozatul. A pusztítás jól dokumentált, mivel az egyik szemtanú, Jankovics Marcell pozsonyi ügyvéd részletesen lejegyezte a látottakat.² Az esztelen rombolás híre nemcsak Magyarországon keltett nagy felháborodást, hanem számos nyugati lap is elítélte a vandál eszekekedet, amely sajnos nem volt egyedi jelenség a Felvidéken.³ Talán Fadrusz pozsonyi származása az oka, hogy néhány szlovák művész és a Pozsonyi Városszépítő Egylet nemrégiben felvetette a szobor újra elkészítésének az ötletét és visszaállítását eredeti helyére.

Radnai Petőfi alakjáról a Művészet folyóirat a következőket írta: „Egyike a művész legjobb dolgainak, ami eddig a keze alól, műhelyéből kikerült. [...] A pozsonyi Petőfi nyugodt, egyszerű. Nincs rajta lengő lógogós sallang, pedig az érzés, a gondolat, amiből született, amit kifejez, a romantika területéről való. [...] Általában Radnai Béla egész művészetét az intimitásra törekvés, a gyengéd, lírai tulajdonság jellemzi.”⁴ Az alkotás színvonalára jellemző, hogy azt a zsűri változtatás nélkül fogadta el, a negyvenegy pályamű közül.

A város elfoglalása, 1919 újéve után a szobrot először bedeszkáztatták a város új csehszlovák vezetői, majd akkurátusan nekiláttak lebontani. A szobor darabjait ládába rakták, amiket elszállítottak egy városszéli vágóhid istállójába. Szerencse a szerencsétlenségben, hogy a szobrot nem szétverték, mint Fadrusz alkotását, hanem szétbontották, így az csak átmenetileg semmisült meg, nem pedig véglegesen. A szobor végül is annak köszönhette létét, hogy nem volt szem előtt sem a Tiso vezette szlovák náci bábáram időszakában, sem a város 1945-ös ostromában, sem a világháborút követő években, a csehszlovákiai magyarok és németek ellen irányuló jogfosztások idején. Végül 1955-ben, egy városszéli telep elhagyott raktárjában találtak rá, majd a következő évben a főváros vezetése úgy döntött, hogy a szobrot – három évtizedes rejtőzködés után – fölállítja. Ez meg is történt, de nem az eredeti helyén a város központjában, hanem a város déli külvárosában, a ligetfalui (Petřalka) Duna parton elterülő ligetes parkban, közel az 1973-ban emelt Új hidhoz, amely a 80 méter magasban kialakított forgó kilátóként is szolgáló kávéházával a szocialista Pozsony jelképévé vált. Ez óriási előrelépést jelentett a korábbi állapotokhoz képest, de a fás, bokros kivilágítatlan területen álló szobrot egyre gyakrabban érték vandál rongálások. Leggyakrabban a kardot törték ki Petőfi kezéből, de megcsontították a költő arcát, karját és

¹ Radnai Béla (1873–1923) szobrász: 1895-től 1903-ig Fadrusz János segédjeként dolgozott. Részt vett a Parlament és a budai várpalota szobrászati díszítésében, sok portrét és siremléket is készített. Főbb művei: isaszegi Honvéd emlékmű (1901), a temesközi esatádi Lenau-szobor, a szolnoki Damjanich-szobor (1912), Pázmány Péter budapesti márványszobor (1914), Leiningen tábornok szobra Törökbeesen, Kiss Ernő szobra Nagybeeskereken.

² Jankovics Marcell: Húsz esztendő Pozsonyban. Méry Ratio Kiadó, 2000. 88–97. A szétvert szobor egyes darabjai kalandos és kerülő úton a budapesti Magyar Nemzeti Múzeumba kerültek.

³ Ledöntötték az érsekújvári, a losonci és a roznyói Kossuth-szobrot, a kassai és a branyiszközi Honvéd-emlékművet, a munkácsi vár Turul madaras millenniumi oszlopát, valamint a nyitrai honfoglalási emlékműt. Az utóbbi években visszaállításra került a munkácsi emlékmű és a Kossuth-szobor Rozsnyón.

⁴ Művészet, 1911. 9. sz. 375–378.

a mellette álló nőalak pálmaágat tartó kezét is. A rongálások többségét március 15-e előtt hajtották végre.

A rendszerváltást követően sokan azon a véleményen voltak, hogy a szobrot nemcsak restaurálni kell, hanem át kell helyezni olyan helyre, ahol nagyobb biztonságban lesz. A célra létrehozták a Petőfi Sándor Emlékmű Bizottságot, de a terveknek nagyobb lökést csak egy újabb szoborgyalázás okozta felháborodás adott. 2000 tavaszán Petőfi köbe vésett nevét ismeretlenek átírták „pedofil”-ra. Végül a városvezetés is belátta, hogy a szobor nem maradhat a helyén. 2002 nyara és 2003 márciusa között történt meg a szobor szakzerű felújítása, a hiányzó részek pótlása, közben keresték az új helyszínt. A választás a belvárostól keleti irányban két villamosmegállónyira található Medikus-kertre (Medická záhrada) esett. Nevét a közelben található orvosi egyetemről kapta, déli szomszédságában pedig a parkszerű Szent András-temető terül el, ami Pozsony „Kerepesi úti” sírkertje. Itt találjuk Kolmár József író-költő sírját is, aki a felirat szerint „Petőfi Sándor barátja” volt. Ő volt az, aki a városba érkező Petőfit beajánlotta az Országgyűlési Tudósítások másolói közé.

A felújított szobor újraavatására 2003. március 15-én került sor és ekkor úgy tűnt, hogy a kerítéssel

Petőfi pozsonyi szobra a megcsonkított karddal 2010. október 9-én (Balahó Zoltán felvétele)

védett, éjszakára bezárt park kellő védelmet fog nyújtani Petőfi márványszobrának, azonban ez nem így történt. Mindezek ellenére a szlovákiai magyarság bizakodó Petőfi szobrának megmaradását illetően, hiszen annyi viszontagság és mellőzés után végül mégiscsak áll a százéves szobor, méghozzá szép környezetben és ez a magyarságában erősen megfogytakozott Pozsonyban nem lebecsülendő, akár kisebb csodaként is felfogható.

Balahó Zoltán

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Horváth János:

Petőfiről*

S ha most az egész emberre és költőre vetünk egy búcsúpillantást, néhány meghatározó jegye nyomódik emlékezetünkbe a ritka szép egyéniségnek. Cselekvő ösztöne, mely nem csupán a lírai szerepjátászok s drámai jelenlétel esztétikumában érvényesül, hanem ellenállhatatlan erővel ragadja őt költészetből az élet, a nyilvános szereplés, a történet színpadára, s eljuttatja fájlat s áldott végzetéhez; lobo-gó, türelmetlen vérmérséklete és nemes becsvágya, mik egyéniségének aránylag gyors kibontását, majd szuverén kiterjeszkedését eszközlik; naiv dalharmóniák az életkedv, szeszélyes szabálytalanságok a borulat idején; lírai hajlékonyság és hajthatatlan jellem-azonosság, mik nemcsak karöltve járnak, ez utóbbi szorgosan óván az első által előidézett változatosságban a pálya egységét, hanem külön is két nagy ágává bomlanak szét költészetének; kedélymozgalmi végletessége, mely cselekvő szenvedély és passzív hangulat, életkedv és lehangoltság korszakos vagy alkalmi, sőt pillanatnyi ellentétben éli ki magát, s önmagát tagadó reakciókból merít ösztönt lírai felriadásokhoz vagy elcsitulásokhoz, s mely a maga ellentétét egyes költemények gondolatidomában, anyagképzésében, sőt kifejező képeiben, általán a képzelet leleményeiben is érvényesíti; jellem-elve, mely ifjonti önarcképétől politikai költészetének legfensőbb eszményiségéig azonos marad; ihletkézsége és azzal együtt járó igénytelen stílusöztöne, mik mind e szélsőségek rögtöni, hű kifejezésére képesítik; a kifejezés szakadatlan egyidejűsége a lélektanai folyamattal, mi a naiv dal klasszikusává avatja, s nagyobb lírai költeményeit is nem egyszer dalszerűvé bélyegzi, de személyességét, aktuális életszerűségét, közvetlen átragadó spontaneitását mindvégig biztosítja; talán elegendőleg megrögzítik a képet, mi ember- és költőről részletező árnyéklattal fejtegetéseim folytán kialakult.

Kijelölik egyszersmind helyét, díszes helyét Vörösmarty után s Arany János előtt, irodalmunk fejlődésében is. Egészséges kifejlésre juttatta el a megelőző korszak daltörekvéseit a népdalban és a személyes dalban, a helyzetlira felemás műfaját a zsánerképben, s lírai szemlélet és megelevenítő modor eredetiségével új utakat tört a tárgyas líra terén, miről alakrajzai, élet-és tájképei s elbeszélő költeményei tanúskodnak. A lírai anyag területét messze kiterjeszti egy gazdag modulációjú személyesség egész életszerűségére; spontánabbá avatja a lírai modort. A hazafias lírát végképp átvezeti a Széchenyi-fordulat medrébe, majd pedig épp oly benső konkrétsággal, mint nemes erkölcsiséggel egy magasrendű humanizmus eszményiségébe emeli fel. Az előbbi korok ódai műfaját egy személyesebb indulat szenvedélyével képi át, hangulatköltészetét viszont a teljes lelki passzivitás kifejezésére is képesíti. Daltehetségével hosszú időre a dal műfaján állapodtatja meg a magyar líra törekvéseit. A Kazinczyék óta kialakult fensőbb irodalmiságot az élet igazságához szállítja alá, megteremtven egyszersmind egy új költői stílt, mely a nyelvújítás óta folyvást ébren tartott nyelvkérdést egészséges megoldással végre dűlőre juttatja. Átveszi, megmenti a nyelvújítás életbe átmert eredményeit, de pusztán a beszélt, élő nyelv anyagát használva, képessé teszi azt egy nagyobb igényű (műköltői) s egy naivabb (népies) költői stíl kiszolgálására. Az élő nyersanyag azonossága tette lehetővé, hogy sem ama műköltői stíl élvezésétől a kisebb műveltségűek, sem e naivban való gyönyörködéstől az irodalomértők el ne zárassanak, s hogy ekként egységes és újabb, széles rétegekkel gazdagodó közönsége alakulhasson ki a magyar költészetnek.

* Ötven évvel ezelőtt hunyt el Horváth János (1878–1961) Kossuth-díjas irodalomtörténész egyetemi tanár, akadémikus, aki száz évvel ezelőtt, 1911. december 11-én a Magyar Irodalomtörténeti Társaság egyik megalapítója volt. 1922-ben készült Petőfi-monográfiája befejező részének közlésével emlékezzünk a nagy hatású irodalomtudósra, s köszöntsük centenáriumián az Irodalomtörténeti Társaságot. (A Szerk.)

Van irodalmunkban súlyosabb egyéniség, nem egy, az övénel. De közvetlenebb, kedvesebb, naivul spontánabb s egyúttal férfiasabb alig, fejlődésbeli kihatásában jelentékenyebb Kazinczy óta egy sem, mert neve korszakos költői stílt jelent. Erkölcsi kiválóságban méltó társa a magyar nagy-félszázad megteremtőinek, emberméltóság, honfi erények és szeplőtlen jellem e nagy alakjainak, nemesebb magyarságunk lelki őseinek. Költői lángelméje lelkünk szunnyadó érzelmi kincseit, hang- és alaksejtelmait varázsolja dalba, s új eredetiséggel gazdagít; kedves, fiatal egyéniségét otthonos meghittséggel öleljük magunkhoz; erkölcsi keménysége tiszteletre bír. Miénk mindenestül. Áldjuk a bölcsőt, mely magyarrá ringatta.

A néphagyomány ébren van

Beszámoló egy nyári táborozásról

Vidéki kisvárosban születtem, most tanítóként, rajz szakos tanárként és főiskolai oktatóként a fővárosban dolgozom. Örökségem, hogy a családom őrizte és továbbadta a népi szokások egy részét, a tárgyak becsületét. Fontosnak tartom, hogy a tőlük kapott értékeket én is átadjam, nemcsak a magánéletben, de a tanítványok körében is.

Hát ezért is indultunk táborozni Szandára!

Szanda – a közel 700 lakosú falu – és egy dombnyi távolságra található belterületi településrésze, Szandaváralja a Cserhát északi völgyeiben rejtőzik, ahova idén tavasszal az osztályommal látogattunk el. A kétnapos kirándulás kevésnek bizonyult a Várhegy és várrom megmászására, a geológiai bemutatóhely felfedezésére, de a népi pincesorok, a Máriácska „káponkája”, az éjszakai vadles, a lepénysütés élménye, a váraljai Tájház és a megőrzött palóc paraszti porták kínáltak olyan látnivalót, amelyek megérintettek abban, hogy ide hamarosan vissza kell térnünk!

A néptáncos-kézműves tábort közel húsz fővel, az idei július szinte egyetlen meleg hetére sikerült megszervezni. A zömében alsó tagozatos fővárosi gyermekek a néphagyományok özönével találják – talán életükben először – szembe magukat, és amikor kicsit félrenéztek volna, máris táncra perdültek. Tették ezt Giegler Ildikó vezetésével, aki az Alsóerdősori Bárdos Lajos Ének-Zene Tagozatos Iskola néptáncstanára.

Szandán a *Dudások Hagyományörző Csoport* vesz részt a néprajzi értékeink ápolásában. Őket látogattuk meg a falunapok estéjén, mert akkorra értünk át a másik falurészből, Marika néni vendégszeretéből. Marika néni Szandán egy „fogalom”. A népviseletbe öltözött, rancos arcú, pajkos szemű parasztszanyó kukoricacsuhé (*susnya*) angyalkákat és virágokat jött készíteni a gyerekekkel. A mai szlenget („tök zsír, csá, csövi”) is ismerő, azokat huncutul elítélő, izesen beszélő és meséivel tanító asszony egyszer csak dalra fakadt, majd egyik dallamból újabb jutott eszébe, és mi azon vettük észre magunkat, hogy nem győzzük lejegyezni és ismételtetni vele. Közben mesélt a táborozó gyerekekről, élményeiről, a múltbeli és jelenlegi életéről, miközben olyan gondolatokkal látott el bennünket, hogy arra a korábbi kérdésre „közvetíthető-e egyáltalán iskolában, iskolai metódusokkal a műveltségnek az az örökség, amelynek alaptermészete, hogy nem iskolaszerű átadási metódusokkal, hanem belenevelődéssel hagyományozódik

Susnyabábú készítés közben

megannyi olyan tudás és képesség, amely az iskola mai formájától idegen? (Miközben tudván tudni, létkérdés, hogy ezek a tudások, képességek az iskolában közvetítenek, hiszen családi, kortárs csoport, lakóközösségi kultúrából lényegében kivesztek¹ – ismét megadta a választ: nem, az iskolában nincs és nem is lehet ilyen élményünk, ezért „ki kellett jönnünk a faluba!”

Másnapra kerítettünk egy magnót, mert Ildikó elhatározta, hogy az új dallamokra összel az iskolában táncot koreografál, amellyel a dalokat rögzítettük Marika néni otthonában. Ekkor ért minket az újabb meglepetés. Az idős asszony a nem kis létszámú csapatunkat friss süteménnyel várta. Miután a portája épületeit és az állatait megmutatta, a „tisztaszobába” vezetett minket. A szekrényében katonás rendben sorakozó rakott szoknyákról és a színben hozzávaló maga hímezte kendők mindegyikéről mesélt. „Jobb a szemem, mint új korában” – mondta, majd előkerültek édesanyja szeretett emlékei és a saját menyasszonyi fejdísz is. A kislányok azonnal felpróbálták, miközben tátott szájjal hallgatták a menyasszonyi ruha történetének és a készülődés rituáléjának egykori emlékeit. „Csak az a baj – mondta –, hogy nincs kire hagynom, a fiamékat ez már nem érdekli. Ők hozzák a háztartási gépeket, de a mikrón is csak tárolok.”

Marika nénihez még egy kedves hajnali történet fűződik. A városban nevelkedő gyerekek közül páran hajnali ébresztőt kértek, hogy 6 órára elmelessenek az állatokat megetetni (ugyan délután etethettek volna, de a jószágok reggel kapnak). Fél órával később visszaérve – az állatok ellátása után – nevetve mesélték, hogy képzeljük, hosszú ősz haja van Marika néninek (ugyanis addig csak kendőben látták), és többen megállították őket, hogy mit is keresnek olyan korán az utcán?

Egy másik nap a tájház – ahova nem kell belépőt fizetni – volt az úti cél. Útközben a számozott, agyagos domboldalba épített pincék mellett elhaladva a gyerekeink megtanultak a kútból vizet húzni, a szembejövőknek köszönni és elcsöndesedve a falu zajait meghallani. Gábor, a falugondnok szeretettel és türelemmel mutatta végig a gyerekeknek az egykor használatban lévő tárgyakat, melyekről kiderült, hogy a sámfa nem facipő, és a disznópörzsölő sem porszivó. Nem kis büszkeséggel töltött el, hogy az inkább népmeséket hallott gyermekeim a mosósulykot, mozsarat, vagy a gyalogszékét is felismerték. Aztán találkoztunk a színes népviseletbe öltözött csupa mosoly Ilonka nénnel, aki elmagyarázta a helyi viselet ruhadarabjait, majd a kislányok kezébe adta gyöngysorát, miközben ő is dalra fakadt.

A tárgyakkal, viseletekkel, szokásokkal való ismerkedés másnap is folytatódott egy „nyári természet- és néprajz órán”. Az erdész János bácsi, több mint ötven évet felölelő interaktív pajtakiállításán kipróbálhattuk, megtagogathattuk, megszagolhattuk azt a több száz tárgyat, amelyek múltja, egykori feladata a városi gyerekekhez közelebb hozta a falu egykori világát és életmódját. Az ij és ijászat történetét is megismerő gyerekek kedvükre összemérhették ügyességüket.

A közeli tanyán, Terényben, a Nobel-díjas Szent-Györgyi Albert szülőfalujában a sajtőkészítés folyamatát ismerhettük meg, melyet lépésről-lépésre bemutattak és ezt kóstoló is követte. A gyerekek találkozhattak a tejet adó kecskével, még a fejést is kipróbálhatták, szürkemarával, tehennel, lovakkal és birkákkal is. A nyugdíjas pedagógus gazda és felesége részletesen bemutatta a tanyát, mesélt a gépesítésről, az állatokról (pl. a pajta több száz feckéjének legyeket ritkító hasznáról vagy a kecsketej allergiaszűrésről), de megtudtuk azt is, hogy egy kecske évente 200 liternyi tejet ad), az időjárásról (a nagy melegben még a lovakat is kímélni kell, ezért maradt el a lovaglásunk), az emberek mindennapi tanyasi munkájáról.

Talán nem véletlen, hogy a néphagyományokkal – eddig leginkább a néptánc révén – már találkozó gyerekek és mi tanárok is különleges tábori élményben részesültünk, a hely- és a helybéliek szerető gondoskodása, mesterségbeli tanítása és gazdag tapasztalata nyomán. Elmaradtak a fegyelmzési, motíválási teendők, a tábor végi fáradtság és a szó szoros értelmében (a kívánságra készített és helyi tájje-gű falusi ízek is besegítettek) „jöllakottan távoztunk”.

És mi a folytatás? Jövő nyáron ismerkedés egy újabb tájegységgel és hagyományaival, a néptánc csoportba néhány új, táborozó gyerekek csatlakozása, a népdalgyűjtés táncos feldolgozása, a palóc ételek kipróbálása, a faluval, a természettel, természetességgel való találkozás jó példája és hirtetése – mint ahogy az elhangzott az alsóerdősori iskola ideai tanévnyitóján: „Minden gondolatunk, minden ter-vünk azt célozza: hogy lehetne benneteket vidámabbá, életrevalóbbá, műveltebbé, derekabbá tenni” (Karácsony Sándor).

Gécziné Laskai Judit

¹ Trencsényi László: A tiszta forrás vize – kólás dobozból. Iskolakultúra, 1993, 6. sz. 91.

SORSKÉRDÉSEK

Nemzetstratégia – fenntartható nyelv- és kultúraelmélet nélkül?

Az „Életünk” című „irodalmi, művészeti és kritikai” folyóirat 2011/3–4. számát forró tudománykritikai témának szentelte az egykori „mozgóvilágos” *Alexa Károly*. A lapszám címlapján „CzF” betűpár, a hátoldalán Czuczor Gergely és Fogarasi János képe. Jelülül annak, hogy ez a duplaszám közli a 2010. évi Mikulás-napi konferencia anyagát, amelyet a Czuczor-Fogarasi-féle szótárról rendezett a Magyar Művészeti Akadémián Czákó Gábor író és Diófa-köre. A *nyelvértőket nyelvérzőkkel* erősítő kötet nem akármilyen esemény. *Perújítás*. Ennek ürügyén szövegek a kötetéről is, amelynek írásai markánsabbak az elmondott előadásoknál. Ez *megmarad*. Tagadhatatlanul idézhető, számonkérhető, fejreolvasható. Így értve markánsabbak az írások: a mindenáron kompromisszum-keresőké ellentmondásokkal terhesek, a váron belüli apologetikáké párbeszédmimelők. A világos beszédűeké világos ugyan, de nem mindig elég nagy a fényerejük. A beszédes kötetben benne van minden, ami „a magyar nyelvészet” ma, és annak alternatívája. Ismerni kell. Nemzeti közügy, sőt...

Ha csak szaktudományi jelentősége volna, nem fognék tollat. De a magyar nemzettörténet és tegyük hozzá mindjárt, a közös Európa-kísérlet fordulópont-gyanús korszakában nem lehet szakmai belügy, ami *nyelv és kultúra*. Ma már a fülünk hallatára vallják be a Nyugat politikusai, aminek jövendőlést tizenöt éve még zokon vették tőlem a nyugati kollégák, hogy abszurditás a „multikulturális” állam. Ma már sokan tudják azok közül is, akik használatra befogadták ezt a fogalmat, hogy nem is „multikulturális Európára” gondoltak, hanem a *kultúrák Európájára*. Arra a *fenntartható Európára*, melyet nem(csak) a pénzügyi egyensúly tart fenn, hanem a *közösségtető kultúrák tájfedő hálózata*.

Mi köze ehhez az 1860-as évekből megjelent CzF-szótárnak, a 150 évvel később tiszteletére tartott konferenciának, a kötetének? Annyi csak, hogy a konferenciakötet valamennyi szerzője valamiképp a CzF rehabilitációjáért szövelt, vagy engedte azt meg valamilyen szinten. Vérmérséklete, jelleme, „helyezete” szerint. Mert a 150 éves CzF ma modernebb minden volt ellenfelénél, hiszen *úgy nyelvelmélet, hogy kultúraelmélet egyben*. Mi más a nyelv, ha nem a kultúra legfőbb hordozója? No, nem általában „a nyelv”, a Saussure-i absztraktnak, hanem a nemzeti kultúrközösségek konkrét nyelvei, melyek nem általában „a kultúrát”, hanem a nemzeti kultúrközösségek kultúráinak tudását kódolják. Azt a *kultúr-tudást*, amely elhelyezi őket a világban és feladatokat szab nekik.

„Romantikus nyelvészlemlét” – olvashatjuk a nagyszótár elméleti alapjának minősítéseként a CzF-szám több írásában. Békés Vera némi világot vet a történetnek szánt, ám mégse túl szerencsés fogalomra. A paradigmák kíméletlen harcát T. S. Kuhn nyomán idézve leszögezi, hogy „... a Nagyszótár a maga előfeltevéseivel együtt, beleértve a hangmetafizikát is, egy olyan paradigmához tartozik, amely az újkori racionalizmus (kartézianus) paradigmájával szembeni küzdelemben született meg és a pozitívista racionalizmus paradigmájával szemben(i) küzdelem során szorult ki a tudományosság színteréről.” Majd így folytatja: „... létezett egy a romantika holisztikus világszemléletével harmonizáló, önálló paradigmatiszta vonásokkal bíró, sajátos tudománytörténeti korszak. ... Magyarországon ez a paradigma vezérelte az 1820-as és 70-es évek között végbement sikeres nyelvújítást, és ennek alapelvei segítettek megszületni Czuczor és Fogarasi művét, a Magyar nyelv szótárát.”

Ő is, mint mások, csak dátumokkal jelzi, hogy a pozitívista finnugor paradigma hazánkban annak a Bach-korszaknak a politikai levegőjében szökkenett szárba, mely épp e fölülülő, függetlenségre törő nemzettörténeti korszakot volt hivatott megtörni a diktatúra eszközeivel. Csak az osztrák-német orientáció elfogadása után szelidül „kiegyezéses rendszerváltással” 1867-re, addig már hatalomra segítve a tudományban is az indogermán nyelvelmélet finnugor leányát, mint a politikai rendszerváltás irányával egyező szellemű nyelvi-kultúrátörténeti paradigmát. Ezért és így *arathattott egyszerre győzelmet*, „... a »török-párti« de a történeti-összehasonlító nyelvészet alapelveit elfogadó Vámbéry-féle (paradigmán belüli rivális) irányzat és a Czuczor-Fogarasi-Toldy-Ballagi-féle ... iskola felett” (16. old.). Ez hozzá-

tartozik ahhoz a valósághoz, amelynek talán e legdöntőbb mozzanata nem fért bele a tudományfilozófiai megközelítés tágas objektívjének látószögébe.

Pedig ez bizony alapvető dolog, legalább két vonatkozásban. A múltat mindig „be kell vallani”. Mert a magyarságnak iszonyú tudományos veszteségekbe, elvégezetlen hagyott vagy kétes „eredményekkel” elvégzett feladattömegbe került a finnugor paradigma győzelme. A jövő, a helyes nemzetstratégia szempontjából ezek számbavétele nem megkerülhető. Mint annak bevallása sem, hogy a tudományok igazán objektív történetében nem maguktól győztek vagy haltak meg a paradigmák, s nem maguktól fognak győzni vagy meghalni ezután sem.

Az elvégezetlen feladatokra vonatkozóan Békés tanulmánya nem sorol bünlajstromot, ám Kuhnra utalva jelzi, hogy „... a tudomány története nem szükségképpen jelent egy távoli cél felé tartó folytonos, egyenes vonalú fejlődést, amely során tudásunk egyre csak halmozódik. Ellenkezőleg: ilyen fajta folytonosság és az ismeretek halmozódása csak az egyes korszakok meghatározó paradigmáin belül figyelhető meg...”. Magyarán: valóban két dolgot lehet és kell számonkérni a finnugor nyelvtudományon. Egyrészt azt, vajon mit alkotott a nemzet javára saját paradigmájának másfél évszázados uralma alatt? Másrészt, hogy mit veszített a magyar nemzet nyelvi-kulturális tudása azzal, hogy ez a nyilvánvalóan idegen érdekű nyelvelméleti fordulat megtörtént és másfél évszázadig regnált Magyarországon?

„A megszakadt hagyomány” (Balázs Géza cikkének címe) az okozott károokra utal. Ezek közül csupán a csekélyebbek azok az évszázados tudományos lemaradások, amelyek közül egyre Horváth Katalin cikke mutat rá: Czuczoréknak a finnugor „külhasonlítás” oltárán feláldozott „...belhasonlítás fogalma meglepő előzménye a XX. századi olasz neolingvisztikai iskola belső rekonstrukció ... fogalmának, azaz annak a nagyhorderejű gondolatnak, mely szerint egy-egy vizsgált nyelv szinkron relációiból is el lehet jutni – többek között – a szavak történetéhez, eredetbeli összefüggéséhez is” (78. old.). Am itt nem elsősorban a „tudományos elsőség” az, amiről szó van. Emögött ott rejlik az a teljes előtrianonizációs büntetés, amely a magyar nemzetstratégia kulturális és nyelvi önszemléleti vágányait már évtizedekkel korábban a trianoni irányba váltotta át, és tartja ezen azóta is.

A nyelvészeti pozitívizmus másfélszázados diktatúrájának más szeletét jelzi Oláh Anna cikke. Azzal magyarázza Bolyai János gyóktanának, egész kézirat-kincsesházának kívülmaradását a magyar tudományon, hogy nem akadt „természettudós-nyelvész csapat” idáig, akik együtt, egészséges tudással értelmezték volna e lángelme hagyatékát (149. old.). Bérczi Szaniszló már a szaktudományi elkülönülés kliséit is átlépve mondja: „A 150 évvel ezelőtti téves iránykijelölés meggátolta azt, hogy a természettudományokhoz illeszkedjék a nyelvtudomány” (53. old.). Mi ez, ha nem egy újholsztikus igény körvonalazódása, mely az elődöket keresi és a pozitívista részlegesség felváltója lesz, ha elődeit már nem csak rehabilitálni, de korszerű, önelvű és egyenrangú elmélettel-gyakorlattal folytatni is képessé válik.

A váltás szükségszerű, hiszen a részben nem fér el az egész, míg az egészben a résznek is helye van. A részlegesség uralkodó helyzetben gátol, míg az egészlegesség a részt is termő helyére teszi. Ezért fogalmaz Hunfalvyval szemben olyan türelmesen Czuczor: „Kinek kinek szabad akarata van kijelölni működése körét szűkebbre vagy szélesebbre. A' ki nem tenne egyebet nyelvünk körül, mint azt egész terjedelmében adatilag úgy állítaná előnkbe, mint létezett, és létezik, igaz, jó szolgálatot tenne nyelvtudományunknak; de azért annak eljárása sem ésszerűtlen, ki az okozatokról az okokra visszamenni, 's az ész' művének a 'nyelveknek okszerűségét keresni törekszik” (15. old.).

Am az újholsztikus igények sem a légüres, tisztán tudományfilozófiai térben jelentkeznek. S nem is csak embercsoportok, tudományos iskolák paradigmáiként. A visszafogó paradigmákra mindig megszületnek a *szervesség válaszai*. Többfélék: engedelmességek vagy ellenhatók. Előbbiek közül a „legkívánatosabb”, hisz egyben a cél is, az önvisszafogás. A közösségnek „elmege a kedve” a beleszólástól. Így vette el az *anyanyelvtulajdonos magyar nyelvközösség* kedvét a mindentudó, ledurungoló finnugrászat attól, hogy becsülje, szeresse, érteni merje az anyanyelvét. Meg attól, hogy legalább egyenrangúnak merészelje tekinteni magát azokkal, akiktől állítólag annyi kölesőnre szorult. Az ellenható válaszok lehetnek spontán magyarázatok, elmélet-hiedelmek, amelyeket azonban könnyen és gyakorlattan tett gúny és nevetség tárgyává a finnugrász profizmus. Ennél azonban veszélyesebb folyamat a sokszálú, mélyrétegekben zajló *visszaszervesülés*. Ez gyakorta elméletérzékletlenséggel vérteti magát, és saját közegébe burkolódzva hártja a nyilvánvalóan károkozó propagandát.

A *visszaszervesülés* egy ponton a szerves közösség spontán, esetleg durva önhelyreállítására vezet. Különösen, ha túl kiméletlen, totális és makacs a visszafogó paradigma. Ezt a marxizmus *forradalomnak* hívta. Nem csak fegyveres forradalom van. Van forradalma az ignoranciának, az engedetlenségnek, a pusztá elégnek. Ez akár elmélet nélkül is új politikai gyakorlatot teremt, amely az elméleti öngazolást későbbre hagyja. Ezt látjuk ma Nyugat-Európa-szerre, ahol politika, média, tudomány évtizedekig minden elnyomó lármával propagálta a multikulturális államot. S mára a hangosan éltetett multikulturális

állam és a sokszor temetett nemzetállam mérközése az *ökológiai kategória*, a nemzet javára dönt el. Még akkor is, ha a nemzeti erőik fontosságának tudatára ébredt nyugatiak féltékenyen hurrogják le az általuk dominált Közép-Európában a hasonló jeleket.

Alakul hát egy új nemzetkonceptió, a *fenntartható nemzetfogalom*. A részlegesség pozitívista képviselői nem értik, hogyan is lehet ez pozitív?! Hisz a nemzetfogalom eddig csak diszkrimináció és háborúk révén tört utat magának. Igen. A *konfrontacionista nemzetfogalom* valóban tüzzel-vassal jutott érvényre egykor. Asszimilált és homogenizált, mert gazdaságilag is csak *hegemónként* tudta és akarta meghatározni magát. Ez a nemzetkonceptió egy „nemzetképviselő” érdekcsoport kisajátított biznisze volt. A többiek, még a nemzetben belüli többség is akár, csak ellenfélként vagy ellenségként, legfeljebb átmeneti szövetségként jöhettek számításba valakik *ellen*.

A *fenntartható nemzet* ennél sokkal nagyobb közösség: az egész nemzet. Már nem „megszervezett”, hanem *valóságosan szerves*. Nem akar homogenizálni, mert maga sem homogén. A *szerves nemzet lokalitások hálózata*, helyi gyökerű kultúra- és nyelvi változatok színes és erős szövődéke. Ezért képes a másik hasonló nemzettel érintkező övezetekben az összefonódásra. Ezért képes és kész kifelé is a szervesülésre. Hálózatok alkotják, ezért maga is hálózatalkotó. Nemzetek között is, ezért igazán nemzetközi, s nem csak internacionális vagy internacionalista. Ám a szerves nemzetek léte még nem elméleti, „csak” gyakorlati tény. Úgy is mondhatnánk, hogy a *szerves nemzetfogalmak létrejötte megelőzte a liberális politikai eszközökkel lefoglalt elméletek sejtéseit*. A politika nem csupán szerveséggel ellenséges paradigmákat tartott lélegeztető gépen, de művilleg következetesen el is vetélt minden szerveségtudományi kezdeményezést. Különösen nálunk.

Beszédes példája ennek, ahogyan elbuktatták és utólag meg is rágalmaztatták az olyan kutatási kezdeményezéseket, mint a Szent István Egyetem Kultúrókológiai és Környezeti Kommunikációs Tanszékének Kálló-kutatását (A helyi kommunikáció nyelvi formái, tartalmi és hatékonysági tényezői egy magyar-romungró településen 2003-ban. Kálló, Nógrád megye. OKTK), vagy azt a nagyreményű projekt-tervezetet, amelyet „A kultúra és intézményesülése. A kulturális jelrendszerek működése a lokalitás és a globalitás rendszerszintjein” (NKFP) címmel nyújtottunk be 2001-ben. Avagy ahogyan végül egyetértő összefogással magát a tanszékot is kivégezték 2005-ben a liberális, bal- és jobboldali pozitivisták, megszüntetve ezzel az akkori Európa egyik legígéretesebb szerveségtudományi műhelyét.

Ám ma „politikai helyzet van” Magyarországon is. Egyelőre nagyobb a füstje, mint a lángja. Most már (megint) Nyugatról szűrődik vissza hozzánk, ami az „akkreditációs szűrőn” korábban fennakadt, mint a „rendszer” veszélyeztető újdonság. Sikerült hát ismét *hátrányt produkálni* az egészséges felpumpált részlegességnek. *Politikai döntés kérdése* most már, hogy kiengedjük-e belőle a fölösleges levegőt, hogy természetes méretére zsugorodjék. És végre helyet adjon a fenntartható, szerves paradigmának. Kultúra- és nyelvelméletben egyaránt.

A *kultúrák fenntartható Európájának fenntartható kultúraelmélet* kell. A politikának ezt a paradigmát kell itthon is (nap)világra segítenie. A szerves nemzetegész, ahogy a szerves rész is, élni akar és tud. És éltetni képes. Szüksége van hát személyigazolványra, ahogy magyarigazolványra a külhoni magyarnak. Amelyben nem hamis fénykép van róla, hanem olyan, amelyen magára ismer. Így aztán embernek, társnak fogja majd (fel)ismerni a másikat is, akivel együtt képes lesz *szerves európai társadalmakat* alkotni. Ezek a társadalmak már nem a kizárólagos erőknél hisznek. Kultúráik tükrében fölismerik a *kirendelt helyet*, a kultúrájukra bízott *teremtett tájat*. Amelyre minden nyelven megvan a szerves életkategória. A mi nyelvünk úgy mondja: „haza”. Tudnunk kell erről akadémikusan is értelmesen szólni a nyelv és a kultúra tulajdonosai előtt. Értelmesebben, mint a finnugrizmus történeti etimológiai szó-tára tud.

Ezért ajánlom egyik fontos folyóiratunk olvasóinak a másikat. Az Életünk 2011/3–4. számát ismereni, olvasni és kézzel kézre kell adni annak az értelmiségnek, amely a magyar nemzet kilábalását óhajtja egy *fenntartható európai modell* keretében. Az Életünk duplaszám egyik szerzőjeként nem szóltam minden írásról. De fontosnak tartom a kötet valamennyi alkotóját és gondolatát, mert így vagy úgy mind az egész felé tapogatódzik: folytatásra, szövetkezésre hív. Nyelvészt, író-töltőt, tanárt, anyanyelv-tulajdonos közmagyart, kultúránk minden jóakaró szolgáltatóját, apolitikust és politikust egyaránt. *A szellemi-politikai konfrontacionizmus után az Egész forradalma* bontogat zászlót.

Györi-Nagy Sándor

EMLÉKHELYEK

Kalwaria Zebrzydowska kegyképe és tisztelete Magyarországon

A Beszkidek festői hegyvonulatai között található Lengyelország második legismertebb búcsújáróhelye, Európa „Jeruzsáleme”, *Kalwaria Zebrzydowska*. A Lanckorona és a Zar-hegy oldalában helyezkedik el, Wadowice közelében. A barokk stílusú Angyalos Boldogasszony bazilikából, a ferences kolostorból, a mintegy 6 km² területen elhelyezkedő, hegyvidéki tájba illeszkedő kápolna-együttesből, valamint a hozzá tartozó keresztutakból áll.

A kegyhely kialakulása a XVII. század első éveire tehető, amikor Mikolaj Zebrzydowski krakkói vajda hegyes-dombos birtokán a jeruzsálemi mintájára megépíttette a Jézus keresztre feszítése kápolnát. Ennek gipsz modelljét Jeruzsálemből hozták neki. 1600. október 4-én tették le a kápolna alapkövét, s pontosan egy évvel később már fel is szentelték. A kápolna a család nagybőjti imahelye lett. A kegyhely fejlődésében döntő jelentősége volt Christian Adrichiomusz könyvének, ami a Krisztus korabeli Jeruzsálemet mutatta be. A könyv olvasása nyomán a vajda hasonlóságot velt felfedezni birtokai és Jeruzsálem fekvése között, ezért úgy döntött, hogy az eredeti mintájára megépíti Krisztus szenvedésének stációit. A környéken lakó hívek szívesen látogattak ide, ezért elhatározta, hogy egy hatalmas templomot és kolostort is építtet. Az épületek 1602–1609 között készültek el, Giovanni Maria Bernardoni olasz jezsuita és Paul Baudarth antwerpeni építész tervei szerint. A kolostor-együttes gondozására a ferenceseket hívta meg.

A tervezési, felmérési munkát a jeruzsálemi arányok pontos betartásával Mikolaj bátyja, Feliks Zebrzydowski atya végezte, aki matematikus és csillagász is volt. A gondos kivitelezésű kápolnák mindegyike egyedi építészeti megoldás. Az Angyalos Boldogasszony templomot 1609. október 4-én szentelték fel. 1620-tól az építkezést a vajda fia, Jan Zebrzydowski folytatta tovább, aki a következő két évtizedben öt új passió- és nyolc Mária-kápolnát építtetett. Megépíttette továbbá a Szent Kereszt Megtalálásának kápolnáját, Szent Ilona remetelakjával. Jan fiának, Michalnak köszönhetően 1654–55-ben északi oldalról kibővítették a kolostort. 1667-től a Czartoryski család kezére került Kalwaria, akik a templomot nagyobb hajóval és két toronnyal bővítették. A bazilikához nyugatról a Szent Antal kápolnát, keletről pedig Szűz Mária szentélyét építették hozzá.

Kalwaria Zebrzydowska különlegessége, hogy nemcsak Krisztus kinszenvedésének, hanem a Szűzanyának is búcsújáró helye. A Mária-tisztelet kezdete az alapító idejéig nyúlik vissza, aki az Angyalos Boldogasszony titulust igyekezett megszerezni a templom számára és egy Loretóban vásárolt Szűzanya szobrot helyezett el a főoltáron. A szobor már a kegyhely történetének első negyven évében a hívők tiszteletének középpontjába került. Mikolaj Zebrzydowski és fia összesen tíz Mária kápolnát építtetett. A Mária-tisztelet 1641-től még tovább erősödött, amikor egy környékbeli birtokos, Stanislaw Paszkowski a ferenceseknek ajándékozott egy Madonna-képet, melyet a templomban helyeztek el.

A kegykép 74 x 90 cm nagyságú vászonra festett olajkép és a Szent Szűz arcához simuló kis Jézust ábrázolja. Ez egy ún. Eleusza-típusú Mária-ábrázolás. Az Eleusza elnevezés a könyörületes, irgalmas szóból származik, a Gyermekek gyengéden anyjához bújik, s arcuk összeér. A kép a Myślenicei Szűzanya-kép másolata és Paszkowski tulajdonában volt. A krónikák szerint 1641. május 3-án a Szűz Mária-kép véres könnyecskéket hullatott, ezért értesítették az egyházi hatóságokat. A kalwariai ferences gárdián rábeszélte Paszkowskit, adja a képet a kolostornak. A portrét a krakkói püspök utasítására először a sekrestyébe vitték, amíg a kép csodatevő ereje be nem igazolódik. A zarándokok nagy tisztelettel vették körül a festményt, melyhez több csodás eseményt kötöttek. Az egyházi hatóság 1656-ban engedélyezte a kép nyilvános tiszteletét, így az a templomba került a Szent Anna oltárhoz. 1667-ben helyezték át a külön erre a célra épített kápolnába. Ennek a képnek köszönhető, hogy Kalwaria Zebrzydowska a Mária-tisztelet központjává is vált a már meglévő passió szertartás mellett. 1887. augusztus 15-én a kegyképet a krakkói püspök számos zarándok jelenlétében megkoronázta. Ez az ünnepélyes esemény

tovább erősítette a Mária-tiszteletet és az idelátogató zarándokok száma is tovább nőtt¹ (lásd a címlapot).

Érdeemes azonban tovább nyomozni a kép eredetét, mert ez a kép a kalandos történetű Myślenicei kegykép, az ún. „Beszkidi Eleusza” egyik másolata. A fára festett késő reneszánsz-barokk képet egy ismeretlen itáliai festő készítette a XVI. század végén. Egyes adatok szerint V. Sixtus pápa (1585–1590) tulajdonában volt, aki végrendeletében unokatestvérére, egy Velencében élő apácára hagyta. Tőle 1596-ban Jerzy Zbarski herceg, krakkói várnagy kapta meg, aki hazavitte otthonába. 1624-ben pestis pusztított Krakkóban, ami nem kímélte Zbarski házát sem. A város vezetői elrendelték, hogy a herceg házában az összes tárgyat el kell égetni. Ezek közt volt a Szűzanya-kép is. A herceg egyik embere azonban titokban kimentette a képet és myślenicei házába vitte. A Madonna-kép újbóli nyilvánosságra kerülése egy különleges eseménynek köszönhető. 1633 májusában a kép könnyezni kezdett, Szűz Mária arcán többször is könnycseppek jelentek meg és különös fényesség árasztotta el. Egyházi vizsgáló bizottság érkezett Krakkóból, két hónapig tanulmányozták az esetet, szemtanúkat hallgattak ki, akik gyógyulásokról számoltak be. Végül csodatevőnek nyilvánították a képet és ünnepélyes szertartás keretében vitték be a templomba. A kép csodáinak híre gyorsan terjedt. Egyre többen zarándokoltak a kegyképhez, s néhány évvel később a boltzat már tele volt fogadalmi ajándékokkal. 1658-ban a svédek kirabolták az összegyűlt adományokat, kincseket, majd felgyújtották és lerombolták az egész templomot. De a kegykép túlélte a csapást. Hasonlóan a csejstochowai Fekete Madonna erejének tulajdonított csodához, amikor a pálos szerzetesek megállították a svéd haderőt és megvédték kolostorukat, a myślenicei kép is csodálatos módon megmaradt, ami tovább növelte kultuszát.²

A myślenicei kegykép

A Kalwariára került másolat könnyezése után azonban a Beszkidi Eleusza Madonna zarándokainak egy része is Kalwariára kezdett járni, így Myślenice kissé háttérbe került. Bár kultusza nem szűnt meg, de Kalwaria árnyékában élt tovább.

Kalwaria 1999 óta a világörökség része, egyedüli kálváriaként a világon. A teljes területen, a bazilikán kívül összesen 41 szakrális jellegű épület található, amelyek között futnak a híres „kálváriai utak”. Évente több mint egymillió zarándok keresi fel. A Nagyhéten különösen látványos misztériumjátékokat rendeznek, előadják a passiót, amelybe bekapcsolódnak a környék lakosai. Mária mennybevételének ünnepén a hívek hatalmas tömegei körmenetben búcsúztatják el az elszenderült Szűzanyát. Ekkor színpadon játsszák el Mária temetését és égi megkoronázását.

* * *

A kálváriai kegyképnek két másolata került Magyarországra, a felvidéki Krasznahorkára és Varannóba, illetve ez utóbbinak egy későbbi változata Jászfényszaru plébániatemplomában látható. Az Andrassy család ősi fészkeben, a krasznahorkai vár XVIII. századi kápolnájában látható egy ugyanilyen ábrázolás. A kép lengyel eredetű, de készítőjét nem ismerjük. A kegykép invokációja: „Sancta Maria Advocata Familiae Andrassy in Arce Krasznahorka 1739” (Szentcsendes Szűz Mária az Andrassy család ügyvédje, a krasznahorkai várban). Szilárdfy Zoltán szerint tipikus példája annak, amikor egy főúri család magánáhitatának a várkápolnában őrzött kegytárgya körül búcsújáró gyakorlat alakul ki. A családi magánáhitatnak, amely a felvilágosodás idején már egyáltalán nem volt szokásos, szép példáját adták 1791 Kisasszony napján, az új várkápolna felszentelésekor, amikor négy Andrassy gróf: István, Károly, József és Lipót vállukon vitték a kegyképet az új szentélybe. A környék magyar, szlovák és német nyelvű népe körében hamarosan föllángolt uraságuk Mária-képének kultusza, amelyet „a gyolcsra festett” kegykép háromszori tűzpróbájának legendája is motiválhatott. A kép egykori lángokból való

¹ www.kalwaria.eu

² www.swzygmunt.knc.pl/CROWNedMARYs/HTMs/101CROWNedMARY_MYSLLENICE_01.htm

sértetlen megmenekülése a „Sérelem nélkül való Anya” mindenkor szüzességét is jelentheti.³ A krasznahorkai képet Ipolyvölgyi Németh J. Krizosztom a passau Mariahilf (Segítő Mária) kegykép típus egyik változatának tartja.⁴

Az Eperjestől keletre fekvő varannói eredetileg ferences, majd pálos templom kegyképe is a zebrzydowski kép XVII. század végén készült barokk változata. A források szerint Varannóban már 1397-ben ferences kolostor és templom állt. A templomot Kisboldogasszony tiszteletére szentelték. 1578-ban azonban – a reformáció térhódításával – a ferenceseket elűdözték, a kolostor megszűnt, a templomot pedig a reformátusok használták tovább. Később Varannó új birtokosai, a katolikus Homonnai-Drugethek visszavették a reformátusoktól és annak vezetését 1673-ban a pálos rendre bízta. 1682-ben az evangélikus Thököly Imre elűzte a pálosokat és a templomot ismét a protestánsoknak adta. A pálosok 1686-ban térhettek vissza Varannóba. A város 1688-tól gróf Homonnai Drugeth Krisztina hozománya révén gróf Bercsényi Miklós tulajdonába került.

A korabeli iratok szerint a kép eredetileg Bercsényi Miklós lengyel származású titkárnak, Goleczki Ferencnek volt a tulajdona, aki Bercsényi varannói várkastélyában hagyta megőrzésre. A kép akkor került az érdeklődés központjába, amikor a Bercsényi várkastélyban 1708. augusztus 27-én több jelenlévő szemtanú előtt könnyezett. A könnyeket a képről a pálos kolostor priorja törölte le, több tanú jelenlétében. Bercsényi Miklósné Csáky Krisztina és Csáky Istvánné Zichy Klára arany nyakláncot és ezüst karkötőt, Hallerné Barkóczy Julianna és Goleczki Ferenc ezüst szívet adományozott a könnyező képnek. A könnyezés rövid történetéről a prior írásban számolt be a pálos rendtartomány vezetőségének, bár ez csak 1743-ban jelent meg írásban. A kegyképet a könnyezés hatására a hívek tisztelni kezdték, és ünnepélyes körmenettel egybekötve a templomban helyezték el, amint arról a templomban található két kisebb freskó is tanúskodik.

A második csodás esemény a varannói kegyképpel kapcsolatban 1718-ban történt, amikor a városban tüzvész pusztított, a pálos rendház és a templom is leégett, s a templom berendezési tárgyaiból csupán a Mária-kegykép maradt épen. A képet beborított aranyozott ezüstdíszítés is a tüzvész után készülhetett, így ma az eredeti festett képből csak Mária és Jézus fejei és kezeik látszódnak ki.

A varannói kegyképet Szilárdfy Zoltán a zebrzydowski kép egyik változatának, míg Ipolyvölgyi a híres genazzanoi Jó Tanács Anyja kegykép egy kései, az eredetitől meglehetősen eltérő, XVII. század végén készült másolatának tartja, s véleményét azután mások is átvették.⁵ A 60 x 40 cm méretű olajjal vászonra festett képen Mária és Fia egymás arcához simul. Mária jobb kezével, kék köpenyével betakarja a kis Jézust, míg bal kezével ruhája szegélyét tartja. Jézus jobb kezének mutatóujjával anyjára mutat. Ezen a képen Szűz Mária piros és fehér színű ruhát, felül pedig kék színű köpenyt visel. Jézusnak csak az altestét fedi világos ruha, felül meztelen. Mária és Jézus fejét aranszínű glória övezi, melyre ékköveket utánzó díszítéseket festettek. Mindkét glória tetején egy-egy kis kereszt is található. A kép alján az alábbi – mára töredékesen megmaradt – szöveg olvasható: *IMAGO MIRACVLOSAE B. V. M. SANGVINE[M] LACHRIM[AM] [CALVAR]IA.* (A kálváriai vérről könnyező Boldogságos Szűz Mária csodálatos képe). Ez a felirat, bár az utolsó szó eleje hiányos, az egyik legfontosabb bizonyíték arra nézve, hogy az a kálváriai vérről könnyező kegyképet ábrázolja. A genazzanoi kegykép ugyanis nem könnyezett. A kép a pálos rend 1686-os visszatérésekor kerülhetett Varannóba, akiknek lengyelországi kapcsolatai jól ismertek.

A krasznahorkai kegykép

³ Szilárdfy Zoltán: A magyarországi kegyképek és szobrok tipológiája és jelentése. In: Barna Gábor – Bálint Sándor: Búcsújáró magyarok. Szent István Társulat, Bp., 1994. 333.

⁴ Ipolyvölgyi Németh J. Krizosztom: Búcsújárok könyve. Novitas B. Kft. Balassagyarmat, 1991. 160.

⁵ Szilárdfy i. m. 333.; Ipolyvölgyi i. m. 288.; Farkas Kristóf Vince: Varannó. A Jótanács Anyja búcsújáró hely. www.bucsujaras.hu; Papp Fáber Erika: Égi édesanyánk könnyei. Tizenkét könnyező Mária-kép a Kárpát-medencében. Romanika. Bp., 2008. 89–90.

A varranói kegykép
(Udvarhelyi Nándor felvételei)

Itálián kívülre is elterjedt, emiatt több másolatot készítettek róla. 1682-ben megkoronázták a kegyképet. A képen a Gyermeke anyja balján van és arcuk finoman egymáshoz simul. A vörös ruhában lévő kis Jézus jobb kezével átöleli anyja nyakát, másik kezével Mária kék színű ruhájának aranyozott nyaki szegélyébe kapaszkodik. Mindketten előre néznek. A kegykép jellegzetessége, hogy a kisdedit kopaszon ábrázolja. A kép másolata megtalálható többek között a Pozsony-virágválygyi Nagyboldogasszony plébániatemplomban, a soproni Szent György plébániatemplomban, a budai ferences (egykor Ágostonos) és a lékai Ágostonos templomban.

A varranói képen a genazzanoi kegyképtől eltérően Jézus a baloldalon, Szűz Mária pedig a jobboldalon található. Ettől azonban még lehetne a kép tükörmásolata, azonban más lényeges eltérések is láthatók közöttük. A lengyel kegyképeken a legfontosabb különbség, hogy a kis Jézus még közelebb, orrával és fél arcával teljesen édesanyja arcához bújik, csak az orra és egyik szeme látható, s kettejük szeme csaknem összeér. A Gyermeke anyjára tekint, jobb kezével anyjára mutat, bal keze nem is látszik. Ezek a jegyek mind a myślenicei, mind a kalwariai képeken és az onnan Krasznahorkára, illetve Varannóba került képeken egyértelműen azonosak.

A Mariahilf képek elhelyezkedésükben nagyon hasonlítanak a lengyel képekre, Jézus a kép bal oldalán, Mária ölében látható. A főbb különbségek: a gyermek teljesen meztelen, másik fél arca is látszik, jobb kezével anyja ajka felé nyúl, valamint jobb lábát Mária bal karjára emeli. Ez a képtípus a játékosabb, izzó-mozgó Gyermekeket jeleníti meg. Sok ilyen kép van hazánkban is, így például Bodajkon, Solymáron, Szigetvár-Turbékon, Tészentkúton, Csicsón.

A varranói kegykép szép másolata került el Jászfényszaru-ra. Ez az egyetlen ismert másolat valószínűleg a XVIII. század közepén készült. A kép különlegessége, hogy Szűz Mária és a kis Jézus ruházatán az ismeretlen festő összesen huszonegy tárgyat örökített meg. A két kép között a legnagyobb eltérés, hogy a jászfényszaruin a gyermek Jézusnak nem ábrázolták a karját, valószínűleg azért, mert a képen zavarólag hatott volna a kéz fölött a sok gyöngyösor. A képen latin felirat bizonyítja eredetét: *VERA EFFIGIES MIRACULOSAE B. MARIAE VIRGINIS VARANOVIENSIS: SUB. CURA R. R. P. P[?] PAULINORUM QVAE A 1708. 27 AUGUSTI FLEVITIN DOMO BERCSENYIANA ATTIGIT ORIGINALE* (A Varannóból származó csodálatos boldogságos Szűz Máriának a valóságos képmása. A tisztelendő pálos atyáknak a gondozása alatt, 1708. augusztus 27-én könnyezett. Eredetileg a Bercsenyi családhoz tartozott).⁶

⁶ Farkas Kristóf Vince: A jászfényszaru-i kegykép. <http://jaszfenzszaru-plebania.hu/content/j%C3%A1szf%C3%A9nyszaru-i-kegyk%C3%A9p>

Összegezve tehát egy XVI. század végi itáliai Madonna-kép a lengyelországi Myślenicébe kerülve 1633-ban könnyezett, ami elindította tiszteletét. Ennek a képnek egy másolata került Kalwaria Zebrzydowska-ba, ahol 1641-ben az is véres könnyeket hullatott. Kalwaria túlszárnyalva Myślenicét, országos kegyhely lett, s a kegykép csodáinak híre a lengyel-magyar kapcsolatok révén Magyarországra is eljutott. Így került egy-egy másolata Varannóba illetve Krasznahorkára, kisebb kultuszt létesítve maga körül. A varannói kép a Rákóczi szabadságharc idején, 1708-ban könnyezett, gyarapítva az akkoriban előforduló hazai könnyező Mária-képek számát. Ennek a képnek a század második felében készült másolata került Jászfényszaru plébániatemplomába.

Udvarhelyi Nándor

Hol született az „ördöglovas”?

A Honismeret 2006/1. számában megjelent egy rövid írás, mely Sándor Móric 2005. évi bajnai megemlékezéséről szól. Ebben a cikkben feketén-fehéren az olvasható, hogy „Gróf Sándor Móric 1805. május 23-án született a Sándor grófok bajnai kastélyában.”¹ Mivel a különböző szakirodalmi források más és más helységet jelölnek meg az „ördöglovas” születési helyeként, ezért elhatároztam, hogy pontot tesz az ügy végére, azaz megkeresem nevezett keresztelési anyakönyvi bejegyzését.

A régebbi genealógiai szakirodalom szerint Sándor Móric ismeretlen helyen, 1805. május 23-án, gróf Sándor Vince és gróf Szapáry Mária Anna fiaként látta meg a napvilágot.² Az egyik legfrissebb családtörténeti monográfia ugyanezt a dátumot közli, de hozzáteszi, hogy az „ördöglovas” Pest városában született.³ A másik legújabb genealógiai lexikon ezzel szemben azt állítja, hogy Sándor gróf születési helye az Esztergom vármegyei Bajna volt.⁴ A legjelentősebb XX. század eleji magyar életrajzi lexikon szerint Sándor Móric valahol Magyarországon, 1805. május 23-án látta meg a napvilágot.⁵ A Magyar Életrajzi Lexikon és a pár éve megjelent Új Magyar Életrajzi Lexikon viszont azt állítja, hogy a gróf 1805. május 23-án, Bajnán született.⁶ Ugyancsak a bajnai születés mellett teszi le a voksát az „ördöglovas” – mindezidáig egyetlen – életrajzírója, aki szerint „A kis Móric gróf 1805 május 23-án született, az austerlitz-i csata harmadik napján, a Pilis hegységben fekvő bajnai kastélyban”⁷.

gróf Sándor Móric, az „ördöglovas”

¹ Forróné Virágh Zsuzsa: Sándor Móricra, az „Ördöglovasra” emlékeztek Bajnán. In: Honismeret 2006/1. 106.

² Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. X. köt. Pest, 1863. 35.; Magyar Nemzeti Zsebkönyv. Főrangú családok. I. köt. Szerk.: Fejérfpataky László. Bp., 1888. 471.; Kempelen Béla: Magyar nemes családok. IX. köt. Bp., 1915. 228.

³ Szluha Márton: Árva, Trencsén, Zólyom vármegye nemes családjai. Felvidéki nemes családok. I. köt. Bp., 2006. Sándor családja, VI. tábla.

⁴ Gudenus János József: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. II. köt. Bp., 1993. 312.

⁵ Szinyei József: Magyar írók élete és munkái. XII. kötet. Bp., 1908. 143.

⁶ Magyar Életrajzi Lexikon. II. köt. Főszerk.: Kenyeres Ágnes. Bp., 1982. 570.; Új Magyar Életrajzi Lexikon. V. köt. Főszerk.: Markó László. Bp., 2004. 933.

⁷ Lestyán Sándor: Gróf Sándor Móric az Ördöglovas. Bp., 1942. 13.

Említésre méltó még, hogy a Würzbach-féle osztrák életrajzi lexikonban „*Moriz Graf Sándor*” 1805. május 23. „*in Ungarn*” született.⁸ A legfrissebb osztrák életrajzi lexikon pedig az állítja, hogy „*Móric Graf Sándor von Szlavnicza*” Nyitrabajná (ma a szlovákiai Bojná), 1805. május 23-án látta meg a napvilágot.⁹ Végezetül meg kell említenem még néhány internetes forrást is. Ilyen például a Köztársasági Elnöki Hivatal honlapja, mely szerint az „ördöglovas” 1805-ben Budán, a Sándor palotában született.¹⁰ (Igaz, erről a momentumról a palota történetéről 2003-ban kiadott reprezentatív kiadvány nem tesz említést.¹¹) Ezzel szemben több bajnai honlapon azt olvashatjuk, hogy Sándor Móric a községben látta meg a napvilágot.¹²

A születést érintő kérdés megválaszolásához tehát a bajnai, a pesti és a budai római katolikus anyakönyveket kellett áttanulmányoznom. Először a bajnai római katolikus matrikulákat – melyek mikrofilmmásolatai a Magyar Országos Levéltárban találhatóak – néztem meg, de azokban nem szerepelt az „ördöglovas” keresztelési bejegyzése.¹³ Ezután végignéztam a már akkoriban is működő pesti római katolikus plébániák (belvárosi, józsefvárosi, terézvárosi) – melyek mikrofilmmásolatai szintén a Magyar Országos Levéltár őrizetében vannak – anyakönyveit, de azokban sem volt fellelhető a keresett dokumentum.¹⁴ Végül elkezdtem átnézni az akkoriban már meglévő budai római katolikus egyházközségek (alsóvízvárosi, budavári, felsővízvárosi, krisztinavárosi, országúti, szentjobbói, tabáni, újlaki) matrikuláit – melyeknek a mikrofilmmásolatai ugyancsak a Magyar Országos Levéltárban találhatóak – és a budavári főplébánia anyakönyveiben meg is találtam gróf Sándor Móric János Nepomuk Vince keresztelési bejegyzését.¹⁵

A Sándor palota 1809-ben

Móric Budán, a Várban – valószínűleg a teljesen még el sem készült Sándor palotában – 1805. május 23-án született, illetve nyerte el a keresztség szentségét a budavári Nagyboldogasszony főplébánia-templomban, azaz a Mátyás templomban!

E latin nyelvű dokumentumból pedig kiderült, hogy a budai Várban, 1805. május 23-án keresztelték meg „*Ill[ustrissimus] C[omes] Vincentius Sándor de Szlavnicza*” (méltóságos szlavniczai gróf Sándor Vince) és „*Anna Comitissa Szapary*” (gróf Szapáry Anna) fiát, „*Mauritius [Joannes] Nepomucensis Vincentius*”-t (Móric János Nepomuk Vincét). Az újszülött keresztszülei Lisska György napszámos és Lendvina Anna Mária, a keresztelő pap pedig a budavári plébános, Lubsits Ignác bélai címzetes apát volt.

Summa summarum, Sándor

Merényi-Metzger Gábor

⁸ Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. XXVIII. köt. Szerk.: Dr. Constant von Wurzbach. Wien, 1874. 185.

⁹ Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. IX. köt. Wien, 1988. 412.

¹⁰ http://www.keh.hu/index.php?submenu=sandor_palota&id=110&details=1&cat=19

¹¹ A Sándor-palota írásban és képekben. Főszerk.: Sinkó Katalin. Bp., 2003.

¹² <http://bajna.kozsegek.hu/>; <http://bajna.regionalis.hu/>

¹³ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL). X 2023. A bajnai római katolikus egyház anyakönyveinek mikrofilmmásolatai. Vegyes anyakönyvek. IV. köt.

¹⁴ MOL. X 2003. A Budapest-belvárosi római katolikus egyház anyakönyveinek mikrofilmmásolatai. Keresztek anyakönyve. VIII. köt.; MOL. X 2008. A Budapest-józsefvárosi római katolikus egyház anyakönyveinek mikrofilmmásolatai. Keresztek anyakönyve. II. köt.; MOL. X 2020. A Budapest-terézvárosi római katolikus egyház anyakönyveinek mikrofilmmásolatai. Keresztek anyakönyve. IV. köt.

¹⁵ MOL. X 2004. A Budapest-budavári római katolikus egyház anyakönyveinek mikrofilmmásolatai. Keresztek anyakönyve. III. köt. 401. fol.

TERMÉS

Liszt Ferenc életéből – levelei nyomán

Liszt Ferenc rendkívül mozgalmas életet élt és bámulatos számú zeneművet alkotott. Nem csak egyik kiemelkedő zongoraművésze, hangszerének virtuóz megszólaltatója, hanem kitűnő zongoratanára, karmestere és zenei írója is volt korának. Két kötetet kitevő levelei útmutató tükröt nyújtanak utazásairól, kapcsolatairól, fellépéseiről, szellemi világáról és lelki életéről.

Édesapja, Liszt Ádám a pozsonyi katolikus gimnáziumi oklevéllel állást, megélhetést keresve először Kapuváron kapott gazdasági írnoki munkát, majd hasonló beosztásban Kismartonra került. Cselistiként Kismartonban tagja lett Esterházy herceg zenekarának is. Bánatára innen áthelyezték uradalmi számadónak Doborjánba (a mai ausztriai Raidingenbe), ahová elhozta kedves hangszereit: kis zongoráját és csellóját. Szabad idejében, a maga szórakoztatására zenéltetett, átrándulgotat apjához és szapanfőző barátjához, Franz Xaver Lagerhez Nagymartonra. Itt ismerte meg barátja testvérét, a Bécsben szolgáló Maria Anna Lagert, akit feleségül vett, és aki az 1811. október 22-én hajnalban Doborjánban született gyermekük, Liszt Ferenc gondos és szeretett édesanyja lett.

A kistermetű és gyenge testű „Liszt-fiúcska”, (becenevén Zízy) hat éves koráig igen sokat betegeskedett. Hétévesen – érdeklődőbbé és mozgékonyabbá válva – már nagy figyelemmel hallgatta apja zongoráját és a Sopron felé tartó, a szülőfaluja határában megpihenő cigányok muzsikálását. Ekkortájt apját arra kérte, hogy tanítsa zongorázni, amelynek fokozatait napról-napra látványos gyorsasággal sajátította el. Több klasszikussá lett szerző kisebb művét tanulta meg nehézség nélkül.

Első nyilvános hangversenyére kilencéves korában, Sopronban került sor. Második nagyszerű fellépése Pozsonyban volt Esterházy Miklós palotájában. A hangversenyeknek az lett az eredménye, hogy apjával Bécsbe költözhetett, ahol Beethoven tanítványa, Carl Czerny örömmel vállalta további oktatását. Első óráján Beethoven Asz-dúr szonátájával kápráztatta el mesterét. Tanítását nemcsak Czerny végezte ingyen, hanem a bécsi királyi udvar zeneszerző-karmestere, az akkor 72 éves Antonio Salieri is. Bécsben – 11 évesen – egy magyar énekesnővel és egy francia hegedűművésszel közös hangversenyen aratott először sikert.

Elérkezett az idő, hogy a pesti közönség is megismerje „a magyar csodagyermeket”. Pest utcáin bizonyára apja fogalmazásában jelent meg falragaszokon – német nyelven – Liszt Ferenc itteni hangversenyeivel kapcsolatosan a „nagyérdemű” közönség megszólítása: „Tiszteletreméltó Közönség! Magyar vagyok, és nem ismerek nagyobb boldogságot, mint azt, hogy neveltetésem és tanítatásom első gyümölcseit Franciaországba és Angliába utazásom előtt ragaszkodásom és hálám jeléül drága hazámnak bemutatthassam.” 1823 májusában két hangversenyt adott Pesten. Fellépett ezenkívül egy vidám összejövetelel is, amelyen zeneszerzőként is bemutatkozott fantáziájával és Rákóczi-indulójával, megszólaltatott továbbá darabokat Csermák, Lavotta és Bihari verbunkos zenéiből is.

Pestről apjával együtt visszatért Pozsonyban át Bécsbe, majd elindult a háromtagú család: apa, anya és fiuk – búcsút intve Doborjánban – Münchenen, Augsburgon, Stuttgarton át Párizsba. Az érintett városokban emlékeztetes és igen sikeres hangversenyek valósultak meg, „a bámulatba ejtő fiúcska által” – írták a helyi lapok. Boldogan érkezett meg a család az év végén Párizsba. Első útjuk a párizsi Konzervatóriumba vezetett, ahol Cherubini igazgató úr azzal „forrázza le” őket, hogy a külföldiek zenetanulmányait az intézményben nem engedélyezheti. Ha a hön áhitott főiskola kapuit nem is léphette át, a párizsi gazdagok szalonjainak bejáratai kinyíltak előtte és akadt két „nagymester” is, akik törődéssel folytatták zenei képzését. A magyar fiúcska, a „petit Liszt” csakhamar Párizs ismert lakói közé lépett.

Alig múlt el 12 éves, amikor első nyilvános hangversenyét tartotta a párizsi olasz Operában. Levélben kéri az illetékest, hogy küldjön neki jegyeket a hangversenyen fellépő énekesek részére. A levélben felsoroltak között szerepelt Párizs akkori leghíresebb operaénekesnője Guiditta Pasta, Stendhal barátja is. Liszt a hallgatóságból a legnagyobb csodálatot a választékos improvizációs készségével váltotta ki. De az általa és más zeneszerzők által komponált darabok megszólaltatásai is fergeteges sikert arattak.

Az ifjú Liszt Ferenc. Xavier Leprince litográfiája. Párizs, 1824.

A 15 éves Liszt visszatért Párizsba, ahol megválni kényszerült versenyzongorájától, hogy méltóképpen fogadhassa édesanyját és zongoraleckék adásával biztosította megélhetésüket. Egyik 17 éves tanítványa, *Saint-Cricq* gróf *Caroline* nevű, művelt leányával való beszélgetéseikből rádöbrent arra, hogy milyen tájékozatlan irodalmi és társadalomtörténelmi ismeretekben. A két fiatal közt vonzalom alakult ki, amelynek a leány apja „vetett véget”. Liszt *Caroline* emlékéért első magyaros, verbunkos dallamokra írt zongoradarabjában örökölte meg. Ezt követően mégis nagy igyekezettel fogott hozzá műveltségi hiányainak pótlásához. Szinte falta az irodalmi, filozófiai, politikai és vallási könyveket. Zenei továbbfejlesztését sem hanyagolta el. 18 évesen, 1828-ban egy jelentős párizsi hangversenyen Beethoven Esz-dúr zongoraversenyének eljátszására ült pódiumra a zongorához. Sikere ismét bizonyította rendkívüli tehetségét.

A felnőtté lett Liszt megismerkedett a *saint-simonizmussal* is, amely zászlajára tűzte a munka fontosságának, az öröklés eltörlésének és az állam elosztó szerepének hirdetését. Párizsi körökben új ismeretségekre tett szert, köztük hírességekkel: a festő *Delacroix*-val, írókkal: *Dumas*-val, *Victor Hugó*-val, *George Sand*-dal, a német *Heinével* és a lengyel *Mickiewitz*-csel. A következő esztendőben két másik „zenei csodával” találkozott a francia fővárosban. 1831. március 9-én adta első párizsi hangversenyét az Operában *Niccoló Paganini*, „az ördög hegedüse”. Meghallgatta hangversenyét és játéka elbűvölte. Liszt megírja a nehézségekkel teletűzdelt „grande”-fantáziáját *Paganini h-moll hegedüversenyének* egyik témájára. Még ez év végén megjelent Párizsban „a zongora poétája” *Fryderyk Chopin* is, kinek első itteni koncertjére 1832. február 26-án a zongoragyáros *Pleyel*-termében került sor. *Chopin* zenéje és játéka újabb előadói és alkotói izgalomba hozta Lisztet. Szinte napok alatt váltak barátokká.

1832-ben ismét visszatért fellépni Párizsba *Paganini*. Liszt ámulatát újfent kiváltotta hegedülése. *Pierre Wolff* tanítványának ezt írta Genfbe: „...micsoda hegedüs, micsoda művész! Istenem, mennyi szenvedés, nyomorúság, gyötörődés van ebben a négy húrban!” És lekottázott félelmetesen nehéz *Paganini*-futamokat levele végére. Magáról a tanítványának küldött levelében akkor ezt tudatta: „Már két hete dolgoznak szellemem és ujjaim, mint két kárhózzott, – Homérosz, a Biblia, Platon, Locke, Byron, Hugo, Lamarten, Chateaubriand, Beethoven, Bach Hummel, Mozart, Weber mind itt vannak körülöttem. Hevesen tanulmányozom, medítálok rajtuk, falom őket; ezenfelül 4–5 órát gyakorlok.”

London és Manchester lettek szerepléseinek következő állomásai, ahol nemcsak improvizációit, hanem *variációit* és ún. *bravurjait* is nagy ovációval fogadta az angol közönség. Liszt édesanyja Londonba már nem kísérte el fiát és férjét, hanem Ausztriába, Grazba utazott nővéréhez. Amikor Liszt Ferenc és apja visszatértek Párizsba, hónapok múlva a francia városokban (Bordeaux, Toulouse, Lyon és Marseilles), ahogy atyja ekkor már nevezte: „Franci”, továbbra is nagy elismeréseket kiváltott koncerteket adott, majd ismét Londonba utaztak, onnan pedig Boulogne-on át „haza”, Párizsba. Párizsban egy elhamarkodottan vállalt opera írásának befejezése, majd annak sürgős bemutatója várt a 14 éves Lisztre. A *Don Sanche* című opera azonban nem járt sikerrel és feledésbe is merült.

A következő év elején hangversenykörutat tesznek ismét édesapjával Franciaországban. Zeneszerzői tanulmányai eredményeként *etűdöket* komponál, amelyek jóval igényesebb szerzeményei az előzőeknél. Az ezt követő téli hónapokban Svájcban (Genfben, Bernben, Luzernben és Baselen) ad koncerteket a fiatal Liszt. Tavasszal harmadik angliai útjukra indulnak el. Onnan mindketten kimerülten érkeznek vissza és a nyarat a francia tengerparton töltik. Ferenc fáradtsága elmúlt, édesapja egészsége fokozatosan romlott és 1827. augusztus 28-án meghalt. Boulogne-ban helyezték örök nyugalomra.

Liszt a telet egy az Alpok bérci között megbúvó, rendkívül kényelmes kastélyban töltötte. 1833. április 2-án zajos sikerű közös koncertet adott Párizsban a 21 éves Liszt és a 23 éves Chopin. Mindketten népszerűbbek lettek. Ez év tavaszán ismerkedett meg Liszt a szalonok eseményein a nála hat évvel idősebb, kétgyermekes, előkelő, bájos és művelt Charles d' Agoult grófnéval, leánykori nevén *Marie de Flavigny*-vel. Marie asszony emlékirataiban eképpen örökítette meg első találkozásukat: „*Ferenc bemutatkozott, mellém ült, és merész kedvességgel annyira bizalmasan kezdett velem beszélgetni, mintha már régen ismerne. A sajátos külső mögött, amely először csodálkozást keltette fel, megéreztem egy önálló szellem erejét és szabadságát, s ez vonzott engem.*” A találkozásból szerelem szövődött, amely néhány évre bearanyozta életüket.

Marie a nyáron a Versailles közelében fekvő Croassyba költözött, szülei kastélyába. Liszt bejáratos volt ide, ahol elkezdődött Marie-vel a kor divatjának megfelelő „*kiscédulás*” házi, később pedig a postai levelezés. Liszt néhány öszinte „*morzsája*” a kiscédulákon Marie-nek eljuttatott csapongó érzéseiről, óhajairól és gondolatairól: „*Emlékezik-e... a jó Mountaigne-nek erre a részletére... nem a lélek eleven és legégetőbb hevében tudjuk legjobban kifejezni panaszainkat és meggyőződéseinket... Írjon hamarosan. Életmódom talán épp olyan furcsa, mint a magáé. Anyámat kivéve senkit nem láttam péntek óta... már nem bírok »kedves« zenét hallgatni... Nagyon szeretnék félórát csevegni; az icipici szerencse talán kedvez majd nekünk. A világon csak maga számomra az élet... Látni akarom... szőke haját és kék szeméit, és hallani... a beszédét és olvasni... a leveleit. Az olvasási tanácsok, miket ad, kitűnőek... hiszek egy kissé művemben, nagyon Istenben és a szabadságban. Amikor néhány órát töltöttem Victor Hugó-val... egész sereg titkos ambíció mozdul a szívem mélyén. Tegnap nagyon szellemes dolgot mondt nekem: »A civilizációban annál a kornál tartunk, amikor a hibák rútak.«” Liszt a levélváltások idején zongoraátíratot készített Berlioz *Fantasztikus szimfóniájából*. Az év végén Liszt, Chopin, és Hiller Bach háromzongorás koncertjét mutatta be Párizsban.*

1834-ben a neves költővel, a „zenélő versek” mesterével, *Lamartine*-nel és az Itáliából hazatért jeles írónővel, *George Sand*-dal ismerkedett meg és kötött barátságot. Újabb megtiszteltetés akkor érte, amikor a híres egyházi író, *Lamennais* meghívta Bretagne egyik településén lévő házába. Az őszi heteket Lamennais-nál töltötte. Anyjával tudatja: „*Az abbé rendkívül kedves hozzám és tökéletesen megigézet.*” Ekkor és itt fogalmazta meg *Az egyházi zene jövőjéről* című tanulmányát. Marie-nak, aki visszajövetelét nagyon várta, ezt írta: „*jó két hét múlva megint együtt leszünk...*”

Az 1835-ös esztendő sorsfordító volt Liszt és Marie életében. Az év elején, amikor meghalt Marie hat éves lánya, elhatározták, hogy elhagyják Franciaországot. Miközben Liszt egy áprilisi párizsi fellépésének tett eleget, Marie édesanyjával Svájcba távozott. Liszt hamarosan követte őket. Bazelen találkoztak. Vigasztalásul ezt írta anyjának: „*Szeretett édesanyám. Mindketten jó hangulatban vagyunk, ügyet sem vetünk a boldogtalanságra.*” Miután Marie anyja visszatért Croassy-ba, az élettársi kapcsolatba lépett pár Genfbe költözött. Cselekedetüket, ami nem kis felháborodást váltott ki szűkebb és tágabb környezetükben, emlékirataiban Marie eképpen indokolta: „*A véletlen vezetett bennünket Svájcba. Nem kívántunk mást, csak hogy együtt legyünk... s mély árkot ássunk magunk és a múltunk közé. Minden lelkünk rokonságát bizonyította, hogy egymásnak teremtettünk, és hogy akarva-nem-akarva egymást kellett szeretnünk.*”

Marie ekkor már a szíve alatt hordta első gyermeküket. Liszt betöltötte huszonharmadik, Marie a huszonkilencedik életévét. Liszt Ferenc élete ezt követően családi jelleget öltött azáltal, hogy Marie-től született három gyermek édesapja lett, majd 1840-től úgynevezett vándor, virtuóz és karmesteri „*korzakaival*” szinesedett életpályája, zeneszerzői művészete pedig elindult a világhír útján.

Liszt Ferenc. Párizs, 1832.
Achille Devéria litográfiája

Liszt Ferenc élete végén eljutott a zene embert gazdagító hitében fogant művei által a világhírnév csúcására. Amit az utókorra hagyott, azt csak a kivételes emberséggel és tehetséggel megáldottak képesek megvalósítani és létrehozni. Bárki bármit mondhat Lisztről, illetve bárki mérlegre helyezheti tetteit és alkotásait, azok kiegyenlítik egymást, azaz a végeredmény mérlegének mutatói egy szinten állnak meg, mert mélyérzésű ember és igaz művész volt.

A rosszindulat gátolta meg őt abban, hogy harmadik szerelmét feleségül vehesse. Nem kapta meg a pápai engedélyt, hogy a ludwigsburgi herceg, *Nyikoláj Sayn-Wittgenstein* nejével – aki férjétől külön élt –, a lengyel-orosz származású, feketehajú, tatárszemű és barnabőrű *Karolina Ivanovszkával* házasságra lépjen. Ennek következménye, hogy abbé, világi ferences szerzetes lett és életének utolsó harmadát Rómába, Budapestre és Weimarba vándorolva, illetve ezekben a városokban lakva töltötte. Mindhárom helyen és másutt – ahová meghívták – azt tette, amit jószándékkal és önzetlenül tehetett. Így teltek utolsó hónapjai is.

Az idős Liszt Ferenc. Roskovic Ignác tuszrajza
(A képek forrása: Magyar Nemzeti Múzeum
Történelmi Képcsarnok)

úszik, én viszont zeneileg a magyarságban merülök el. Széchenyi István, Deák Ferenc, Teleki László, Eötvös József, Vörösmarty, Petőfi, Mosonyi Mihály zenei portréinak komponálásával, illetve azok javításaival foglalkozott, de akkortájt öntötte végső formákba a 18. és 19. magyar rapszódiaát, a bővítésükkel „megbolygatott hármashangzatokból” építkező *Balsillagzat*, az *Álomban* és a *Búcsúzóra* című darabjait is.

Egyik tanítványával szeptember 25-én keltezett levelében közli, hogy örömmel érkezik tirolai nyaralójukba, hogy onnan aztán Innsbruckba utazzon, majd tovább Rómába, ahová október végére szerencsésen meg is érkezett. A novemberi és decemberi napok tanítványai oktatásával, baráti beszélgetésekkel és kedvére való üdítő kártyapartikkal múltak el. A szilvesztert kisebb baráti társasággal töltötte lakásában. Éjfél után észrevette, hogy faliórája megállt, ekkor így szólt társaihoz: „*ez rosszat jelent*”.

Az újesztendő napján sokan köszöntötték fel, a tanítványai egy-egy rövidebb művével is. Január végén hagyta el – senki nem sejtette, hogy örökre – Rómát és Velencén át érkezett Budapestre. A vasútállomáson akadémiai tanártársai, barátai és növendékei fogadták. Még aznap elment meghallgatni *Mihalovich Ödön* új dalművét az Operában. Lakása a Zeneakadémián volt. Az intézmény létrejöttéért sokat fáradozott. Februárban órákat adott tanítványainak, március közepéig vizsga és bemutatkozó hangversenyeiket hallgatta meg. Búcsúestélyén köszönt el tőlük. A Nyugati pályaudvarról indult vonatrol integetett utoljára budapesti tisztelőinek.

1886. március 17-én már Liège-ben volt, ahol műveiből rendeztek hangversenyt. Onnan Párizsba utazott. *Esztergomi miséje* került itt két alkalommal előadásra, zajos sikerrel, nem úgy, mint húsz évvel ezelőtt. Párizsi tartózkodása alatt sikert aratva hangzottak el nagyzenekari hangversenyei is. Ezekről Wittgenstein hercegnének Rómába ezt írta: „...a *Prélüdes*-öt *ujjongva éljenezték*...*vasárnap megismétlik – Orfeusszal és a Magyar rapszódiaival együtt*.” Ebben a levelében azt is tudatta a hercegnével,

1885. január 30-án érkezett Rómából Budapestre, az akkor 73 éves Liszt, ahol tanítványai várták és ahonnan meghívásos látogatásoknak tett eleget. Vendége volt Esztergomban a hercegprimásnak és Kalocsán az érseknek. Napokat töltött egy barátjánál Rákospalotán, ahol többször felkereste hálás tanítványa *Thomán István* (aki később zeneakadémiai zongoratanára lett Bartóknak).

Budapestről Pozsonyba utazott, hogy jelen lehessen *Anton Rubinstein* zongorahangversenyén, amelyet a nagyváros szülöttjéről, Mozart egykori tanítványáról, a neves zeneművész *Hummel Nepomuk János*ról készülő szobor felállításának javára adott. Pozsonyból Weimarba vette útját, azonban ott sem pihent sokáig, mert hetek múltával egy zenekongresszuson volt jelen Karlsruhe-ban, majd Baden-Badenbe, Strassburgba, Antwerpenbe és Aachenbe utazott művei bemutatóira. A nagyszerű hangversenyekről kissé fáradtan tért vissza Weimarba. Újabb tervei azonban munkára inspirálják. Július 30-án ezt írta Wittgenstien hercegnének: „*Maga a buddhizmusban*

hogy „Munkácsy festi nagy arcképeket. Háza itt olyan pompás, hogy sok fejedelem nemigen ér nyomába.”

Április 3-án hagyta el Párizst. Három nap múlva levelet írt londoni tartózkodásáról: „Mackenzie jeles és itt nagyon jónevű dirigens vezényli ma este az Erzsébetet. A tegnapi főpróbán 1500-an voltak jelen. Elhalmoznak figyelemmel és a rokonszerv jeleivel – ez több, mint siker!”

Egy újabb levelében ez állt: „... az Erzsébet pompás előadása tegnap előtt a St. James Hallban. A két rész közt a walesi herceg jött be a művészsobába s kísért vissza a hangversenyterembe. Tegnap a... királynő hívatott Windsorba... jó németiséggel beszélgetett, s két-három zongoradarabot játszottam neki, köztük egy Chopin nocturne-t... az Erzsébet-nek második előadását hirdetik... a Kristály-palotába... – megígértem, hogy ott leszek.”

További Wittgensteinnének írt leveleiben, ahogy Liszt nevezte, jelentéseiben, ezeket írta: „Naponta legalább 25 levelet és levélkét kapok. Mr. Böhm mellszobromat mintázza. Sokat beszélnek az Erzsébet Párizsi előadásáról a Trocadéro óriási termében. Kedden... kevéssel az Erzsébet előadása előtt... a királyi zeneakadémia... javaslatára díjat alapítanak fiatal zenészek számára: a »Liszt-díjat« ... Csütörtökön... Nagy estély... több szerzeménnyel és tíz ujjammal adott függelék. Pénteken... smoking koncert nagy zenekarra, ami nagyon jeles műkedvelőkből áll. Szombaton... Újra egy Liszt-hangverseny... a Crystal Palace-ban – teljes siker! Vasárnap... Palestrina miséje... London legfőbb katolikus templomában. Péntek, 1886. április 10... a cambridgei hercegnő hívatott magához... most több mint 80 éves, de megőrizte... szeretetre méltó szellemét... két rövid darabot játszottam neki. Szerdán: a Faust előadása. A felvonásközben, egy magyar indulóm előadása után a közönség olyan forrón tapsolt, hogy a páholyból több ízben meg kellett köszönnöm. Átsiklom még két sikerült koncerten, amelyeken jelen voltam, s csak annyit említek, hogy az Erzsébet mai második előadását a Crystal Palace-ban nagyon megtapsolták. Holnap este Antwerpenben leszek. Ott maradok Húsvét keddjéig, s onnan visszamegyek Párizsba.”

A csodálatos párizsi és londoni sikersorozat után tért ismét vissza Párizsba a 74 éves és méltán ünnepezt zeneszerző-zongoraművész és tanár. Május 8-án a hétezer személyes Trocadéro-teremben került előadásra a Szent Erzsébet legendája. A hercegnének küldött levelében ezt közölte: „A termet megfelelően töltötte meg »egész Párizs«, Gounod ezt mondta nekem...a végső kórus után: »Szent kövekből épült«. Ma este vacsora Napoleon hercegnél.”

Párizsból Liszt megfázva és fáradtan utazott és érkezett Weimarba, ahonnan Munkácsynénak küldött levelet: „Weimarban... a szép párizsi napokra emlékezem... tegnap lányom, Wagnerné volt velem. Megállapodtunk, hogy július 2-án Bayreuthban leszek, unokám Daniela... esküvőjén. Azt is megígértem, hogy jelen leszek a Parsifal és a Trisztán előadásán. Engedje meg, tisztelt barátom, hogy... igénybe vegyem vendégszeretetét colpachi tündérkastélyában.”

Weimarban – szokásához híven – tanítványait fogadta. Megromlott látása azonban megnehezítette munkáját. Halleba ment szemorvoshoz, aki megállapította, hogy sürgős hályogműtetre van szüksége. Halleből elutazott a sonderhauseni zeneünnepélyre, majd vissza Weimarba, ahol június elején az Amit a hegyen hallani, a Hunok csatája és a Hamlet című szimfonikus költeményeinek, a Történelmi magyar arcképekből a Széchenyi, a Teleki, az Eötvös és a Deák képeknek, valamint Krisztus oratóriumának előadásaira került sor. Őszinte ünneplés vette körül Weimarban is.

Liszt Weimarból június közepén dornburgi és jénai meghívásnak tett eleget. Visszatérve Weimarba, utolsó óráit tartotta tanítványainak, majd Bayreuthba igyekezett unokája esküvőjére. Az esküvőt követően – korábbi terve szerint – meglátogatta honfitársát, kedves barátját, Munkácsy Mihályt a Luxemburgban lévő colpachi kastélyában. Innen küldte utolsó levelét Wittgenstein hercegnének: „Tegnap este viszontláttam Colbachban Haynald bíborost (kalocsai érseket), aki mindig nagyon barátilag jóindulatú irántam.”

Július 20-án utazott vissza vonaton Bayreuthba, ahová lázasan érkezett meg. Ígéretéhez híven részt vett a Parsifal és a Trisztán előadásain. Július 27-én az orvos megvizsgálta és tüdőgyulladást állapított meg. Ettől kezdve Cosima lánya volt mellette, aki fájdalomtól látva július 30-án megkérdezte tőle: „szenved-e?” Ez a két szó hagyta el utójára az ajkát: „Már nem.” 1886. július 31-én éjfél előtt néhány perccel szíve megszűnt dobogni.

Földi maradványai Bayreuthban nyugszanak. Szellemi hagyatéka több millió embert gazdagít világszerte.

Várnai Ferenc

Kossuth Lajos Pesti Hírlapja: mintaértékű és igazmondó média

170 évvel ezelőtt, 1841. január 2-án két nagyhatású, a politikai életben később élesen szembenálló hirlap indította útjára első számát. Az első hónapok még arra engedtek következtetni, hogy a közös cél, a reformok érdekében fejtik ki tevékenységüket, azonos zászló alatt indulnak harcba a társadalmi haladásért. Ez azonban csak addig tartott, ameddig a *Világ* szerkesztője Vajda Péter (1808–1846) volt, mert azután a lap gróf Dessewffy Aurél (1808–1842) konzervatív főnemes kezébe került. Ekkortól a *Világ* a haladásért küzdő *Pesti Hírlappal* szembeni állásfoglalás képviselőjévé lett.

Kossuth Lajos (1802–1894) ügyvéd Pesti Hírlapja volt az első igazi újság, mely határozott politikai véleményével a haladás irányába hatott a közvéleményre, elsősorban a köznemességre, hiszen az egyes megyék haladó törekvésének szószólója, támogatója volt az 1843–1844-es országgyűlést megelőző esztendő politikai küzdelmeinek.

Az első szám 1841. január 2-án (Télhó 2. 1841.) jelent meg. Kossuth beköszöntője a lap programján kívül az újságírás etikai alapelvét is tartalmazza. Olyan újságot ígér, amelynek célja, hogy „*a' nemzet életének hű tükré legyen*”, és „*szabad tért nyisson az észnek, értelemnek, jóakaratsnak*”. Bízunk benne, hogyha „*nem vagyunk szükségtelenek, hogyha sem későn, sem korán nem jövünk, egy szóval hogyha megérdemljük, bizonyonnyal pártfogást is lelendünk a nemzetnél*”. Sejtetni engedi, hogy a várható aktuális témák, és az újság egésze alapvető feladatának tartja, hogy „*előkészítsék a' napnak nagy kérdéseit*”.

Valóban ez következett! Ezt talán az mutatja meg legjobban, hogy a Helytartótanács március 16-án már tanácsülésen foglalkozott a lap működésével, akként értékelve a helyzetet, hogy „*a cenzor hanyagsága folytán hol egyik, hol másik állami intézményről és közhivatalról jelenik meg éles bírálaf*”, és egyben felhívta a figyelmet a cenzori szabályzat néhány pontjára, mely „*a személyeskedő megjegyzéseket minden nyomdai kiadványban tiltják*”. Olyan társadalmi kérdéseket tárgyalt, úgy tájékoztatta a közvéleményt, hogy már az első néhány szám után a cenzor kétségbeesetten panaszkodott, hogy hiába húzna ki szavakat vagy akár sorokat is, az aligha segítene, mert a cikkek hangulata megmarad „*izgatónak*”.

Az első lapszámok foglalkoztak a mértéktelen alkoholfogyasztás terjedésének következményeivel, a leányanyak gyilkossá válásának társadalmi okaival, a nyomorban élő elesettekkel, az ifjúság jövőbeli nagyszerű feladatával és sok más égető, megoldandó problémával. A Pesti Hírlap Kossuth szerkesztése idején – a cenzúra miatt – nem írhatott nyíltan arról, hogy milyen módon, milyen mértékben és milyen politikai fórumokon lehetne a nemzeti önrendelkezést kivívni. Sokan látták azonban, és Kossuth is rávilágított, hogy Magyarországot iparilag fejleszteni kell, mert csak ezen az úton lehet az osztrák ipar nyomása alól kiszabadítani: a „*politikai függetlenség industriális függetlenség nélkül nem egyéb, mint ábránd*” (1842. 150. szám).

Kossuth felismerte, hogy az iparosodás nagy szerepet játszhat abban, hogy a nemzet önbizalmat nyerjen és merjen egyenrangú félként fellépni a külföldi (elsősorban az osztrák) piacon. Sőt, tanulságként vonta le a Béccsel szembeni függőségi viszonyunkból, hogy a nemzeti önállóság csak az önálló nemzetgazdaság talaján jöhet létre, és ezért a honi műipar megerősödését ipartámogatással és védővám-politikával kell bátorítani. A belső korlátozó tényezők megszüntetése is természetesen alapvető feltétele az iparosodásnak. Az iparosodást gátló tényezők közül kiemelkedett a jobbágykérdés megoldatlansága. A szerkesztő-ügyvéd számára a nemzeti felemelkedés érdekében a legfontosabb feladat a jobbágyfelszabadítás, a „*szabad föld, szabad ember*” megvalósítása lett.

A jobbágykérdés mielőbbi rendezése érdekében lehetőséget biztosított a Hírlapban a különböző elképzelések közlésére. Így például Farkas Károly (*Tetőtleni* néven) az országos megváltás egyidejű megvalósításáról írt cikket, melyben azt javasolta, hogy a megváltás összegét a parasztság harminc év alatt fizetné ki egy örökváltási-pénztárnak, melynek teljes összegét – igen alacsonyra – kilencvenmillióra becsülte. Kossuth is kiadott egy 18 évre kalkulált örökváltási tervet. Vélhetően több szakmai segítőtje volt a pénzügyvilágban jártas közgazdasági ismeretekkel rendelkező korabeli vállalkozói körből, akik megalapozott számításai elkészítésében segítségére lehettek. Közülük talán a pesti görög Manno István (?–1890) nagykereskedő lehetett az egyik, aki Kossuth Lajos pénzügyi tanácsadója lett a későbbiekben. A nagykereskedők közé tartozó görög Dumtsa Döme szintén Kossuth elvbarátja volt. A *Tetőtleni*-féle elgondolásoknak nem volt megalapozott közgazdasági alapja. Ezt mutatta ki Trefort Ágoston (1817–1888) cikkében, amely szintén a Pesti Hírlapban jelent meg, s melyben, ha óvatosan is, de megfogalmazódott az állami kármentesítés gondolata.

A 4. számban (Télhó 13. 1841.) Bezerédj István (1796–1856) reformpolitikust említette példaként, aki „*kokasdi jobbágyaival teljes megváltási szerződésre lépett*”, és már csak a „*felsőbb helyre terjesztés*” van hátra. Hozzátette még azt is, hogy „*Tisztelet azon földesuraknak, kik az idő jeleit megértik, és józan pillanattal és meleg ügyszeretettel fogják fel, mint kell a közjót saját jól értett hasznukkal egyeztetni*”. Bezerédj volt egyébként az első, aki 1844 után önként vállalta az adófizetést is.

A jobbágykérdés megoldása a társadalmi haladás érdekében amúgy is fő célkitűzése volt a lapnak: gazdasági, szociális és társadalmi szempontokat együtt elemezve kívánták megváltoztatni a rendszer felépítését. Az első lépést már az 1839–1840. évi országgyűlés is megtette, hiszen törvénybe iktatták a földesúr és a jobbágy közötti egyezkedésen alapuló „*engedőleges*” örökváltási szerződés megkötését. 1848-ig azonban a tizezer település közül csak alig hetvenben történt meg az egyezségkötés. Ennek okai leginkább a szükséges pénz hiánya, másrészt pedig a túlzott földesúri követelés és a fizetés időtartama tekintetében fennálló érdekellentétek voltak.

A 13. számban Kossuth „*Örökváltás*” címmel vezércikkben értekezett a témáról, melyben deklaráltta, hogy „*a javítva haladás ösvényén a teendők sorában mindenek előttinek e szót tarjuk: »szabad föld«, s elannyira meg vagyunk győződve, miképpen e nélkül legbuzgóbb törekvéseink sem hoznak kellő eredményt*”, és hozzátette Cato „*ceterum censeo*”-ja analógiájaként, hogy „*egyébiránt a földet szabadítsuk el s hozzunk szabadságot a javak világába*”.

A 23. számban az „*Ősiség*” címet viselő vezércikkében rögzítette azt, hogy „*míg az ősiség dolgában nem segítünk, a javak világában legbuzgóbb ügykezeléssel sem leszünk képesek oly normális állapotot előidézni, miszerint a magyar birtokos birtokát sajátjának mondhasza és a biztosságnak imez érzetéből felvirágozzék a hon közjava*”. Mindennek hiányát jelöli meg a legfőbb gátnak, melyek „*a közös érdek kapcsaival egybecsatolt nemzeti egészszé egybeolvadnunk nem engednek*”. Milyen tisztán és érthetően fogalmazta meg a szerkesztőként is a szabad (polgár)ember és a szabad (föld)tulajdon nemzetet egybeformasztó erejét!

Már az 1841-ben megjelenő vitacikkek alapján felismerte Kossuth, hogy az önkéntes örökváltás még csak az első lépés a jobbágykérdés megoldása felé. Felismerte, hogy a jobbágykérdés megoldása szorosan összefügg az állami kármentesítés és a köztelherviselés problémakörével. Látta, hogy a parasztság rossz megélhetési viszonyai miatt nem tudja a váltás teljes összegét előteremteni és kifizetni, ezért úgy látta, hogy az örökváltás, a jobbágyfelszabadítás „*aligha megtörténhetik anélkül, hogy a váltásghérnek egy részét a státus vállalná magára, miről mostani adórendszerünk és adómentességünk mellett még a gondolkozást is ábrándnak hisszük*”. A polgári átalakulás egyik alapfeltétele volt a köztelherviselés megvalósítása, a nemesi adómentesség felszámolása.

A 114. számban (1842.) megjelent *Iparegyesület* című cikk arról írt, hogy ezen intézmény „*mi nagyon jótékony hatással lehetend az a honi műiparra, ha jövő augusztusi pesti vásárkor a legelső iparműkiállítás láttatásitadjuk; honi gyártmányainkkal a nagy közönséget megismertetjük, jelesebb műiparos polgártársainkra figyelmesekké leszünk*”. A 150. számban megjelenő *Iparműkiállítás* című vezércikkében arról írt, hogy az „*önismeret eszköze, ezen nemzeti önbizalom ébresztője lehet az iparműkiállítás [...] ez fogja a szerény csendben rejtőző, vagy mostoha körülmények miatt egy elfelejtett zughban tepsedő ügyességet napfényre hozni és nyujtand ingert az igyekezetnek, gyárnokot s kézművesnemes versengésre buzdítand, a hon egész nagy közönségével ismeretségbe, közelebb viszonyba hozván, a kölcsönhatásnak jótékony erejét ébresztendi fel*”. Megállapítása szerint a „*nemzeti becsülés sugárának le kell a műhelyekbe szállani, az értelmes gyárnoknak, kézművesnek tapasztalnia kell, hogy el van ismerve, miként ő szerény szorgalmával a nemzeti jólét, a nemzeti dicsőség, nemzeti függetlenség tényezőjének elismertetik; a közönségben pedig kivált a gazdagabban a nemzeti önértetnek jól kell ébredni, hogy inkább magyar művel, mint külföldivel szeressen dicsekedni*”. Elgondolkodtató mondatok!

A Pesti Hírlapnak óriási gazdasági és szellemi sikere volt: már a 42. számban közölte a szerkesztő, hogy az első felévi számak elfogytak és a nagy érdeklődésre való tekintettel azokat újra kinyomtatták. Ugyanennek a számnak a vezércikke igen erőteljesen lépett fel a tisztségviselők érdektelensége, hanyagsága ellen. A hatalommal és a hatáskörrel való visszaélés, a törvénysértés felháborító ténye miatt Kossuth a fennálló társadalmi viszonyok felett mondott ítéletet: „*a' melly osztály nem képes a' társaság életmozgalmait a' közönség elégedésére intézgetni, az önmaga tör pácját önmaga felett*”.

Kossuth merész és hatékony újságírói tevékenysége felborzolta a korabeli „*journalisták*” idegeit. Minden alkalmat megragadtak, hogy saját lapjukban Kossuth újságírói működését, illetve magánéletét támadhassák, így közvetve a közvéleményt akarták a Pesti Hírlap ellen fordítani. Ez a próbálkozás azonban nem vezetett sikerre, ugyanis míg 1841-ben hatvan előfizetővel indult a lap, addig 1844-ben már 5200 előfizetője lett. Mindez a szerkesztő eredményes szervező és újságírói képességeit dicséri, mely a saját korában is példa nélkül álló gazdasági sikert eredményezett hírlapjaink történetében.

Az ellene fellépő zszurnaliszták egyre jobban elszemtelenedő támadásának hatására írta meg 1841. december 29-én a *Visszapillantás* című vezércikkét, melyben azt fogalmazta meg, hogy „*a' pályatárs nem ellenség*”, hiszen a „*versenyzők nem szemközt futnak*”. Ez a gondolat azonban nem talált megértésre, pedig Kossuth Lajos mindent „*a' hon érdekében*” tett.

Az 1844. április 11-i számban egy rövid cikkben jelentette be távozását, melyben közölte, hogy június végével a Pesti Hírlapnál megszűnik a jogviszonya. Utóda, a nevezetes történetíró Szalay László (1813–1864) reformpolitikus – a Helytartótanács 1844. június 11-i engedélyével – július 4-től vette át a lap szerkesztését.

A 170 évvel ezelőtti Pesti Hírlap világos értékrend alapján fogalmazta meg a jövőalakítás kereteit, és ez a mai újságírás számára is útmutató lehet. A Kossuth Lajos által rögzített sajtóetikai alapelvek megmutatták a vezérfonalat a hazáját szerető ember gyakorlati tevékenységéhez, hogy „*mit és miként*” kell tennünk a fejlődés érdekében. Még inkább érvényes – gyorsan változó világunk változatlan jelenségei között a fentiek napjainkban is időszerű megfogalmazása mellett – mindnyájunkra a Pesti Hírlap legelső száma beköszöntőjének zárómondata, amelyet Kossuth minden esetben betartott, és amely a szép szavak mellett a gyakorlati lényegre, a halaszthatatlan teendőkre utalnak: „*S' most a' dologra*”.

Diószei György Antal

A Somi Református Egyház 1944–1953 között

A második világháborút lezáró események merőben megváltoztatták az egyház szerepét Kárpátalján. Ennek az volt a fő oka, hogy 1945. június 29-én a szovjet-csehszlovák egyezmény értelmében Kárpátalja a Szovjetunió kötelékébe került.¹ Kezdetből megfigyelés alatt tartottak minden felekezetet. Ennek következtében a papok és az egyházak társadalmi befolyása jelentősen visszaszorult. Ennek ellenére az egyház összetartó szerepe megnövekedett az emberek életében, viszont jogai eléggé megcsorbultak. A városokhoz képest a falvakban valamivel jobb volt a helyzet. Egyik somi adatközlő a következőképp emlékszik vissza erre az időszakra: „*A templomba járást nem tiltották, de megfigyelés alatt tartottak bennünket. Nem volt olyan nagy a tiltás, mint például a városokban, akár Beregszászban. Nyomás volt a párt részéről, mert hazudnák, ha azt mondanám, hogy nem volt, de minél jobban tiltottak bennünket, annál jobban jártunk.*”²

A fenti közlésből kiderül, hogy az emberekben tovább élt az egyházba vetett hit, s nem fordultak el a vallásuktól semmilyen ellenintézkedés hatására, sőt akkoriban sokkal többben jártak templomba, mint manapság. „*Vasárnap kétszer volt Istentisztelet, reggel fél tízkor és délután fél háromkor. Mindenki járt templomba, s az emberek már fél órával hamarabb elindultak, hogy legyen helyük. Kérdeztem anyámat mért indul olyan korán. Ő meg azt mondta, hogy azért jányom, mert nem fogunk betérni a székbe. Vót olyan, hogy még a cinterem is teli vót és ott álltak az emberek, mert nem tudtak hova leülni.*”³

Az egyház és a kommunisták között ebben az időszakban kiéleződött a feszültség. Ugyanis 1948 őszén, a templom felszentelésekor egy somi kommunista asszony, hogy megzavarja a rendezvényt, felhangosította a zenét a kultúrházban, amely annak idején a templom kertjében állt. Am a zenebona nem tartott sokáig, mert a tömegből valaki rákiáltott, hogy: „*nem szegylli magát?*”, és ő lehalkította a zenét.⁴ Ehhez hasonló, valamint durvább incidens Somban nem történt. Itt megőrizték a korábbi jegyzőkönyveket is, nem úgy a szomszédos Csonkapapiban, ahol mindegyiket elégették.⁵

A tiltásnak leginkább lélektani jelentősége volt. Az emberek féltek, velük együtt félt az egyház is, mivel a kommunisták kémei beépültek a presbiterek közé, s nem lehetett tudni, hogy melyikük a besúgó. Faladatuk a templomba járó hívek számának feljegyzése és bejelentése volt. „*Szegény uramtu mindig megkövetelték a kommunisták, hogy írja le nekik hányan voltak a templomban, de legjobban az ér-*

¹ Móricz Kálmán: Kárpátalja sorsfordulói. Hatodik Sip Alapítvány, Bp., 2001. 134.

² Adatközlő: Kődöböcz Gyula somi lakos, szül. 1936.; Kovács Irén somi lakos, szül. 1928.

³ Adatközlő: Istvánfi Margit somi lakos, szül. 1931.

⁴ Adatközlő: Kovács Irén somi lakos, szül. 1928.

⁵ Adatközlő: Buda Sándor papi lakos, szül. 1936.

dekelte űköt, hogy hányan mennek úrvacsorázni. Le kellett írni egy lapra hogy 20 éves korig hány ember vót, 20–25-ig, 25–40-ig, 40–50-ig és hány 50 éves feletti ember vót úrvacsorázni.”⁶

Az állam további megszorításaihoz tartozott, hogy az egyháznak minden egyes alkalmat be kellett jelentenie, amikor Istentiszteletet tartottak, s gyűléseket is csak engedéllyel hívhattak össze.⁷ Ugyanakkor megtiltották a presbiteri jegyzőkönyvek további vezetését, s ennek a következtében az 1945–1960 közötti időszakot a pangás jellemezte. Az 1950-es évek elején megtiltották az egyházi esküvő, a konfirmálás, a keresztelés megrendezését.⁸ Nem engedélyezték a templomban a halleluja énekek éneklését, s Jézus nevének az említését sem. „Emlékszem egy vasárnap templomba menet elkezdtem olyan félhangosan énekelni az egyik kedvenc zoltáromat: a Fel, barátim drága Jézust. Na, ne félj csak kaptam én oszt édesanyámtól drága Jézust. Jól rám veszekedett, hogy mit képzelek én, fényes nappal éneket énekelni és Jézus nevét kiejteni, és kikötötte, hogy máskor ilyet ne tegyek, mert elvisz az orosz katona. Abban az időben amúgy is azzal ijesztgettek bennünket, hogy ha rosszak leszünk, jön az orosz katona és elvisz minket magával.”⁹

Változás következett be a temetkezési szokásokban is, mert aki belépett a kommunista pártba, azt a párt temettette el. „Aki belépett a kommunista pártba, azokat a kommunisták is temették el. Még ha a család egyházi temetést akart volna, akkor is a kommunisták temették el a halottat, mert az párttag volt. 1952-ben mikor meghalt a vén kommunista Deme Gyula, akkor a családjában nem volt más kommunista, és a családtagok azt akarták, hogy a pap temesse, de ezt nem engedték a kommunisták és még katonákkal őrizteték a virrasztót is, ne hogy énekeljenek neki. Másnap pedig a temetőbe is kísérettel vitték a halottat, nehogy a család a pappal temettesse azt el.”¹⁰

1935–1960 között Rózsa Lajos volt Somban a lelkipásztor.¹¹ Jólelkű emberszerető lelkész volt, a különböző korlátozó intézkedések ellenére sem feledkezett meg a kommunista elhunytakról, mindig elmondott a lelkükért egy imát az istentiszteleten.¹² Az államhatalom úgy intézte, hogy még holtuk után is meg tudják különböztetni a párttagok sírját, ezért vörös csillagos fejfát állítottak az elhunyt kommunistáknak.¹³ Ebből is látszik, hogy a pártvezetés szerette volna megkülönböztetni a saját tagjait, s igyekezett lealacsonyítani az egyszerű falusi embereket.

A rágalmak alól nem volt kivétel Rózsa Lajos tiszteletes sem, akit a falu legismertebb személye, Papp Jenő tanító rágalmazott meg: „Papp Jenő vót a legnagyobb gazember a faluban. Most meg már dicsérik, hogy kicsoda tanító és jó ember vót, pedig ez korántsem vót igaz. Mikor a magyarok bent vótak, Jenő a pap legnagyobb barátja vót, mindenben egyetértettek. Mikor meg az oroszok jöttek be, egybű átállt hozzájuk, s igyekezett keresztbe tenni Rózsa Lajos tiszteletesnek. 1952-ben megvádolta a tiszteletet, hogy az fegyvert tart a házában, ami ugyebár nem vót megengedett. A kommunisták meg is lelték a paplakban eldugva a pisztolyt, s be akarták csurmázni a papot, ám a falusiak a tiszteletes védelmére keltek, mivel mindenki tudta, hogy Papp Jenőnek volt pisztolya, és hogy a paplakba is bejárata volt, így biztosan becsempészte oda a pisztolyát. Végül is felmentették a rágalom alól a tiszteletet, de a népnek sem adtak igazat, mivel nem csináltak semmit Jenővel se.”¹⁴ Az eset tanulsága, hogy a pártvezetés és az államhatalom hiába próbálta meg visszaszorítani az egyház szerepét, az egyszerű református somi emberek ennek ellenére mégis, tudatosan kitartottak lelkipásztoruk s vallási identitásuk mellett.

Az effajta rágalmazások s megszorítások még jobban megnehezítették az egyházi életet, mely már a második világháború éveiben is nehezen volt viselhető. Tudniillik, ez idő alatt az egyház nem kapott megfelelő támogatást az államtól és ez a második világháború után sem változott. A szovjetek minden támogatást megvontak az egyháztól és a falusiak sem tudtak kellőképpen segíteni. A kolhozosítás következtében az egyháztól elvették a mezőgazdasági földbirtokokat.¹⁵ Rózsa Lajos somi lelkipásztortól is megvonták az állami fizetést.¹⁶ Ez azért volt rendkívül hátrányos, mert korábban megfelelő pénzre,

⁶ Adatközlő: Istvánfi Margit somi lakos, szül. 1931.

⁷ Adatközlő: Kődöböcz Gyula somi lakos, szül. 1936.

⁸ Adatközlő: Kovács Irén somi lakos, szül. 1928.

⁹ Adatközlő: Kődöböcz Gyula somi lakos, szül. 1936.

¹⁰ Adatközlő: Kovács Irén somi lakos, szül. 1928.

¹¹ Szántó János: A Kárpátaljai Református Egyház Gyülekezetei. IMMANUEL Kiadó, Beregszász, 2006. 18.

¹² Adatközlő: Istvánfi Margit somi lakos, szül. 1931.

¹³ Adatközlő: Kődöböcz Gyula somi lakos, szül. 1936.

¹⁴ Adatközlő: Istvánfi Margit somi lakos, szül. 1931.

¹⁵ Adatközlő: Kődöböcz Gyula somi lakos, szül. 1936.

¹⁶ Adatközlő: Kovács Irén somi lakos, szül. 1928.

illetve gabonára tett szert az egyházi földek bérbeadásából. A szegénység csak tovább fokozódott 1949-ben, amikor az állam elvette a paplak s egyben az egyházi iskola épületét, mivel pártházat akartak ott berendezni. „*A papnak nem vót fizetése, a szegény somi falusiak adtak össze minden hónapban valami ételmet, me pénzüik ugyebár nem vót, hát ki mit tudott azt adta be. Az egyik egy kis paszulyt, a másik egy kis káposztát, esetleg krumplit. Ezt úgy hívták, hogy próvent, amikor az emberek élelemmel segítették az egyházat. Édesanyám sokszor mondogatta, jönnek már szedni a próventet. A presbíterek szedték, és ők szedték az úgynevezett diákpénzt is. A diákpénzt azok adták be, akiknek a gyereke az iskolába járt. Az egyháznak szüksége vót a pénzre, mert akkor még nem vót perselypénz, az egyházadó meg csak egy pár kopijka vót.*”¹⁷

Látható tehát, hogy a kommunista pártvezetés mindent elkövetett annak érdekében, hogy saját köreit bővítve, minél több embert tántoritson el vallásától, hitétől, felekezetétől. Az egyház megtartó ereje azonban az 1950-es években még jobban érvényesült: az összetartás, a közös munka, a hit eredményeként fejlődésnek indulhatott a kolhoz, növekedhetett az életszínvonal, s így az egyház anyagi helyzete is pozitív irányba mozdulhatott el.¹⁸

Pallagi László

Százhalombattai programsorozat

2011. szeptember 16-án az Egy tárgy, egy történet szakkörrel kezdetét vette a „Matrica” Múzeum és Régészeti Park *A pattintott kőkorszaktól a „Kattintott Fénykorszakig”* című TÁMOP projektjének programsorozata. Az egész projekt 2011. július 1-jétől 2012. június 15-ig tart szakörökkel, projektnapokkal, vetélkedőkkel és a múzeumpedagógiai foglalkoztató terem kialakításával. A „Matrica” Múzeummal együttműködésben a projekt résztvevője mind a négy százhalombattai általános iskola, továbbá a Pitypangos Óvoda és az ercsi Kossuth Lajos Általános Iskola.

Az *Egy tárgy, egy történet* szakkörön 12 alkalommal nyolc ötödik osztályos tanuló vesz részt az Arany János Általános Iskola és Gimnáziumból. A szakkör célja, hogy a gyerekek megismerve az állandó kiállítás kiemelt tárgyait alpanyaguk, készítésük és funkciójuk szempontjából, saját maguk készítsenek tárgymásolatokat lehetőség szerint korabeli alpanyagokból, technikákkal, eszközökkel. Ezáltal fejlődik a gyerekek művészeti képessége, esztétikai érzéke, kifejező képessége, kez ügyessége, információszerező készsége, megfigyelése, alkotóképessége, kreativitása, alkotó gondolkodása, képi megjelenítése, formaérzéke, színhasználata, arányérzéke. A szakköri munka során kialakul és fejlődik a gyerekek önálló munkavégzése és a csoportmunkához szükséges együttműködő viselkedése. A több alkalommal való találkozás alakítja a szociális képességeket és alakítja a múzeumot értő és szerető közösséget. Első alkalommal *Csak csont...* volt a szakkör témája. A gyerekek feladatlappal megkeresték a különböző korszakoknak a csontból készült használati eszközeit, majd csonttégelyt készítettek csiszolással, fűréssal, díszítéssel. A második szakkör a *Kő kövön...* címet viselte. A résztvevők a kiállítási tárgyak megfigyelése után kőpattintékkal kipróbálhattak néhány tevékenységet (fa hántolása, bőr vágása stb.), majd nyéllel kőszközt készíthettek maguknak.

A 2011/2012-es tanév első félévében folytatódik a szakkör, elkezdődik a hatodikosok szakköre, projektnapokon vesznek részt az ovisok és az ercsi iskolások, és december 5-én 14 órakor helytörténeti vetélkedőn mérik össze tudásukat a helyi általános iskolák harmadikosai, negyedikesei. 2011. november 16-án sajtótájékoztatóval egybekötte került sor a foglalkoztató terem átadására.

„Matrica” Múzeum és Régészeti Park, Százhalombatta

¹⁷ Adatközlő: Istvánfi Margit somi lakos, szül. 1931.

¹⁸ Adatközlő: Kődöböcz Gyula somi lakos, szül. 1936.

Perczel-évforduló Bonyhádon

A Bonyhádra érkezőket a határban egy Perczel-cimeres tábla igazítja el: „*A Perczelek városa*”. Igaz nem él már napjainkban itt egyetlen családtag sem, de a település életében több mint két évszázadig, 1743-tól 1945-ig meghatározó volt a német eredetű, de a reformkorra elmagyarosodó földbirtokos nemesi család. Nyolc kúria, illetve nemesi udvarház, több utcánév (József, Sándor, Ignác, Béla) – amiből ma Perczel Móré maradt meg – utal arra, hogy a község-mezőváros egyik fele, a volt katolikus negyed birtokukban volt. Ipari üzemek (malom, szeszfőzde, zománcgyár), birtoknév (István major) mutatják, hogy a gazdaság életét is formálták. Az elaprózódó nemesi középbirtok a megyei és országos politikában való szerepvállalásra készítette a harmadik-negyedik generáció tagjait. A megyei hivatalok és választott tisztségek (főispán, alispán, főszolgabíró stb.) mellett az ország irányítói (képviselők, miniszterek, kúriai és országgyűlési elnökök) is kerültek ki közülük, így a Perczelek nemesek a túlnyomórészt németek lakta Völgyesség, hanem a német–zsidó–magyar mezőváros-nagyközség, Bonyhád szellemi-léki vezetői voltak.

Perczel Sándor I. és Kajdacsy Erzsébet házasságából 21 gyermek született. Móric 1811. november 11-ikén hetedikként született Bonyhádon és 1899. május 23-án hunyt el szülőhelyén. A bonyhádi Kálvária temetőjében nyugszik. Bonyhád hős fia, Perczel Mór 1848-as honvédtábornok testvérei Miklós, Sándor, Pál, Béla, László és István; oldalági rokonai Oszkár, Antal és Gyula Tolna-Baranya hősei. Ferenc öccse Budavár ostromában hősi halált halt. Perczel Mór és Miklós az ozorai, pákozdi és délvidéki harcokban vezéregyéniségek voltak.

Perczel Mór, 1848 első kinevezett honvédtábornoka, nem volt képzett katona, a forradalmi hadvezérek típusához tartozott. A kezdeményezések, gyors elhatározások embere, vakmerőség és bátorság jellemezte. Váratlan támadásaival nemegyszer meglepte ellenfeleit. Csapatait fel tudta lelkesíteni, a csatákban személyes bátorságával mutatott példát. 24 csatát vívott, ebből csak 6 volt vesztes küzdelem. A legkövetkezetesebb védője a forradalmi vívmányoknak, a 48-as törvényeknek. A táblabírák világában szokatlan radikalizmusa, lobbanékony, rámenős, kíméletlenül szókimondó természete miatt többször ellentétbe került a forradalom és a szabadságharc vezetőivel, Görgeivel, Kossuthal.

A bicentenáriumi évforduló megünneplése az utókor kötelessége, a Liszt-év számunkra Perczel Mór éve is. Ha híre nem is járta be olyan mértékben Európát, mint a nagy zeneszerzőé, az ozorai, muraközi, délvidéki és alföldi hadjáratai országos ismertséget, emigrációs évei európai hírt hoztak számára. III. Napóleon francia császár és Cavour piemonti miniszterelnök diplomáciájának része volt Perczel Mór megnyerése. Jersey-szigeti tartózkodása alatt Victor Hugo-val került személyes kapcsolatba. Karl Marx az „*egyetlen megvesztegethetetlen*” forradalmárnak tartotta. 1867-s hazatérése után Deák-párti képviselő. A nagypolitikától való visszavonulása után hexameterekben alkotta meg önéletírását. 1899-ben bekövetkezett halálát követően 110 nemzetközi sajtóorgánium emlékezett meg róla, többségük tisztelettel szólt az életében hőssé vált tábornokról.

Perczel Mór élete összeforrta a független polgári Magyarországért folytatott küzdelemmel. Nem volt tévedhetetlen, követett el hibákat, de a haza függetlenségének, a köznép javának, a polgári haladásnak tántoríthatatlan harcosa volt. Bátorsága és önzetlensége, haladásba vetett hite, szándékai és áldozatos honszeretete ma is példakép előttünk.

Perczel Mór

Halála után nemcsak szülőhelye tartotta számon, hanem sikeres csatáinak és politizálásának helyszínei is a kultusz megteremtői Zalától Szegedig, Cegléd-től Pesten át Veszprémig. Bonyhádon az 1989-es rendszerváltástól kezdve újra a március 15-kei és október 6-kai rendezvények helyszíne a Kálvárián a tábormok sírhelye. A nevét viselő szakközépiskola születésnapján minden évben a *Perczel Napokon* ünnepel. Perczel emléktúrákat szerveznek évente a helyi turisták. A Völgységi Múzeum „*Isten, Haza, Csálád*” – *Perczel Mór 1811-2011* című kiállítása a városi rendezvénysorozat része, amely méltatja az itt született államférfit 200. születésnapján. A kiállítás közvetlen előzményeihez tartozik az 1998/99 évi, a forradalom és szabadságharc 150. évfordulóját megünneplő *Perczel Mór és katonái* című időszaki, és ennek részbeni megtartásával készült szerény állandó tárlat, a *Perczel Mór Emlékszoba* a tábormok szülőházában. A Perczel-kultusz, a 48-as szellemiség a tábormok öccse, Perczel Miklós ezredes 200. születésnapjának a megünneplésével folytatódik 2012-ben.

Szőts Zoltán

A reformkori politikusok új almanachja

Beszélgetés Pálmány Bélával

2011 nyarán az Argumentum Kiadó gondozásában monumentális és látványos mű jelent meg *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja 1825–1848* címmel. Szerzője, Pálmány Béla neve már jól ismert a tudományos körökben, hiszen – sok egyéb, a magyar fő- és köznemesség rétegződését tárgyaló tanulmánya mellett – ő volt a szerkesztője és jelentős részben szerzője „Az 1848/49-évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachjának” is. Ez a 2002-ben – ugyancsak az Országgyűlés támogatásával – kiadott mű azóta a korszak alapvető kézikönyvei közé tartozik. A két vastos kötet lapjain szinte hihetetlen adatmennyiség van összegyűjtve, melynek a forrásai pontosan meg vannak jelölve, precízen kiemelve a magánszemélyek, kutatók által nyújtott segítség is.

A mű az almanach műfajhoz híven nem korlátozza a reformkor „nagyjaira” a kutatásait, mert minden szelekció szükségképpen önkényes kell, hogy legyen, hanem a diétákon megjelent teljes korabeli politikai elitet szerepelteti, az ifjú joggyakornok „absentium ablegatus”-októl az uralkodóig bezárólag. Nincsenek benne szubjektív elemek, értékelések, vagy a jól ismert „Széchenyi vagy Kossuth” vitában való állásfoglalás. A könyv szigorú tudományossággal szolgáltat adatokat a korszak vezetőiről. A kiadvány nem kevesebb, mint 3100 személy életútját követi nyomon. A bonyolult, de annál fontosabb genealógiai adatok közlése után nemcsak a korszakban betöltött közéleti szerepüket taglalja részletesen, hanem az illetők teljes életútját is bemutatja az iskolázástól és gyakornokságtól a nyugdíjazásig.

Ami igazi kuriózum, hogy a korabeli német nyelvű és rendkívül bonyolult, nehezen fordítható titkosrendőri jelentések is szerepelnek az adott személyeknél, ami a szerepük akkori megítélését ismerteti a császári rendőrség aspektusából, tele objektív tényekkel és szubjektív megjegyzésekkel. A szerző eddig is méltán ismert szakmai reputációja nem hagyhat kétséget afelől, hogy egy olyan mű született, amelynek megismerését a korszak kutatói nem kerülhetik el. Szakzsargonnal élve a reformkori magyar történelemnek e mű egy olyan sarkköve, mint a genealógiának a „Nagyiván”.

Pálmány Bélát az utóbbi években sokszor kerestem fel albertyfalvai panellakásában, ahol genealógiai adatokat cseréltünk, a hosszú beszélgetések alatt pedig nem keveset tanulhattam a korabeli különféle célú nemesi összeírások keletkezésének hátteréről és forráskritikai elemzésük, értékelésük kevéssé ismert módszertani problémaköréről. Most új könyvről faggatom az Országgyűlés Irattára és Levéltára három éve nyugdíjas vezetőjét, aki 1996 és 2004 között az UNESCO Nemzetközi Levéltári Tanácsa Parlamenti és Pártlevéltári Szekciójának alelnöki tisztét is betöltötte.

– *Ez a mű nyilván egy élet kutató- és gyűjtőmunkája, de meg lehet-e határozni, hogy hány éves munka eredményét tarthatjuk a kezünkben? Mi inspirálta ennek kutatására? Mert személyes jó viszonyunk – ha hízeleghetek ezzel magamnak – alapján jól tudom, hogy Ön nógrádi gyökerű ember lévén, Szécsény és környékének legelismertebb kutatója és több kiadványa is jelent meg ebben a témában. Nincs ebben törés?*

– Túlzás lenne azt mondanom, hogy negyvenéves levéltárosi pályám során csak erre a műre készültem, kutattam volna, hiszen alapjában véve agrártörténésznek és helytörténésznek tartom magam. Csáládi gyökereim – bár a Józsefvárosban születtem és ott is végeztem iskoláimat – elsősorban Nógrádba,

Palócország középebe kötődnek. Elég volt gyerekként egy-két nyáron lelátogatni Szécsénybe és a közeli falvakba – így Hollókőbe, és máris a szívemhez nőtt ez a mélyen katolikus és hagyománytisztelő vidék. Így amikor történelem és levéltár szakos egyetemistaként szakdolgozati témát kellett választanom, magától értetődő volt, hogy a reformkor és az 1848/49-es szabadságharc hőseiről élményszerű előadásokat tartó professzoromhoz, Szabad Györgyhez fordultam, ő pedig mindig hangsúlyozta az egyszerű parasztnép élete, munkája megismerésének a fontosságát.

Az 1970-es, 1980-as években a rendi társadalom polgárosodásban elől járó főbb rétegei, a közmesség, a mezővárosi iparosok és kereskedők életviszonyai érdekelték, és ekkor világosodott meg, hogy a magyarországi köznemesek zöme paraszti életet élt. Ezek genealógusok által addig figyelmen kívül hagyott, igen nagyszámú „kisnemesi” családok vezettek el „a mágnások, birtokosok, címerlevelek” rendjei tagolódásának alaposabb kutatásához, amit 1991–1994 között OTKA támogatással működött nemesség-kutatócsoport szervezőjeként valósíthattam meg és tanulmányaink meg is jelentek.

1991-ben az Országgyűlés irattárának és levéltárának vezetője lettem, így 1995-től munkahelyem vezetőinek állandó támogatásával hozzákezdtem az 1848/49-es forradalom és szabadságharc népfeléből eredő legitimitását megtestesítő első népképviselői országgyűlés követeinek és felsőházi tagjainak az életrajzait feltáró almanach összeállításához. Büszke vagyok arra, hogy a 48 szerzőtárs az egész magyar történelem társadalmat reprezentálta, így aradi, nagyvárad, marosvásárhelyi, galántai, kassai és perze hazai vidéki levéltárosok és történészek is gazdagították eredményeikkel a kötetet.

– *A '48-as kötet után magától értetődő volt Ön számára, hogy ezt meg kell írni? A korszak tudatos választás eredménye volt Ön részéről?*

– Igen! Amikor 2002. március idusa előestéjén a 48 szerzős „48-as könyv” országházi bemutatójára sor került, Áder János házelnök és Soltész István főtitkár úr megkérdezték, hogyan folytatom? Magától értetődően válaszoltam, hogy a reformkori pozsonyi diéták résztvevőinek életrajzait is alig ismerjük. Most érvényesülhetett professzorom, Szabad György szellemi hatása, aki velem és sok más ma már neves történész növendékével (a névsor túl hosszú lenne) is egy életre megszerettette a reformkort. Kivételes korszak ez, hiszen a Haza és Haladás ügye ekkor kapcsolódott össze végérvényesen. A polgárosodás, a szellemileg szabad, vagyoniilag önálló, öntudatos, hazafias, erkölcsös polgárok alkotta köztársaság megvalósítása Magyarországon Kőlcsey, Széchenyi és Kossuth kora óta a legfőbb nemzetpolitikai célkitűzés. Külső és belső okok miatt máig nem valósult meg teljesen ez hazánkban, de az bizonyos, hogy a legtöbbet a reformkor és a szabadságharc neves és névtelen hősei tették a szabad, önálló, fejlődésre képes hazáért. Az csak munka közben derült ki, hogy a kutatás akkor lehet eredményes, ha zömmel egymagam végzem, mivel a levéltári és könyvtári források minden személy esetében több, távoli levéltárban kutandók, elegendő csak a jogakadémiák, kollégiumok fél országból származó hallgatóira gondolni.

– *Ma is történelmi vita tárgyát képezi, hogy a „reformkor” alatt mit érthetünk. Ön szerint erre lehet egyáltalán adni egy adekvát választ?*

– A kortárs történész, Horváth Mihály nyomán sokáig 1825. szeptember 15-ét tekintették a modern Magyarország születésnapjának, amikor az uralkodó 13 év abszolutisztikus kormányzás után ismét összehívta a törvényhozó testületet. Horváth, a forradalmár püspök a magyar nyelvet művelő tudós társaság – az Akadémia – alapítását tekintette a nemzeti mozgalom szimbolikus kezdetének. Újabban az a nézet terjed, hogy mivel az ország elavult berendezkedését modernizálni, reformálni törekvő 1827-ben kiküldött „rendszeres bizottságok” 1791 óta halasztódó ügye csak az 1832/36-os diétán került érdemi tárgyalásra, csak ekkortól beszélhetünk reformkorról. Valóban csak az 1832 és 1848 közötti négy pozsonyi országgyűlésen tárgyalták e kérdéseket – kevés sikerrel. (Áttörést csak az 1848. márciusi bécsi és pesti forradalmak óriási hatása eredményezett.)

Véleményem szerint azonban a reformkor és a reformországgyűlés két fogalom, az előbbi jóval szélesebb és mélyebb hatású, mivel a nemesség vezette nemzeti, kulturális, intézményrendszeri, társadalmi és gazdasági reformtörekvések nem csupán és nem is elsősorban a diétákon kerültek napirendre, hanem vármegyei közgyűléseken, a Széchenyi kezdeményezésére megszervezett országos alakult kaszinókban, gazdasági egyesületekben is. Ezek pedig már 1832 előtt megalakultak, sőt az említett rendszeres munkálataikat is már 1827–1829 között tárgyalták Pesten a diéta által kiküldött bizottságok. Úgy vélem, ez elegendő érv a hagyományos 1825–1848-as korszakhatár mellett.

– *Tehát a reformkor eredményeit nem lehet „csupán” Széchenyi, Kossuth, Deák, Kőlcsey és a „nagyok” nevével fémjelezni, nem tagadva persze valódi nagyságukat.*

– Így van, hiszen „helyi hősök” tömege támogatta a legnagyobb reformereket. Ők a maguk addig rendi ellenzéki vagy konzervatív vármegyéjében, illetve szabad királyi városa törvényhatóságában álltak bátran a változások hívei táborának élére.

– *Lehet, hogy laikus kérdésnek tűnik, de ezek az akkori politikusok vajon tisztában voltak-e azzal, hogy a magyar történelem sok évszázados korszakát zárják le és egy új országot építenek?*

– A válasz egyértelmű igen – ezt néha ki is mondták, többnyire csak magukban gondolták. Azonban mindenki – mindkét oldalon – nagy volt az aggodalom, vajon a békés reformok nem vezetnek-e egyfajta „világvégéhez”. Elegendő beleolvasni Széchenyi István Naplójába.

– *Közismert, hogy a jobbágyfelszabadítás előtt csak a kiváltságosok élveztek szabad birtoklási és politikai képviselői jogokat, de hogyan tükröződött ez a diéták összetételén? Kik vehettek részt az 1848 előtti rendi országgyűléseken? Mi is volt a valódi szerepük?*

– A magyar országgyűlések szervezetét és működését 1608 és 1848 között törvények és szokások sokasága határozta meg. A kötet bevezetőjében ezt a lehetőségek szűk keretei között összefoglaltam. Szerencsére ma már olyan kitűnő új monográfiák olvashatók erről, mint Jean Bérenger és Kecskeméti Károly *Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon 1608–1918*, illetve Szijártó M. István *A diéta – A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792 c.* művei. A törvényhozó testület két kamarában működött. A felsőtáblára minden uralkodóilag kinevezett „zászlósúr”, vármegyei főispán, katolikus és ortodox főpap továbbá születése alapján valamennyi 21 év feletti magyar vagy honosított mágnás királyi meghívást kapott. (A számszerű adatokat a tisztelt Olvasók megtudhatják a könyv bevezetőjéből.) E tagok mindegyike felszólalhatott és szavazata volt a vitákban.

A ma is álló, de nem látogatható pozsonyi országház másik nagytermében az alsótábla ülésezett. Ide egyes 1608 és 1802 között hozott alapvető törvényekben megnevezett „törvényhatóságok” és testületek delegálhattak két-két – politikai utasításokkal ellátott – követet. A 46 magyarországi és 3 szlavóniai vármegye mellett Horvátország követei, továbbá a szabadalmas kerületek (Jászkaniság, Hajdúvárosok, a Zágráb közeli Türmező) mindegyike egy szavazattal bírt. Ellenben a közel 50 szabad királyi város – nagy tiltakozásuk ellenére – összesen egy vokssal bírt, a meghívott, de távol maradt főrendek által megbízott képviselők – összesen 1241 ilyen absentium ablegatus vett részt a korszak diétáin, 98%-ban leendő vagy kezdő ügyvédek – pedig nem is szavazhattak, ők közeli nézői voltak a vitáknak. Az alsótáblán is képviselve volt a katolikus papság, az érsekségek, püspökségek melletti káptalanok követei által. Az igazi főszereplők tehát az alsótáblán a vármegyék voltak, az ő erőviszonyaik döntöttek a törvényjavaslatok sorsa felett. A felsőtáblán a meghívott főrendeknek csak a kisebbik fele vett részt és mindig a király pártján. A kisszámú ellenzék itt – br. Batthyány Lajos vezetésével – csak az 1839/40-es diétán szerveződött „párttá”.

– *Szluha Mártonnal e folyóirat hasábjain, 2007-ben megjelent beszélgetésében a családtörténet jelentőségéről és új módszereiről beszélt. Ön milyen új módszereket használt az almanach névcikkeinek összeállítása során?*

– A genealógia – származástan, leszármazási rend – az emberiség egyik legrégebbi ismeretanyaga. Már az Ószövetségben Mózes I. könyve, a Genezis az ősszülöktől, Ádámtól, Évától és fiaiktól, Káintól és Ábeltől sok nemzedéken át vezeti a zsidó nemzetségek leszármazását. Más ázsiai, amerikai, sőt afrikai törzsi kultúrákban is szent volt az ősök ismerete és tisztelete. A marxistának nevezett történelem interpretációnak kevés károsabb diktátuma volt, mint a családtörténeti kutatások reakciónak bélyegzése és betiltása. Az 1980-as évek elején ez csendben megváltozott, megtarthattuk pl. a Praznovszky Mihály által a Nógrád megye múzeumaiban szervezett első nemességtörténeti konferenciákat. Büszke vagyok rá, hogy ezeken tevékenykedhettem.

A hagyományos genealógiai módszerek azonban a XX. század utolsó harmadában megújultak. A szociológia módszerei közvetve inspirálták, hogy a pusztá életadatokon kívül az egyes családtagok pályáját teljesebben megismerjük, mert így jobban elhelyezhető a család és tagjai az országos vagy helyi társadalomban, közösségben. A másik oldalról más történeti forrástudományok, így az országos és helyi hivatalviselők neveit időrendben bemutató archontológia, vagy a közép- és felsőoktatási intézmények hallgatóinak névsorait feldolgozó kiadványokat összeállító történészek (ki kell emelni Szögi László és munkatársai csapatát), illetve az e könyveket forgató olvasók maguk is kíváncsiak arra, mi volt az illető méltóság, kormányzati, vármegyei, városi tisztviselő életpályája. Csak ritkán kaptak választ erre, hiszen a fáradságos munkával dolgozó történészek számára csak még nagyobb terhet ró ezen ismeretlen „metaadatok” feltárása.

Angolhonban már négy évtizede kidolgozták a komplex genealógia-archontológiai stb. kutatás módszereit és elneveztek propozográfiának, ami magyarul személyi adattár egy pontosan megállapított

társadalmi csoport minden tagjára. A prozopográfia meghatározása a Cambridge Enciklopédia szerint „Az emberi viselkedés tanulmányozása összegyűjtött életrajzok segítségével, amelyek révén az emberi cselekedetekre olyan személyes háttér ismeretében kívánnak választ adni, mint a nem, iskolázottság, életkor, jólét, társadalmi és családi helyzet”. Sir Lewis Namier professzor a XVIII. századi brit történelemre alkalmazta, választ keresve és sokszor találva pl. arra, miért szavaztak egyes választókerületekben mindig a torykra, míg másokban folyton a későbbi whigek nyertek. Ez a módszer alkalmas lehet arra, hogy akár statisztikailag kimutassa a közös vallási, iskolázási, hasonló vagyoni társadalmi rétegbe tartozást, amivel – remélhetően – magyarázatot kaphatunk arra, miért volt valamelyik vármegye nemességének többsége királyhű vagy éppen ellenzéki.

A hagyományos narratív életrajzoknak az antik görög-római kultúrába visszanyúló hagyományai vannak, és nálunk is talán Bonfinival és Mátyás királlyal kezdődnek. Ezek középpontjában egy-egy „nagy ember” nagy tettei állnak és a szerző erkölcsi tanulságokat közvetít. Az elmúlt másfélszáz évben összeállított kollektív életrajzoknál ez azonban nem alkalmazható tovább, mivel mindenkiről meg kell keresni az azonos típust (család, iskolázás, közpálya, irodalmi munkásság). A lexikonok készítői ezt már régen így csinálják, de nálunk a történettudomány még sokáig „felparcellázta” a genealógiát, az archontológiát stb. Az úttörő historikus szerintem Bona Gábor volt, aki életmüként „lexikálisan” tárta fel az 1848/49-es szabadságharc honvédtisztjeinek életét a hadnagyoktól a tábornokokig.

Nem kell feltétlenül a nyugati szakirodalom alapján keresni az újabb, „csalhatatlan” társadalomtörténeti kutatási módszereket. Meggyőződésem, hogy a kutató, ha elszánt az alapos életút feltárára, a sok száz vagy több ezer személyre kiterjedő munka során magától is rájön arra a feldolgozási módszerre, amely a legeredményesebb. Jómagam már évek óta gyűjtöttem az adatokat a sok ezer személyre, így „menet közben” ki kellett találnom, hogy a korabeli rendi csoportokat figyelembe kell venni, a személyeknek azonosító számot kell adni, az adatokat azonos című fejezetekbe (család, birtokai, tanulmányai, közpályája, művei, méltatásai) kell gyűjteni. Amikor úgy 2006-ban szembesültem a prozopográfia hazai ismertetésével, örömmel konstatáltam, hogy a nyugati kollégák is hasonlóan dolgoznak. A jó munka maga adja az eredményre vezető jó módszereket.

– *Miután egy fiatalos és energikus történésről beszélünk dr. Pálmány Béla esetében, így a kérdés adja magát, hogy melyik következő műve kapcsán hallhatunk róla újra?*

– Köszönöm! Már évek óta tervezem, hogy egy kötetbe gyűjtve újra kiadom Szécsény és környéke történetéről évtizedekkel írt 15 tanulmányomat. Témáik pl. a Kacsik nemzetség XIII. századi nógrádi várépítésein az uradalomszervezésekkel összefüggő motívumai, a Szécsény mezővárosi fejlődésének hat évszázada, a török kori végvárak társadalma, a magyarok és törökök viszonya a hódoltság békésebb évtizedeiben, a környék „kisnemesi” családjai, a Forgách majd Pulszky uradalom gazdálkodásának „okszzerűsítése” a reformkorban. A könyv anyaga – az újabb szakirodalom eredményeivel és saját kutatásaim adataival kiegészítve – már összeállt, de a kiadáshoz anyagi támogatás is kellene. A mai súlyos válságos világban még az is esoda, hogy az igen terjedelmes reformkori almanach az Országgyűlés, a Nemzeti Kulturális Alap és Sólyom László korábbi köztársasági elnök úr alapjai kivételesen bőkezű támogatásával megjelenhetett. Bizom az újabb „esodában”.

Kereskenyi Dávid

Emlékezés Sebők Zsigmondra, „Mackó úr” megteremtőjére

A százötven esztendeje született Sebők Zsigmond, napjainkban a csaknem teljesen elfeledett magyar írók egyike. Sem ifjúsági íróként, sem a gyermekirodalom művelőjeként nem tartják számon. Csupán a már megszűnt DÖRMÖGŐ DÖMÖTŐR gyermeklap emlékezett címével az egykor ismert, sőt kedvelt íróra.

Sebők (eredeti nevén Sternfeld) Zsigmond 1861. szeptember 22-én született Párkányánán. Édesapját korán elvesztette, édesanyja egy kis falusi bolt jövedelméből tartotta el a családot. Sok volt a gyerek, szűkösen éltek, ezért Zsigmondnak hamar a saját erejére kellett támaszkodnia. Mivel eszes gyerek volt, nem érte be a náni iskolában szerzett tudományokkal – tovább tanult. A középiskolát a szomszédos Esztergomban végezte, majd Pestre került. Mindig jó tanuló volt: tanítványokat vállalt, hogy meg tud-

jon élni. Tizenkilenc évesen a pesti tudományegyetem természettudományi szakára iratkozott, de tanulmányait csakhamar abbahagyta, s újságírással kezdett foglalkozni. A Pesti Hírlap tárcaírója lett, majd Szegedre került, s ott vált igazi íróvá. Barátságot kötött Pósa Lajossal, a magyar gyermekirodalom akkor legnépszerűbb alakjával. Sebők írói tehetségét Mikszáth Kálmán fedezte fel, ő ösztönözte további munkálkodásra. Szegeden fogant novelláskötetét „a nagy palóc” ekképp méltatta a Pesti Hírlapban: „Az Alakok írója olyan tehetség, hogy számára a fővárosi írók közt is kiváló hely jut. Figyelmet már eddig is keltett, de csak a kollégák közt, kik nagy várakozással nézték fejlődését. Amit vártunk, beváltotta. Szép, becses könyvet írt, olyan szépet, hogy bizonyosan ír ő majd még szebbeket is.”

Az 1880-as évektől foglalkozott gyermekirodalommal. Több mint harminc, az ifjúság számára írt könyve jelent meg, de legnagyobb sikert a *Mackó-történetek*kel ért el. Az ügyetlen, jószándékú, kissé bátortalan Mackó úr különböző tapasztalatokat szerez az emberek között, miközben jelleme változik, fejlődik. Zebulonnal és Dorkával elképzelt utazásai során bejárják az akkori Magyarország minden vidékét, és Sebők valódi honismereti szemlélettel mutatja be a gyermekolvasóknak a legszebb hazai tájakat. Mackó úr később Dörmögő Dömötör néven folytatja kalandjait.

A szülőföld megbecsülését jelzi, hogy 1998-ban Párkányban emléktáblát helyeztek el tiszteletére, Nánán pedig 1999-től minden év januárjában megrendezik a *Sebők Zsigmond Regionális Mesemondó Találkozót*. Az időpont szorosan kötődik a magyar iskolákba való beiratkozás időpontjához, a meghívott mesemondókat a párkányi régió 22 magyar óvodájából az a korosztály alkotja, akik a beiratkozás előtt vannak. A találkozó fő célja, hogy a gyerekek anyanyelvükön mondják el a magyar mesevilág legszebb darabjait az előadásmód legtermészetesebb módján: ösztöneikre, érzelmeikre, képzeletvilágukra hagyatkozva. Ugyanis még nem hat a gyerekekre az óvónő irányítása, hanem a mese hatása a maga teljességében érvényesül. Valami csodálatos élményt nyújtó eseménynek lehetnek tanúi szülők, nagyszülők, pedagógusok ezeken az apróságoknak rendezett vetélkedőkön, ahol rendszeresen megemlékik Sebők Zsigmond írói munkásságát, és az emléklapon, melyet megkapnak a mesemondók, a Dörmögő Maci alakja szerepel. A népszerű mesemondó találkozón minden évben 20–25 kis nebuló szerepel, köztük a nánai kisiskolások, de fontos találkozó ez a rendezvény a magyar óvónők számára is.

A mesemondó találkozó résztvevői 2011-ben

Amit azonban kevesen tudnak: Sebők Zsigmond emlékére 1936-ban szobrot emeltek Budapesten, amelyet eredetileg a Lukács-fürdőnél állítottak fel. 1970-ben átvitték a Vár alatt lévő Európa-ligetbe, ahol most is látható „Párkány írófejelmének” legendás szüleménye, művészi formába öntve. Maugsch Gyula alkotása Mackó úrfit ábrázolja Róka Miskával, a talapzaton pedig a következő felirat fut körbe: „Emlékezésül Sebők Zsigmondra, Mackó úrnak a gyermekek barátjának megteremtőjére”.

Sebők Zsigmond 1916. június 4-én halt meg Budapesten.

Dániel Erzsébet

Honismereti nap és kistérségi néprajzi konferencia Kiszomboron

Szeptember 18-án rendezték meg Kiszomboron a kistérségi néprajzi konferenciát a Rónay-kúriában. A Makó kistérségében található helytörténeti-honismereti gyűjtemények vezetőit hívta meg a Kiss Mária Hortensia Honismereti Kör, ismerkedésre, együttgondolkodásra, eszmecsere-re.

A program reggel 9 órakor kezdődött egy zombori sétával. A vendégek és a község lakói a nap folyamán a helyi honismereti kör tagjainak és pártolójának idegenvezetésével megismerhették a rotunda, a kastély, a magtár, a Helytörténeti Gyűjtemény, a József Attila-ház és az Aladár-kúria történetét. Nagy örömmünkre szolgált, hogy több százán voltak kíváncsiak a műemlékeinkre. A közös séta után került sor a konferenciára, ahol a szépszámu érdeklődő számára a vendéglőadók bemutatták a csanádpalotái, az óföldéaki, a pitvarosi, a mezőhegyesi és a kiszombori gyűjteményeket, amelyek létrehozásában, gondozásában maguk is fontos szerepet játszanak.

Érdekes volt hallgatni a csanádpalotái Ádók Istvánt, aki az Asztalos P. Kálmán Helytörténeti Gyűjtemény és Tájház létrejöttéről beszélt és ma is látogatható gazdag néprajzi anyagáról tartott vetített-képes bemutatót. A fiatal Tarkó Gábor tanár Mezőhegyesen fantasztikus lelkesedéssel gondolja az általa 2003-ban létrehozott, rendszeresen bővülő gyűjteményt, amely tíz állandó kiállításával Békés megye egyik legjelentősebb helytörténeti múzeuma. Sokat tanulhattunk Vass József óföldéaki amatőr történetésztől, aki apró falujában 2004-ben teremtette meg a Helytörténeti Emlékházat, megmentve az eltűnéstől a környék régi tárgyi kultúrájának emlékeit. Tószegi Gyula vetített-képes összeállításával édesanyjának pitvarosi, több évtizedes szlovák néprajzi magángyűjteményét ismertette, amely családjuk gondozásában hamarosan a helyi régi szlovák népdalok gyűjteményével is bővül. Endrész Erzsébet tanárnő, a kiszombori Kiss Mária Hortensia Honismereti Kör vezetője a konferencia résztvevői által megtekintett, 1985-ben megnyitott, az idén bővített és felújított helyi gyűjteményről és a kör munkájáról beszélt.

A rendezvényt megtisztelték jelenlétükkel: Szegvári Ernőné kiszombori polgármesterasszony, Bogdán Lajos és Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna, a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület elnökségének tagjai, valamint Szilágyi Sándorné és Mátó Erzsébet, a Marosvidék folyóirat szerkesztő bizottságának vezetői. A nap közös ebédrel, hasznos beszélgetésekkel zárult. A honismereti nap és a konferencia megszervezése szép hagyományként folytatásra vár.

Badicsné Szikszai Zsuzsa

Gubicz András emléktábla a Váci utcában

A jászjákóhalmi Horváth Péter Honismereti Szakkör régi dédelgetett álma volt, hogy kinyomozza, hol is volt a Lipót u. 41-es szám Pesten, ahol Gubicz András gépgyára épült a XIX. század közepén.

*A Gubicz emléktábla megkoszorúzása
(Nagy Dezsőné felvétele)*

Annál inkább sürgető volt a feladat, mert 2010-ben volt születésének a 190. évfordulója és én, mint szakkör-vezető – a Gubicz-ek feltalálójáról elnevezett – gazdakör elnöke is vagyok. A kitűzött cél Gábor Tibor segítségével valósult meg, aki a Budapesti Honismereti Társaság titkáráként ismerte azt a térképet, amelyről kiderült, hogy a hajdani Lipót utca a mai Belváros Váci utcájának déli része. A Gubicz család – a neves ős iránti tisztelettel és büszkeséggel – felvállalta a készítő tábla teljes költségét. A főváros legforgalmasabb pontján, a Váci utca 74. számú házra elhelyezett emléktábla engedélyeztetése azonban csak 2011-re valósulhatott meg. Szeptember végén a gazdakör és a község több polgári civil szervezete helyezte el koszorúját az emléktáblánál, megemlékezve arról a házaspárról, akinek (gyermeké nem lévén) alapítványából nyíltathott óvoda 1876-ban Jákóhalmán a szülőfaluban.

Fodor István Ferenc

Hatvanéves a füleki múzeum

Észak-Nógrádban a tudatos múzeumi dokumentálásra való törekvés csak nagyon későn jelent meg. Néhány losonci próbálkozás után a térség első – hatévnyi megszakítással – máig működő honismereti múzeuma 1951-ben született meg Füleken. Az eredetileg járási múzeumként megalapított intézmény, mely később városivá minősült vissza, majd vármúzeummá transzformálódott, idén ünnepelte alapításának 60. évfordulóját.

Egy vármúzeum létesítésének ötlete már 1941-ben felmerült Füleken. König Kelemen ferences szerzetes ekkor kezdeményezte a vár régészeti feltárását. A munkát Kalmár János, a Magyar Nemzeti Múzeum régésze 1944-ben kezdte meg, de a közelgő front hosszú évekre megszakította a múzeumalapítás folyamatát is. Amikor Fülek 1951-ben újra járási székhellyé lépett elő, a helybéliek dr. Molnár Zoltán és id. Drenko József vezetésével nekiláttak egy járási múzeum megalapításának, mely a ferences kolostorban 1953-ban nyitotta meg kapuit. Régészeti, történeti, néprajzi és természettudományi gyűjteményeit a következő tíz évben folyamatosan gyarapította, míg 1960-ban – az akkori közigazgatási reform következményeként – visszaminősítették Városi Múzeummá, melyet 1971-ben az időközben Gácsról Fülekre áttelepült Losonci Járási Múzeumhoz csatoltak. Az intézmény 1984-ben a járási székhelyre költözött, majd 1988-ban a vezetés – a kolostor termeinek nem megfelelő állapotára hivatkozva – a részlegként működő füleki Városi Múzeum állandó kiállítását is szétszedette és a tárgyakat őrizetlen raktárakba záratta. A város tehát, melynek lakói 1967 és 1984 közt két múzeum állandó kiállításaira is büszkék lehettek, a rendszerváltás évére múzeumi intézmény nélkül maradt. A kolostor épületét a rend visszakapta, a Vigadó megüresedett termeit pedig a Városi Könyvtár foglalta el. 1994-ben a múzeum történetének új fejezete kezdődött. A város kezdeményezésére a parlagon heverő gyűjtemények nagyobb részét a Kulturális Minisztérium Fülekek ajándékozta, így megnyílhatott a Városi Művelődési Központ részlegként működő múzeuma a Vigadó századfordulós épületében. A mintegy négyezer műtárgy mellé azonban csak ritkán kerültek tudatos gyűjteménygyarapítással újabbak. Minimális állományvédelmi feladatok elvégzése mellett stagnált a dokumentációs tevékenység és a kiállításrendezés is. A raktárak a Vigadó udvarán álló – időközben életveszélyessé vált – iskolai épületekben kaptak elhelyezést. A múzeum „galériájában” Nógrád, Gömör és Heves megyei képzőművészek kiállításai váltották egymást. Félő volt, hogy a regionális múzeumok szintje alatt tengődő intézmény csak az örökös „vagyon” felélésére lesz képes.

Részlet a vármúzeum kiállításából

A „vármúzeum” egykori gondolata 2005-ben újra felmerült az önkormányzat fejlesztési tervei között. 2006-ban lezajlott a város tulajdonában lévő vár Bebek tornyának műemléki felújítása és az új funkcióhoz való adaptálása. Az ötemeletes ágyútorony már a következő évben készen állt az alakuló intézmény befogadására. Ma a Füleki Vármúzeum kezeli a füleki várat és részlegeként működik a Városi Honismereti Múzeum. *A füleki vár évszázadai* című állandó kiállítás 2008-ban nyílt meg a Bebek-toronyban. Központi témája a vár és az alatta elterülő mezőváros története a település első írásos említésétől (1242) a vár 1682-es török, kuruc és erdélyi hadak általi lerombolásáig. A vármúzeum gyűjteményeiből a vár eredeti kulcsai, középkori fehér kerámia, a török hadi és civil kultúra tárgyai, mellvérték és sisakok, kovás vadászfegyverek és mocsárágyúk, valamint II. Koháry István fogságban szerzett verseit bibliai képekkel illusztráló olajfestmények kerültek itt kiállításra. Mindezeket a Kalmár-féle fel-tárás leletanyagának reprezentatív darabjai egészítik ki, melyeket a kiállításra a Szlovák Nemzeti Múzeum pozsonyi Régészeti Múzeuma kölcsönzött. A füleki kötődésű anyag mellett a környék legjelentősebb régészeti lelőhelyeit bemutató darabok – a várgedei bronzkincs, az úrnamezők népének ragyolci temetőjéből származó kerámia, valamint persei avar kori leletek – színesítik a tárlatot. A torony legalsó szintjén 2011-ben *A megkövült élet emlékei Fülekkörnyékén* címmel őslénytani állandó kiállítás nyílt. A Városi Honismereti Múzeum felújított Fő utcai épületének ünnepélyes átadására 2011 szeptemberében került sor a múzeomalapítás 60. évfordulója kapcsán megszervezett ünnepségsorozat keretén belül. A kiállítóterek rekonstrukcióját az Európai Unió Regionális Operációs Programja támogatta. Bennük jövőre nyílik meg a város helytörténetének az újratelepítést követő szakaszát bemutató állandó kiállítás, melyben hangsúlyos szerepet kap majd a helyi zománc- és tűzhelygyár évszázados ipartörténeti hagyományait bemutató terem. Az intézmény 2008 óta évente szervez magyar-szlovák nemzetközi konferenciákat és szemináriumokat régészeknek, történészeknek, néprajzosoknak és várkutatóknak, valamint a határon átnyúló együttműködés keretén belül megvalósuló kiállításokat, hiszen a fiatal alkalmazotti gárda különösen fontosnak tartja a két nemzet tudományossága és kulturális közléte közötti közvetítő szerep felvállalását.

Agócs Attila

Jelentősen bővült 2011-ben az érdi Magyar Földrajzi Múzeum

Érd Megyei Jogú Város sikeres pályázata révén a városközpontban fekvő XIX. századi Pelikán fogadó (Wimpffen kúria) is átépülhetett a műemléki szempontok figyelembevételével oly módon, hogy a benne levő Magyar Földrajzi Múzeum további funkcióbővülést is kapott. Ezáltal még hatásosabban tudja betölteni nemes hivatását, a magyar utazók, földrajzi felfedezők és geográfusok emlékének ápolását.

Az Európai Uniótól a városközpont fejlesztésre nyert 832 millió forintos összeg egy részéből, 205 millió forintból a múzeum – mintegy 600 négyzetméterrel – kétszeresére bővíthetett, mert alig egy éves munkával padlásterét használhatóvá tették. Kicserélték, illetve megerősítették a fenyőgerendákat, megemelték a tetőtér járószintjét, teljes tetőcserepezést, burkolatcsereét, falfestést végeztek, új villany- és vízvezetékeket építettek ki és teljesen megújították a fűtési rendszert (villanyfűtés helyett a takarékosabb központi gázkazánra álltak át), ablakcsereket végeztek, illetve új tetőablakokat alakítottak ki. Rekonstruálták az udvart övező ódon kökerítést is. Az új múzeumi épületrész átadására 2011. június 18-án, a Múzeumok Éjszakáján került sor.

Mindezek eredményeként a földszinti részből kiköltöző zenei könyvtár helyiségeiben a régóta tervezett restaurátorműhelyt, két raktárt, míg a két kiállító helyiség helyén kibővített, uniós normatívás – mozgássérültek számára is alkalmas – illemhelyeket és egy tágasabb, vendégek fogadására is alkalmas irodát alakítottak ki. A kúria udvar felőli folyosója így – az ottani betoldott irodát felszámolva – visszanyerte eredeti jellegét, korabeli, rusztikus padlásteigla burkolatot kapott. A pénztárhelyiség kialakítására is sor került, ahonnan lifttel is fel lehet menni a felső szintre.

Az érdi helyföldrajzi, geológiai terem, benne az országos hírű érdi ősemberi telep enteriőrjével, felköltözött a padlástérbe. Itt új vitrinekben helyezik el a jövőben Érd növény- és állatvilágát bemutató kiállítását. A padlástérben a korábbihoz képest kétszer nagyobb konferencia- és vetítőtermet alakítottak ki, ahol a szakkönyvtár fog újabb helyiséggel bővülni. A tervek szerint ugyanis a Magyar Földrajzi Társa-

ság könyvtára Budapestről szintén idekerül. A padlástér másik szárnyában az eddiginél tágasabb térben időszaki kiállításokra nyílik lehetőség, ahol két kisebb terem is rendelkezésre áll. Az egyikben a múzeumpedagógiai kabinet kapott önálló helyiséget, itt a tanulók szakköreit, vetélkedőit, múzeumi óráit fogják tartani, illetve a könyvtár dolgozóinak vagy kutatóinak nyugalmát zavarják. Megkezdődött a múzeumpedagógiai kabinet szintén pályázatból nyert berendezésének beszerzése és elhelyezése is.

A feszített tempójú munkavégzés időben történt befejezéséért Zsirkai László, az Érdi Városfejlesztési Kft. ügyvezetője és Monori Csaba, az Épkar Kft. építésvezetője felelt. Buttinger Dániel projekt asszisztensnek köszönhető a múzeummal és a város lakosságával való jó kapcsolattartás, a propaganda-tevékenység, amelynek során a múzeum szakemberei városnéző buszkirándulások vezetését is vállalták a városközpont bemutatásán túl, és ezúttal a szokásos éves helytörténeti vetélkedőt is a kft-vel közös szervezésben végezték.

A jövő feladata, hogy élve az új optimálisabb lehetőségekkel, a múzeum közművelődési és pedagógiai munkáját tartalmilag az eddiginél is magasabb színvonalra emeljék. A múzeumlapító világiáró geográfus szakiró, Balázs Dénes egy élő múzeumot álmódott, s ezen munkálkodnak az intézmény dolgozói is Kubassek János igazgató vezetésével. A padlástérben Balázs Dénes sokoldalú életművét is szeretnénk majd bemutatni egy méltó kiállítás formájában.

Kovács Sándor

In memoriam

A diplomácia királya – Dr. Habsburg Ottó (1912–2011)

A Habsburg család neve több mint hatszáz éve egyet jelent a hatalommal és a politikával, ismerjük be – inkább negatív, mint pozitív értelemben. Azonban Habsburg Ottó életfilozófiája, államférfiúi tevékenysége teljesen mást mutat. Életére nagyon jól illik Tamási Áron ismert idézete: *„Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne”*. Származása miatt száműzetésbe kényszerült, majd újságíróként, később politikusként bejárta a világot. Sokrétű tapasztalatra tett szert a politikai és diplomáciai élet területén. Európához és szűkebb hazájához mindig hű maradt, és meggyőződéssel, kompromisszumokat keresve képviselte hazája érdekeit, akkor is, amikor mások közönyösen elfordultak, illetve keveset tudtak a valós helyzetről. Sokan és sokszor tették fel neki a kérdést, hogy melyik nemzethez tartozónak érzi magát leginkább. *„Európa a hazám, de beismerem, hogy vannak országok, ahol otthonosabban érzem magam, mint más országokban. Ilyen Ausztria és ilyen Magyarország. Magyarország főleg. Ha én Magyarországról beszélek, én a hazámról beszélek!”*¹ – jelentette ki egy vele készült riportban.

Habsburg Ottó, IV. Károly magyar király és Zita Bourbon pármái hercegnő gyermekeként 1912. november 20-án született Ausztriában. Első magyarországi emléke – édesapja koronázása – egész életét végigkísérő, meghatározó eseményé vált számára. A trónörökös körül gyorsan változott a világ. 1918-ban megszűnt az Osztrák-Magyar Monarchia, és bár a trónfosztott Károly két ízben is megpróbálta visszaszerezni hatalmát, restaurációs kísérletei kudarcba fulladtak. A családot a portugál Madeira szigetére száműzték, ahol 1922-ig, a család fő korai haláláig éltek. A nyolc gyermek iskoláztatása Spanyolországban kezdődött, ahol az előző évek viszontagságai után nyugalmat találtak. A császárnéra komoly felelősség hárult. Szerette volna, hogy legidősebb fia alapos és mindenre kiterjedő oktatásban részesüljön, ezért nemcsak a helyi szokásokat, hanem az osztrák és magyar gimnáziumi tantervet is figyelembe vették. Zita minden igyekezetével a fia hatalomba való visszatérését készítette elő, ezért külön hangsúlyt fektetett a politikai, jogi és művészeti képzésére is.

A fiatal Ottó 1935-ben megszerezte a politika és társadalomtudományok doktora címet. Tehetsége a politika iránt korán megmutatkozott, élete során nem egyszer előre látta az eseményeket és pontosan ki tudta számítani ellenfelei következő lépéseit. Nemcsak Ausztria sorsát kísérte figyelemmel, de a magyarországi helyzetről is naprakész információkkal rendelkezett. Több napilapot járattot és magyar politikusokkal, közéleti személyekkel is gyakran találkozott. 1940-ben Roosevelt elnök meghívásának eleget téve Washingtonba látogatott, ahol az osztrák függetlenség megteremtésének lehetőségeiről, il-

¹ Bokor Péter – Hanák Gábor: Isten akaratából. Corvina Kiadó, Bp., 1991. 56.

letve a magyar helyzetről, a trianoni békeszerződés revíziójáról is tárgyalt. Politikai kapcsolatait felhasználva, 1941 után jó barátjával, Eckhardt Tiborral, a Kisgazdapárt Amerikába emigrált elnökeivel azon dolgoztak, hogy Magyarországnak – kedvező feltételek megteremtése mellett – lehetőséget biztosítsanak a hitleri szövetség felbontására. Ottó tájékoztatta Budapestet arról, hogy Erdély sorsa attól függ, hogy Románia vagy Magyarország áll-e át elsőnek a szövetségesek oldalára. A tárgyalások elhúzódtak, a magyar vezetés tétovázott – Hitler 1944. március 19-én megszállta az országot.

A háború utáni években Portugáliában, Franciaországban élt. Otthonra azonban a németországi Pöckingben talált, ahol feleségével, Szász-Meiningeni és Hildburghauseni Reginával 1954-ben telepedett le. Hét gyermekük – öt leány és két fiú – született. A száműzetésben élő Ottónak szívügye volt, hogy minél előbb visszatérhessen hazájába. Ennek érdekében 1961-ben nyilatkozatot írt alá, melyben lemondott a Habsburg-Lotharingiai házban viselt tagságáról és az ebből adódó uralmi igényéről. Politikai okok miatt azonban csak 1966-ban léphetett ismét osztrák földre, Magyarországi látogatására még több mint másfél évtizedet várni kellett.

Európai állampolgárnak vallotta magát. A Páneurópai Unió tagjaként, később elnökeként egy egységes Európa létrehozásán fáradozott. Lépésről-lépésre kapcsolódott be a németországi, majd – 1979-től az Európai Parlament képviselőjeként – az európai politikai életbe. Kivételes nyelvtudása komoly segítséget jelentett. Éveken át folyamatosan figyelte a hazai eseményeket. A háború után tisztában volt azzal, hogy Magyarország egy elnyomó rendszer uralma alá került, ezért lelkesen üdvözölte és fordulópontként értékelte az 1956-os eseményeket. Rádióbeszédében hangsúlyozta, hogy a forradalom, bár elbukott, de megvetette alapjait a változásnak. Egy 1987-ben készült interjújában így fogalmazott: „*Egy szép napon az összes határok el fognak tűnni Európán belül, és az összes nemzeteknek – biztos vagyok benne – lesz önzendelkezési joguk, lesz szabadságuk, és akkor egy egységes Európa megint azt a világszerepet fogja játszani, ami az övé volt a történelem során.*”²

72 évnyi kényszerű távollét után az első magyarországi látogatásra 1988. július 13-án került sor. Magánemberként, családjával és néhány újságíróval Szombathelyen vacsorázott. Ezután egyre gyakoribb vizitjeiről már a sajtó is beszámolt, népszerűsége folyamatosan nőtt. 1989 tavaszán hivatalosan, mint a Páneurópai Unió elnöke tárgyalt az ország vezetőivel. Még ez év nyarán a Magyar Demokrata Fórum meghívására Debrecenbe érkezett. Ekkor született meg a gondolat, hogy Sopronban, a vasfüggöny helyén egy délutánra nyissák meg az osztrák–magyar határt és nemzetközi pikniket rendezzenek. 1989. augusztus 19-én a terv megvalósult. Az eseményen Habsburg Ottó személyesen nem volt jelen, de leánya, a szintén politikus Walburga képviselte a családot. A nyitott határon több száz keletnémet állampolgár menekült át Ausztriába, és bár ekkor még életben volt a tűzparancs, a határőrség nem avatkozott közbe. A történelmi jelentőségű tett – ahogy Habsburg Ottó a későbbiekben megállapította – pozitív értelemben változtatta meg a Magyarországról kialakított képet a világban.

1989 őszén felvetődött a gondolat, hogy Habsburg Ottót válasszák meg köztársasági elnökké. Az ügy érdekében Budapesten százezer aláírás gyűlt össze. A Kisgazdapárt felkérésére azonban nagyon udvariasan, de határozottan nemleges választ adott. Döntését azzal indokolta, hogy a kérdést demokratikus választásnak kell eldöntenie, illetve európai képviselőként tehet többet Magyarország jövőjéért.

1999-ben mondta el utolsó parlamenti beszédét, és bár a nyilvános politikai élettől visszavonult, továbbra is aktívan dolgozott. Nemzetközi kérdésekben kérték tanácsait, előadásokat tartott. Rendkívül termékeny publicista voltát több száz újságcikke, előadása, valamint a Habsburg elődökről szóló könyvek bizonyítják. A huszadik század egyik legnagyobb politikusa – aki tanúja és aktív szereplője volt kora sorsfordító eseményeinek, nemcsak felismerte, de lépést is tudott tartani a világ változásaival. Legszívesebben magyar zenét hallgatott és magyar könyveket olvasott. Kedvenc magyar írójának emléket állító budapesti előadásán a következőket mondta: „*Márai azt hagyta reánk, hogy eljött az idő, nem csak tovább és erőlesebben ápolni a magyar nyelvet és a magyar hagyományokat, hanem végre mindnyájan kibéküljünk egymással. A magyar jövőt nem fogjuk megalapozni gyűlölettel és bosszúvágygal, és nem is a múlt hibái felhánytorgatásával. Együtt kell a jövő felé fordulnunk úgy, ahogyan ezt szellemében Márai is tette.*”³

„Európa gyermeke” 98 éves korában, 2011. július 4-én aludt el örökre, megbékélve, szerettei körében, pöckingi otthonában. A családi tradícióknak megfelelően, Bécsben a Kapucinusok templomában helyezték végső nyugalomra. Szíve – végakarata szerint – Pannonhalmán pihen. Nemcsak hazájában és Európában, hanem az egész világon szeretettel és tisztelettel őrizzük emlékét.

M. Pázmány Kata

² Bokor – Hanák i. m. 58.

³ Pustaszéri László: Az utolsó magyar királyfi. Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, Újvidék, 1998. 166.

Makovecz Imre erdélyi hagyatéka

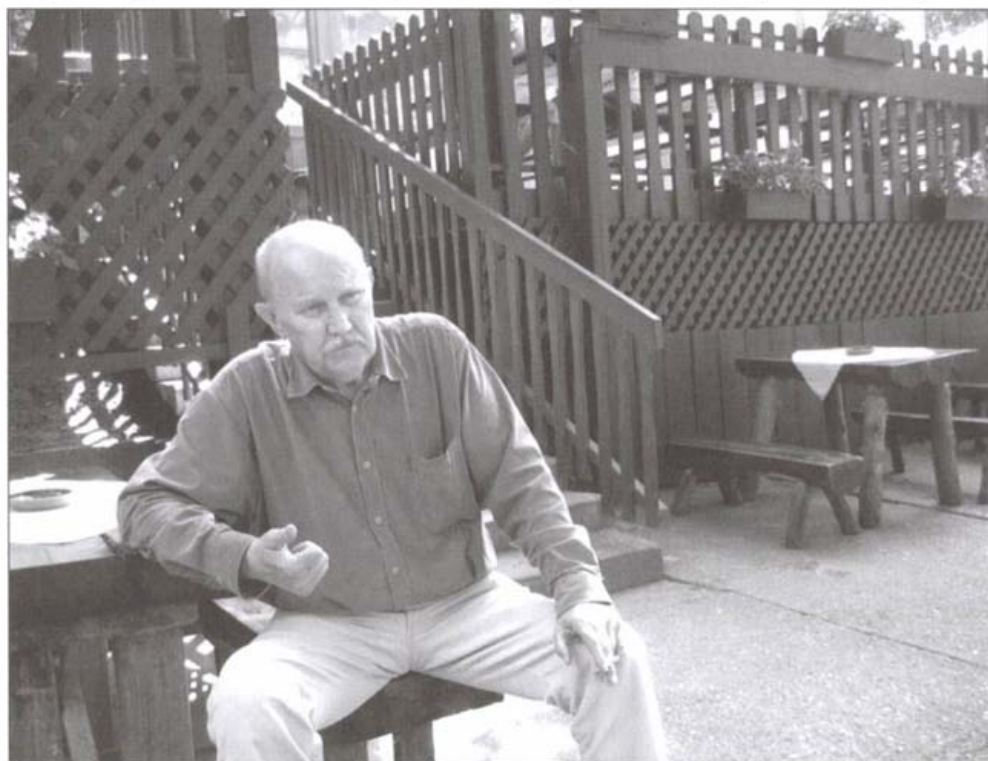
Nekünk, székelyföldieknek megadatott, hogy alkotóművészetének egy-egy reprezentatív alkotása ezen a tájon szervesen nőjön ki a földből. Egyik ilyen műve, a vargyasi református templom (2005) fizikai értelemben is a magyar történelemből sarjadt ki. Az alszegi templom alapkövének elhelyezése alkalmával középkori falmaradványra és kőből faragott ablak- és ajtókeretekre bukkantak, ezeket a XIII. századból származó köereklýeket az építész mementóként beépítette az új templom falába. A templom megépítését, mások mellett a hollandusok támogatták. Megőrizték a rovásírásos kőből faragott keresztelő medencét is, amely amellet, hogy a Szent Mihály kultusz keleti jelenlétét dokumentálja, a legrégibb ismert székely rovásírásos emlék. A felirat: Mihály, Istennek szentje.

„Azért jövök ide építeni, mert ez a megmaradásunk esélye, lehetősége. Dolgozni kell, építeni, hogy megmaradhassunk” – mondta 2002-ben háromszéki látogatása idején a Háromszék olvasóinak.

Makovecz Imre Kós Károly gazdag sepsiszentgyörgyi hagyatéka révén lelkileg is kötődött hozzánk. A Szemerja negyed ravatalozója szintén Makovecz-tervezés. Mikor hozzánk látogatott az egyik munkás azt mondta neki: „Akit elsőnek ravataloznak itt fel, az megvan élve”. Ez az erdélyi körútja egyébként a kolozsvári Dónát úti templomhoz, a csikszeredai római katolikus templomhoz és Szászrégenbe vezetett. Ő tervezte a Kis-Somlyó és Nagy-Somlyó hegy nyergében Makovecz-i stílusjegyekkel pompázó kápolnát is, amelyet, a csiksomlyói búcsún és más alkalmakkor az évek során milliók keresnek fel.

Mindenik általa tervezett építmény az anyag, a kő, a fá tiszteletét sugározza, az épület kötődése éghetz-földhöz látványosan egyedi, a természeti környezettel szervesül, a magyar hagyományokba és az ősi, keleti szimbólumvilágba ágyazódik. Makovecz Imre a mítoszteremtés Nagymestere.

Iskolája erdélyi szétsugárzásának jele, hogy tanítványai az általa teremtett hagyományt követik, s egyre több felől hallani, hogy „ez szakasztott olyan, mintha Makovecz tervezte volna”. Magam is, valahányszor arra járok, rácsodálkozom az ojtózi Anselmo fogadó külső-belső kiképzésére. A kastélyszálló

Makovecz Imre Mártélyon 2007-ben (Sylvester Lajos felvétele)

a híres talián kőfaragó, Pittino Anselmo emlékét is őrzi, aki felső-háromszéki székely-magyar lány haját kontyolta be. Az általa faragott köelemek, az egykori faragott köcsür egész falrészei beépültek a körbejárható, minden oldalról élményszerű hatást kiváltó épületbe. Az épület köré kerültek azok a kötömbök is, amelyek a valaha széthordott Rákóczi-vár előkerült maradványai, a szálló udvara is az Ojtoz medréből válogatott kőlapokkal kirakott. Ezeket a történelmi, akár a geológiai időkig visszanyúló kötődéseket egészítik ki a belsőépítészeti remeklések, a vendéglő faragatlan gömbfákból kialakított tartóoszlopai. Az őrtorony szerű, a felső szintek felé vezető lépcsőzet az egek felé emeli a fáncnélküli zsindelemmel – dránicával – fedett építményt, a torony várszerűvé, erődtémennyé varázsolja a kastélyszállót és vendéglőt, amelynek a fő üzenete, főleg a Keletről érkező utasnak, hogy itt valami más kezdődik, ez itt Székelyföld kapuja, azé a földdé, amelynek az utóbbi időben még a létezését is tagadták.

A közülünk váratlan hirtelenséggel távozó Makovecz Imre ekként él tovább körünkben. Történelmi tankönyveinket a maga nyelvén, az építészettől teremtett világán révén írja. A Trianon és a második világháború után folyamatos kisebbségi érzéssel küszködő, a maguk múltját hamis eredetmondákkal ideáncoló országgyarapítók egyre-másra Makovecz Imre és tanítványai határköveibe botlanak.

Az általa épített és a tanítványai révén gyarapodó örökség a Nagymester szellemiségével, eszméivel révén is jelen van. Azok közé a ritka személyiségek közé tartozott, akik az örökös siránkozás, a csalások, visszaélések, lopások túldimenzionálása helyett a közösségi és egyéni értéktérítésre figyeltek. Fő jellemzője a túlzó anyagiasság megvetése. Egy pénzhajhász világban ingyen tervezett lakónegyedeket a természeti csapások károsultjainak Felsőzsolcán, Devecserben és másutt. Mikor Csíkszeredában észrevette, hogy egy idős asszony a zsebkendőjéből csomobjatja ki azt a néhány lejt, amit a templomépítésre szánt, rádöbben, hogy a tervezésért nem kérhet pénzt.

Makovecz Imre erdélyi jelenléte eszmei elkötelezettségének hozzánk sugárzása is. Szeretett bennünket. Az általa alapított és vezetett Kós Károly Egyesület 40 magyarországi, 12 szlovákiai és 61 romániai céget tömörít. Egyéb szerepvállalásaival, főleg civil szervezetekben, véleményformáló aktivitásával a nemzetegyesítésen munkálkodott.

Tudjuk, hogy Magyarországon a megelőző kormányoknak nem volt kegyeltje, szókimondása, a dolgok nevén nevezése jellemének fő vonása maradt, a magyar jobbközép országépítő törekvéseit teljes mellszélességgel támogatta. Ennek az volt az ára, hogy elsősorban vidéken, a külhonban és Európában vannak világhírű épületei. A Horn kormány nem volt hajlandó a sevillai világiállításra tervezett magyar pavilont megvásárolni és hazahozni. Nem véletlen, hogy ezt a világhírű épületet is Hódmezővásárhelyen vagy Debrecenben szerette volna felépíttetni.

Budapest nem építhette meg a maga templomait. Élete során szinte rögeszmeszerűen ismételte: Budapesten a Gellért-hegyen lévő Citadellát és a Szabadságszobrot el kell távolítani, s ezek helyén meg kell építeni az 1903-ban Medgyaszay István tervezte magyar hősök panteonját. A pályamű öt európai város kitüntetését érdemelte ki, de a magyar fővárosnak nem kellett. Mint ahogy Makovecz Imre sem.

Szőcs Géza kulturális államtitkár búcsúszövegében azt emelte ki, hogy akkor távozott körünkől, amikor építészeti elképzelései a magyar fővárosban is megvalósulhattak volna. Emléke előtt, méltó módon azzal tudnánk tisztelni, ha a magyar népet történelmi léptékben is megalázó Citadellán megvalósulhatna az a terv, amely – jellemző módon – nem is az övé. Fel nem épített és meg nem épített budapesti hagyatéka pedig, hívei és tanítványai révén az eget és földet, a múltat és jelent egybeépítő elképzeléseinek megvalósítása révén a jövő tartóoszlopaiként szolgálhatnak.

Utoljára személyesen a hódmezővásárhelyiek mártélyi üdülőtelepén találkoztunk 2007 nyarán a bennünket tiszteletbeli polgárrá fogadó polgármesteri hivatal vendégeiként. Bizakodóak voltunk. Ő is. Hittünk abban, hogy épp a hódmezővásárhelyi példa szétsugárzása nyomán a nemzetegyesítés nem lesz csupán ábránd, s a bennünket a nemzet testéről-lelkéről letépni szándékozó gonoszság visszaszorul.

Milyen kár, hogy a várva-várt változás után nem lehet közöttünk, hogy szellemiségének frissítő hatása alatt bizakodóbbak lehessünk.

Sylvester Lajos

Oláh Ferenc (1924–2011)

Sümege újabb nagy öregje távozott el a patinás kisváros közéletéből 2011. október 22-én. Öt évtizeden át volt kiemelkedő személyisége a helyi közoktatásnak, a különböző civil szervezeteknek, a néprajzi, helytörténeti kutatásnak, aki három évtizeden át (1975–2005) írta a város krónikáját. Számos tanulmányt tett közzé, s több kötetet írt, amelyek Sümege és környéke történelmének mélyrétegeit tárták fel.

Pályáját általános iskolai tanárként kezdte, majd iskolaigazgató lett három településen is, utolsóként Sümegen, majd több évtizeden át ugyanitt tanárként dolgozott. Már 1954-től a Hazafias Népfront titkáráként segítette a helyi érdekeket Nemesbükön, majd Mihályfán, s ez utóbbiban (római kori sírok feltárásával) kezdődött az a helytörténeti kutatássorozata, amelyet terepbejárásokkal, ifjúsági honismereti szakkör vezetésével, krónikairással és könyvei megjelentetésével tett teljessé. 1988-ig a helyi néprajz keretében, majd különböző civil szervezetekben folytatta kutató- és szervező munkáját: 1988-tól a Városvédő és -szépitő Egyesületben, s 1999-től a Kisfaludy Körben, amelynek elnöke lett.

A helytörténeti kutatás számos területén vizsgálódott, gyűjtötte azokat a szellemi értékeket, amelyeket sokszor már szinte az utolsó pillanatokban mentett meg. Ilyen gyűjtései között tarthatjuk számon a népköltészet, a helyi mondák és neves személyekhez kapcsolódó történetek megőrkítését.

Több évig tartó kutatómunkája az egykori sümegi járás területén a középkorban elpusztult kis falvak írott és objektum-émlékeinek feltárása volt, amelynek pályamunkájáért díjat kapott, s kötetként is megjelent *A középkorban elpusztult falvaink* címmel. E munkája hatására több község értékékként tartja számon a határában egykor volt faluhelyet, s internetes portáljaikon is hivatkoznak elődelepusztulásukra, a határukba beolvadt középkori falvak történetére.

Ugyancsak éveken át dolgozott a *Sümege helynevei* című munkáján, amely az előzőhöz hasonlóan a *Sümegei írárok* című kötet sorozatban jelent meg. 519 helynevet gyűjtött össze, s mindegyiket történeti és etimológiai magyarázattal, illetve okleveles hivatkozással látta el. Egyik munkája az öt felnevelő település, Zalaerdőd múltját mutatja be, azt a jobbágyfalut, amelynek viharos évszázadai a sümegi és a somlói vár közötti létben teltek el. Kisebbségi írásai, tanulmányai a helyi lapokban, kötetekben jelentek meg, s a megyei Naplóban. De valamennyi között a legjelentősebb az a 30 kéziratos, kitűnően dokumentált, illusztrált kötet, amely Sümege három évtizedének krónikáját őrzi. Ezzel pótolhatatlan munkát végzett, s jelentős segítséget adott a jövő helytörténészei számára. Azért is értékes ez a krónika-folyam, mert ezekben az évtizedekben kezdődött meg a történelmi kisváros „újraalkotása”, rekonstrukciója, amelyben olyan fontos objektumok újraéledése és a turizmusba történő bekapcsolása történt meg, mint a középkori vár, a püspöki palota és barokk városközpont. Oláh Ferenc krónikája hű tükrö e változásoknak, a sümegi polgárok e három évtized alatti életének.

„*Kapocs szerettem volna lenni a régmúlt és a ma embere között*” – ez volt hitvallása. Fél évszázados alkotó munkásságát számos országos, megyei és helyi kitüntetéssel ismerték el, többek között a Honismereti Szövetség emléklapjával és a megyei egyesület díjával.

A sümegi sírkertben olyan neves személyiségek körében nyugszik, mint a Ramassetterek, az Eitnerek, Entz Ferenc, Kisfaludy Sándor és felesége, Szegedy Róza, Lukonich Gábor, Békefi László, Zöldy Pál, Egerszegi Ferenc és mások. 2012-ben a város az életművét bemutató kötettel és emlékprogrammal tisztelget majd Oláh Ferenc munkássága előtt.

Tölgyesi József

KÖNYVESPOLC

Csongrádi kiadvány a százéves Magyar Irodalomtörténeti Társaság köszöntésére

A Magyar Irodalomtörténeti Társaságot 1911. december 10-én, kétszáz évvel Czwittinger Dávid „Specimen Hungariae Literatae...”-jának megjelenése után Horváth János, az Eötvös Kollégium tanára, Pintér Jenő és Baross Gyula gimnáziumi tanárok alapították. A Társaság fő célja az irodalomtörténeti kutatások ismertetése, fejlesztése és népszerűsítése volt, s tagjai sorába várta a magyar irodalomtörténet minden barátját és művelőjét. A Társaság azóta számos változáson ment keresztül, változott tagsága is, módosultak az alapszabályai, befogadta a magyartanárok széles táborát, az 1980-as és 90-es években megalakultak a tágjegységi, megyei tagozatai. Az utóbbi évtizedekben jeles elnökök: Keresztury Dezső, Kovács Sándor Iván vezették a Társaságot, majd 2007-ben újabb változás és megújulás következett be. A századik évfordulóját ünneplő Társaságot Sipos Lajos professzor, elnök irányítja Szabó B. István és Fábriáné Szenczi Ibolya alelnökökkel, valamint Fráter Zoltán főtítkárral. Kialakult a Társaság újabb szerkezete: a Szépirói, a Tanári, az Irodalmi-muzeológiai, az Ifjúsági és a Fiatal Kutatói Tagozatok, s újjáalakult több megyei tagozat is. Várhatóan újraindul majd folyóirata, az „IRIS”, azaz az „Irodalomismeret”. Honlapon is tájékozódhatnak a régi és újabb tagjaink, valamint az érdeklődők.

A folyamatos megújulás/megújítás mellett a százéves Társaság egyik fontos feladata lehet, hogy összegezze az elmúlt évek eredményeit, eseményeit, törekvéseit, rendezvényeit és a tanulságokat. Ilyen szándékkal, valamint a méltó ünnepléshez, tisztelgéshez is kötődve született meg *A Magyar Irodalomtörténeti Társaság Csongrád megyei tagozatának 20 éve* című kiadvány. Az elegáns küllemű, szép borítójú kötet 2010 végén jelent meg Szegeden a Bába Kiadónál, a Csongrád Megyei Önkormányzat támogatásával. Írta és szerkesztette Fábriáné dr. Szenczi Ibolya tanár, tagozati titkár. Az előszóban összefoglaltak szerint megdudhatjuk, hogy „a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Csongrád Megyei Tagozat megalakulása óta 20 év telt el. A tagozat megemlékezett az irodalmi évfordulókról, új kutatási eredményekkel gazdagította a magyar irodalmat, emléktáblákat, domborműveket avatott, új emlékhelyeket rajzolt Magyarországi irodalmi térképére. Erős Zoltán magyar irodalmi helynevek A-tól Z-ig című kötetét új irodalmi helynevekkel bővítette. Országos és megyei irodalmi konferenciákat, országos vetélkedőket, kirándulásokat létesített.” S mindez valóban így volt: számos magyartanárral, tagtársal jómagam is több csongrádi rendezvényen ott voltunk, s nemcsak a meghívókból, híradásokból értesülhettünk ezekről! Mindig jó volt Csongrádra, Szentésre, Szegedre vagy Szabadkára, Palicsra a megyei tagozati évfordulós vagy magyartanári rendezvényekre, szakmai továbbképzésekre menni! Érdekes, tartalmas, jól szervezett, élményt adó, szakmailag megerősítő rendezvény/esemény volt mindegyik! Köszönjük a csongrádiaknak, a megyének, s főként e kötet összeállítójának,

szerkesztőjének, a rendezvények megtervezőjének: a tagozati titkárnak/tanárnak, Fábriáné Szenczi Ibolyának!

A megalakulásának huszadik évét köszöntő és összegző megyei tagozati kiadvány, mint cseppben a tenger, felmutatja az alapító tagokat, a megalakulás konferenciáját (előadóit és témáit); a tényeket szóban/írásban és sok-sok képpel, egyéb dokumentumokkal is (meghívók, rajzok, emléklapok, dedikációk); a rendezvényeket és irodalmi kirándulásokat, a szakmai és baráti együttléteket. A Csongrád megyei tagozat gazdag húsz évét bemutató kiadvány jól tagolt fejezetekbe foglalja a két évtized eseményeit; az irodalomért, a Társaságért, célkitűzéseiért és a magyartanításért tett erőfeszítéseit.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság századik évéhez is fontos ez a megyei tagozati kötet az értékes dokumentum- és képanyaga miatt. Értékeket ment és összegyz: terveket, megvalósításokat és tanulságokat. Példát mutat a következetes helyi irodalmi hagyományápolásra, amelyben jelen és múlt, magyar és világmíradalom találkozik; érdeklődők, befogadók és közvetítők párbeszédet folytathatnak, kezdeményezhetnek és megvalósíthatnak. Fontos ez a kötet azért is, mert jelzi/dokumentálja, hogy felelősségünk van a helyi irodalmi értékek feltérképezésében, számontartásában, éltetésében és a nemzedékek számára való továbbadásban; a helyi, de a tágabb közösségi irodalmi, irodalomtörténeti tudatának fejlesztésében, művelésében.

Külön erénye a Csongrád megyeiek összegző és ünnepi kiadványának, hogy kezdeményezéseik nem csak a rendezvényeket, irodalmi évfordulós megemlékezéseket jelentik, hanem példákot mutatnak emléktáblák, szobrok, irodalmi emlékszóbak létrehozására, gondozására; versenyek, vetélkedők, irodalmi kirándulások szervezésére. Értéktmentés, mint a példa is ez a kiadvány! S még egy fontos benne: a magyar irodalmi műveltség és a magyartanítás ügye! Lehet-e szebb, fontosabb és nehezebb feladata/ügye egy húsz évét maga mögött tudó megyei tagozatnak, vagy a századik évét ünneplő Társaságnak? Aligha. Erről is szól, ezt erősíti és dokumentálja ez az évfordulós, ünnepi/ünneplő megyei kiadvány, mely nemcsak a csongrádiaké!

Bajtai Mária

MIKLÓS PÉTER:

A szegedi bölcsészkar Radnóti Miklós diákéveiben

Szegedi irodalmi emlékeket foglal egybe Miklós Péter 2011-ben megjelent kötete. Ahogy a szerző az utószóban írja, jeles évfordulókot jelent meg a mű: a kolozsvári egyetem 430. és a Szegeder telepített kolozsvári egyetem megalakulásának 90. évfordulóján. Miklós Péter most egy kötetbe gyűjtötte össze a már korábban megjelent írásait, előadásait és az újabb tanulmányokat. A kötet tehát egymással összefüggő tanulmányokat tartalmaz, így válik kerek egészé Radnóti Szegeden töltött éveinek bemutatására.

A könyv első tanulmánya a Kolozsvárról Szegedre költöztetett egyetem első másfél évtizedét foglalja magába. Az olvasó számára meglevenednek az 1920-as évek, amikor hirtelen épületeket kellett adni a Szegedre menekült egyetemi karoknak, majd a város jelentős hozzájárulásával megépültek az új egyetemi épületek. És beleszóppennük a korabeli milióbe akkor is, amikor a Szegedre került protestáns egyetemi oktatók és a szegedi katolikus értelmiség szembenállásáról olvashatunk. Olvashatunk Sik Sándor négy kedves tanítványáról, köztük Radnótiról. És főlelevenedik előttünk Radnóti négy szegedi albérlete. Pontos adatokat tudhatunk meg arról, hogy bár a középiskolában Radnóti nevű költőről tanulnak a mai diákok, valójában hivatalosan sohasem viselhetette a költő ezt a nevet.

Igazán érdekes a Radnóti Miklós és Sik Sándor élet-története között vont párhuzam és a Sik Endre külügyminiszterrel írott megjegyzések. Szintén érdekes helyi irodalmi adalék Radnótinak a szegedi nagy múltú Dugonics Társasághoz fűződő kapcsolata.

Radnóti 1930 és 1934 között volt a szegedi egyetem hallgatója. Helyet kapnak a könyvben a két világháború között az egyetemhez kötődő személyiségek, akik kapcsolatban álltak Radnóttal. Például a Szent-Györgyi Albert politikai szerepvállalásáról írt tanulmány hiánypótló. Kecskeméti Ármin egyetemi magántanári habilitációjáról, Tomori Viola doktori fokozatának megszerzéséről és a „könyvöklő és törtető” Ortutay Gyuláról is ír a szerző.

A tanulmányokhoz Pomogáts Béla írt előszót. A fiatal szerző felkutatott minden forrást, hogy teljes hitelességgel ábrázolja a két világháború közötti Szeged irodalmi, tudományos életének Radnótihoz kötődő szeletét. Hivatkozik levéltári forrásokra, más szerzők kutatási eredményeire, és jelzi azt is, ha egy dokumentumot felkutattott, de abban nem bukkant újabb adat nyomára. A könyv igazi helytörténeti, helyi irodalmi érdekességekkel szolgál.

Gergelyné Bodó Mária

DARVAS-KOZMA JÓZSEF:

A csíksomlyói pünkösdi búcsú eredettörténete

Aki járt már Csíksomlyón, megtapasztalhatta a hely varázsát, kisugárzását. Sokan próbálták már megfejteni a titkot, mi vonzza ide a zarándokok hatalmas tömegét, miért alakult ki a búcsújárás. Legutóbb Darvas-Kozma József atya, a csíkszeredai Szent Kereszt egyházközség plébánosa, a millenniumi templom építetője írt nagyon érdekes könyvet a csíksomlyói búcsú eredetéről, a búcsújárás és a kegyhely történetéről. Mikor is kezdődött a pünkösdszombati csíksomlyói búcsús zarándoklat? Miért mennek fel a zarándokok a Kíssomlyó (Salvator) hegyén álló Salvator kápolnához? Mióta laknak ott remeték? Ilyen és más hasonló kérdésekre keresi a válaszokat.

Darvas-Kozma József gyermekkortól kezdve rendszeres résztvevője a somlyói búcsúknak, s régóta foglalkoztatják ezek a kérdések. Jól ismeri a helyi néphagyományokat, szokásokat. Kitarató munkával sikerült felkutatnia a levéltári forrásokat, leveleket, jelentéseket, át néznie a vonatkozó történelmi, egyháztörténeti és néprajzi munkákat. Mindezek alapján született meg ez a szí-

nes képekkel gazdagon illusztrált kiadvány. A könyvben olyan tényekre, történeti adatokra hívja fel a figyelmet, melyekkel eddig nem foglalkoztak a kutatók, és több új, sokakat bizonyára meglepő megállapításra jut. Kutatásai az egyetlen magyar alapítású szerzetesrendhez, a pálosokhoz vezettek.

Csik múltjának ismertetését a legújabb régészeti kutatásokra alapozza. Eszerint már a terület betelepülését is újra kell gondolni. Az utóbbi évtized feltárásai bizonyították, hogy Csik betelepülése nem a XIII. századi székely beköltözéssel kezdődött, hanem már a X–XI. században jelen volt itt a magyarság. Sajnos az erről szóló írott források az idegen hadak többszöri pusztításai következtében megsemmisültek. Az egyházi szervezetet a bencés szerzetesképző terítő munkája hozta létre. Tamaszuk a Nagysomlyó tetején álló várban székelő várispánság volt. Ettől nyugatra várfallal megerősített bencés monostor állt. A tatárjárások mindkét erődítés elpusztult. A kolostor később többször is újjáépült és a kuruc háborúk idején pusztult el véglegesen. Kőveit beépítették a mai ferences templomba. A tatárjárás után a bencések kiszorultak Csíkből. Ezt követően jelentek meg itt is a pálos remeték.

A remeték jelenléte Magyarországon egyidős a kereszténységgel. A korábban szétszórta élő remetét a XIII. század közepén az esztergomi Őzséb kanonok szervezte közösségbe, őt tekintjük a pálos rend alapítójának. A rend kolostorai a településektől kissé távolabb, a nem túl magas hegyekben, források közelében létesültek, s építészetük több jellegzetes vonást visel magán. Templomaik szerények, egyhajósak, a hajó legtöbb esetben alig szélesebb a szentélynél. Sajátos jellemzőjük, hogy a szentély és hajó közti diadalív rendkívül szűk. A pálosok a XIV. század elején váltak egyházzsigalig elismert szerzetesrenddé. A rend többször kapott kedvezményeket, kiváltságokat a pápától. VIII. Ince pápa 1484-ben teljes búcsút engedélyező bullát adott nekik pünkösdszombatra és pünkösdsvasárnapra. Ezt a bullát később is többször megerősítették. Ezért is voltak vonzóak a pálos monostorok, melyek Erdély területén is nagy számban léteztek.

A szerző a csíksomlyói ferences kolostor elődjében pálos kolostort valószínűsít. A régészeti kutatások valóban bizonyították egy korábbi kolostor létét Csíksomlyón. 1440 után a belháborúk miatt több pálos kolostor is kiürült, valószínűleg ez is. Az obszerváns ferences rend 1442-ben telepedett meg Csíksomlyón, és két évvel később IV. Jenő pápa búcsút engedélyezett azok számára, akik az épülő templom és kolostor javára adakoznak. A könyvben sajnos nem idézi a bulla azon részét, melyben a templom építését így indokolja a pápa: „a hívek nagy sokasága szokott ott összejönni ájtatosságnak okából, és gyakorta nem színik meg odagýlni, Máriát tisztelni”. Ez azt is bizonyítja, hogy a Mária-tisztelet már ekkor virágzott Csíksomlyón. Az építkezés 1448-ra befejeződött, a templomot Sárlos Boldogasszony tiszteletére szentelték fel. A kolostor a szerzetesképzés és a középszintű oktatás bölcsője is lett, s maradt a XX. század elejéig.

Darvas-Kozma József szerint a Salvator kápolna már a XIV. században létezett, őrei pálos remeték voltak. A remeteség létét és önálló voltát bizonyítja, hogy az itteni kápolnák 1782-ig nem tartoztak sem a ferencesekhez, sem a csíksomlyói plébániához. Ezt több egyházi jegyzőkönyv is igazolja. A pálosokat több más szerzetes-

renddel együtt II. József rendelete alapján megszünteték, ekkor pecsételődött meg a Salvator-hegyi remeteszék sorsa is.

Talán kevesek előtt ismert, hogy a pütkösi búcsú a Salvator kápolnához kötődik. A pálos kötődésre utal a kápolna pálos templomokra jellemző kialakítása, a szűk diadalív, a mennyezetben megjelenő remete szentek ábrázolása és a pálosok kiváltságaként kapott pütkösdzombati búcsú. Érdekes párhuzamot talált a szerző Bandinus püspök 1646-os moldvai látogatásáról írt jelentésében. A Tatros városa melletti, Szent Kozma és Damján kápolnában tartott pütkösdzombati zarándoklaton a nagyszámú magyar búcsús tömeg öt laborium alatt éjjel fátylás körmeneteket tartott. A körmenetet végző szerzetesek pálos remeték lehettek. A laboriumot (labarumot), ezt a csaknem harminc kilós hadijelvényt a mai napig használják minden pütkösdzombati csiksomlyói búcsún.

A szerző részletesen ír a székelyek jogainak felszámolásáról és János Zsigmond erőszakos hittérítő tevékenységéről. Az 1566-os tordai országgyűlés kitiltotta Erdélyből a katolikus papokat. Vallás dolgában mindenkit az unitárius hitre akartak erőltetni. A nem engedelmességek hűtlenség címén fej- és jószágvesztéssel büntették. A hitterjesztést mindenhol katonai erővel folytatták. Csík is megkapta a hitújításra vonatkozó parancsot, kilenc hittérítő prédikátorral együtt. A „kilenc palántát” szó szerint elültették, azaz földbe ásták. Az esemény után a fejedelem új főkirálybíróit nevezett ki Telegdi Mihály személyében, aki teljhatalmat kapott a „rendteremtésre”. Telegdi a közelgő 1567. évi pütkösdzombati zarándoklat idejét tartotta alkalmas időnek, hogy sereggel rajtaüссön Csikszék egyházi és világi vezetőin, s végrehajtsa a fejedelmi parancsot. Ezt követően zajlott le a hargitai csata, ahol a kereszt alatt felvonuló csiki székelyek győzelmet arattak. A győztesek zöld gallyakkal kezükben mentek Somlyóra a csodatevő Máriához, ahogy a búcsúból hazatérők azóta is zöld nyírfágákat törnek, a Szűzanya szobrához érintik és hazaviszik.

Több kutató kétségbe vonja és legendának minősíti a hargitai, Tolvajos-terti csata megtörténését. Darvas-Kozma József szerint azonban enélkül nem lehetne megmagyarázni, hogyan maradt meg Csík katolikusnak, akkor, amikor szinte egész Erdély unitáriussá lett a fejedelem parancsára. A pálosoknak 1484-ben adott pütkösi búcsú ünnepe 1567 óta a katolikus hit megőrzésének emlékére, hitvédelmi eseménnyé vált és ötvöződött össze. Mivel korabeli írásos dokumentum nem maradt a csatáról, a hagyomány változatlan továbbélésének nagy jelentősége van, még akkor is, ha a történet egyes részletei lehetnek kiszínezettek vagy valótlanok.

A szerző részletesen ismerteti a búcsújárás említett dokumentumokat, jelentéseket, forrásokat a XVI. századtól, cáfolva azokat az írásokat, miszerint az csak később alakult volna ki. A gyulafehérvári érseki levéltárban megtalált egy későbbi levelet, melyben utalás történik a csikiak fegyveres hitvédő harcára. Részletesen ír a felvilágosodás korának búcsújárás-ellenes intézkedéseiről. A csiksomlyói búcsú olyan mélyen ivódott a vidék katolikusainak lelkébe, hogy azt sem II. József 1787. évi tiltó rendelete, sem a XX. századi román diktatúra nem tudta megszüntetni.

Az eddig ismert források nem szólnak pálos kolostorról Csiksomlyón, ezért Darvas-Kozma József egyes megállapításai valószínűleg további vitákat fognak kiváltani a szakemberek körében. A téma iránt érdeklődő nagyközönség viszont számos olyan értékes ismerettel gazdagodhat, ami eddig kevésbé volt benne a közgondolkodásban. Köszönet és elismerés illeti a szerzőt a gondolatébresztő, szép kiállítású könyvért. Remélhetőleg megvalósul a plébános atya újabb elképzelése is, és Makovecz Imre tervei alapján kápolna épülhet a Tolvajos-terti, a katolikus hitűkhöz hűségesen ragaszkodó székelyek emlékére.

A „csudákkal ékes somlyói Mária” kegyhelyén, a magyarság nemzeti szentélyében ma már vallási különbség nélkül gyűlnek össze a lelki megújulásra, megerősítésre, feltöltődésre vágyó emberek, mert itt megérezhetik egy nemzet hitét, összetartozását, hagyománytisztelét.

(Csikszereda, 2011. magánkiadás, 176 p.)

Udvarhelyi Nándor

MÉSZÁROS ISTVÁN:

Művelődéstörténeti tanulmányok 1960–2009

2010-ben jelent meg az Eötvös József Könyvkiadó gondozásában Mészáros István legújabb munkája. A neves művelődéstörténész azokból a tanulmányai közül, közleményeiből válogatott, amelyek 1960-tól 2009-ig jelentek meg. A szerző fő kutatási területe a magyar művelődéstörténeten belül az iskolai, oktatási-nevelési és közoktatás-politikai témák, a kezdetektől a XX. század közepéig. Mészáros István könyvének bevezetőjében megállapította, hogy az elmúlt évtizedek során számos régi témát újszerű megközelítésben tárgyalt, jelentősen eltérve a hazai „ellentmondásos” korban szokásos, engedélyezett értelmezésektől.

Az összeállításból kiderül, hogy a szerző szívéhez legközelebb állnak az általa felfedezett és elsőként közreadott témák: a XII. századi diákjegyzet; a Mátyás-korabeli Szalkai-kódex; az addig ismeretlen XV. század végi magyar vonatkozásokat is rejtő velencei pedagógiai kézikönyv; a „Symphonia Hungarorum” prózai-hétköznapi valósága, avagy a Kodály elveit az országban szétterítő Éneklő Ifjúság-mozgalom valós erkölcsi értékeinek feltárása az 1960-as években; a cserkészlet hazai pedagógiai jelentőségének bemutatása az 1980-as években. A szerző több hivatalosan „megideologizált” közoktatás-politikusról vázolt fel hiteles képet, olyan időszakban, amikor még ez szokatlan volt. Többek között írt Eötvös Józsefről, Klebelsberg Kunóról, Teleki Pálról, Apáczai Csere Jánosról, Pázmány Péterrel. Új megközelítésben szólt Németh László íróról, avagy Ortutay Gyuláról, az 1948-as iskolaállamosítás végrehajtójáról, akiről az addig megszokottól eltérő véleményt alkotott. Jellemző, hogy Ortutay Gyula és Mindszenty József bíboros kapcsolatáról írott munkáját még 1988-ban is csak magánkiadásban tudta közreadni.

A kötetben az írások közlésének egymásutánja a kiválasztott tanulmányok megjelenésének, illetve elhangzásának időrendjét követi. Az első, 1960-ban közreadott tanulmánytól a 2009-ben megjelent utolsó előtti írásig. Témája miatt került az utolsó tanulmány a kötet végére,

amelynek címe: *Múltba gyökerezett jövő – iskoláink 2000-ben?* A tanulmány előadasként hangzott el a szege-di Pedagógiai Nyári Egyetemen még 1993. július 18-án. A szerző az egyes tanulmányok, közlemények után röviden feltüntette az adott témával kapcsolatos, korábban készített munkáit is.

Mészáros István az elmúlt fél évszázadban művelődéstörténeti kutatásairól számos önálló monografikus kötetet jelentett meg, de a 2010-ben kiadott kiadványba nem vett fel ezekből a könyvekből önálló fejezetet vagy részletet. A szerző az összeállítás előszavában utal arra, hogy a közelmúltban kedves tanítványai közreadták szakirodalmi munkásságának két bibliográfiáját. (Mészáros István művelődéstörténeti szakirodalmi munkásságának tematikus bibliográfiája 1960–2002. Bp., 2002.; Mészáros István művelődéstörténeti szakirodalmi munkásságának időrendi bibliográfiája. 1960–2007. Bp., 2007.) A szerzőnek korábban már két gyűjteményes tanulmánykötete is megjelent (Iskolatörténeti kaleidoszkóp. Értékek és érdekességek az oktatás-nevelés múltjából. I–II. Bp., 1989.; Magyar iskola 996–1996. Előadások, cikkek, beszédek. Bp., 1996.). Ezek a művek is bizonyítják a neves művelődéstörténész tiszteletreméltó munkásságát.

A rendszerváltás előtt közölt – a hivatalostól eltérő nézetei miatt – azonban számos tanulmánya nem talált kellő méltánylásra. Ebből következett, hogy 1990 előtt nem részesült szakmai elismerésben, bár még 1988-ban megszerezte az akadémiai doktori fokozatot a *Középszintű iskoláink topográfiája és kronológiája 996–1948 című* munkájával. Sajnálatos, hogy 1988-ban nyugdíjba vonulásakor sem léptették elő egyetemi tanárrá. Különböző szakmai elismerésekben csak a rendszerváltás után részesült, amikor a következő díjakat kapta: Apáczai Csere János-díj, Fraknói Vilmos-díj, Mindszenty-díj, Klebelsberg-díj, Teleki Pál-díj és Stephanus-díj, ELTE Pro Universitate érem. 1991-ben a szerző az esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola tiszteletbeli tanára lett. 2002-ben a Szent István Akadémia rendes tagjává választották. A Kaposvári Egyetem 2007-ben tiszteletbeli doktorrá avatta.

Mészáros István tanulmánykötetét nemcsak szakembereknek ajánljuk, hanem mindazoknak, akik a magyar múlt iránt érdeklődnek.

(Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2010. 632. p.)

Szeckső Károly

A Jászkunság folyóiratról

Patinás folyóirat Jász-Nagykun-Szolnok megyében a *Jászkunság*, amelynek alapítói, első szerkesztői Kaposvári Gyula múzeumigazgató és Szurmai Ernő könyvtárigazgató voltak. Az 1954 óta folyamatosan megjelenő – elsősorban honismereti profilú – folyóiratot 1995-től a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület jegyzi. 2002-ig Szabó László néprajzos-muzeológus volt a főszerkesztője. Ezután néhány évig – anyagi okokból – szünetelt a periodika, majd 2006-tól Őrsi Julianna végzi a szerkesztői munkát. 2006–2010 között a 49–53. évfolyama jelent meg. A tudománynépszerűsítő folyóirat egyik legrégebbi, vidéken megjelenő tudományos és tudománynépszerűsítő periodika. A kiadónak nem kis erőfeszítésébe kerül a folytonosság fenntartása. 2006–2010 között hétszer jelent meg (2006. 1–4. szám, 2007. 1–2, 3–4. szám, 2008. 1–2, 3–4. szám, 2009. 1–4. szám, 2010. 1–4. szám) összesen 1312 oldalon. Eddig 93 szerző 186 cikket, tanulmányt írt. Az átlag két írás szerzőként. Természetesen nem ilyen egyenlő a szerzői teljesítmény, mint ahogy a tudományzakok között sincs meg az óhajtott egyensúly. A Jászkunságban az átlagnál többet publikáló nevei: Őrsi Julianna (33 írás), Szabó László, Fodor István (8-8 írás), Elek György (7 írás), Bagi Gábor, Bartha Júlia, Rideg István (6-6 írás), Fülöp Tamás, Egri Mária, Szebeni Ernő (4-4 írás), Földi Katalin, Ducza Lajos, Vig Márta, Pusztai Gabriella (3-3 írás). Már az 54. évfolyam (2011. 1–4. szám) is megjelent, amely változatos tartalommal ugyancsak sok honismereti témájú írást, adatot tartalmaz. Az utóbbi hét év számai az Interneten is elérhetők a Verseggy Ferenc Megyei Könyvtár honlapján a Digitális Folyóirattárban (www.vfmk.hu). A folyóirat nyomtatott számai a szerkesztőnél megrendelhetők (e-mail: jorsi@level.datanet.hu).

A Jászkunság folyóirat mellett az Egyesület elindította a Jászkunsági Füzetek után a *Jászkunság Könyvtéka* sorozatot. Első számként 2007-ben jelent meg a *Mikroközösségek* című konferenciakötet. Mivel a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület a Magyar Néprajzi Társaság Társadalomnéprajzi Szakosztályával, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatóságával és az egyházakkal karöltve 2011 szeptemberében interdiszciplináris konferenciát tartott Szolnokon a család-kutatás témakörben, így esedékessé vált az újabb konferenciakötet megjelenítése, melynek címe: *Középpontban a család*.

Őrsi Julianna

Honismereti Bibliográfia

Aracs. A délvidéki magyarság közéleti folyóirata. Fel. szerk.: Vajda Gábor. Kiadja az Aracs Társadalmi Szervezet. Szabadka 2010. 4. 146 old. – A tartalomról: Tari István: Zárványban – az ezeréves határnál; Döme Zsolt: Politikai orientációs mintázatok a nemzeti identitás tükrében – Mit gondolnak a délvidéki magyarok alapvető történelmi, nemzeti és politika kérdésekről; Lukács Bence Ákos: Változatok a délvidéki magyar identitásra – a bácskai Tóthfalu példáján; Pfeiffer-Neugebauer Márta: A Duna-menti svábok; Mirnics Károly: Családelleszen állam – A magyar népesség öregedő és koros korcsoportjának közéleti szerepe a magyarság jövőképeinek kialakításában a Kárpát-medencében; Csorba Béla: A magyarellenes incidensek okairól – még egyszer; Szakács Ferenc: Kinek kell megbocsátani? Faragó Árpád: Kétszázhusz éves a magyar nyelvű színház; Gyurkovics Hunor: Tájház és képtár a szlavóniai szigetmagyarságnak.

Ág Tibor: Csillagoknak teremője. Mátyusföldi népdalok. Gyuresó István Alapítvány Könyvek 44. Csemadok Művelődési Intézete. Dunaszerdahely 2009. 336 old.

Ág Tibor: Nem szánt-vet az égi madár. Motyovszki Józsefné Kovács Teréz, a gömöri nótáfa. Szerk.: Móser Zoltán. Gyuresó István Alapítvány Könyvek 48. Csemadok Művelődési Intézete. Dunaszerdahely 2010. 374 old.

Babós Lajos: Lacháza történeti statisztikája 1738-ig. Kiadta az Önkormányzat. Kiskunlacháza 2009. 72 old.

Balassa M. Iván: A Felföld népi építészete. Rajzok: Kovács István László. Tere cop. Bp. 2010. 147 old.

Bácsország. Vajdasági honismereti szemle. Kiadja a Bácsország Vajdasági Honismereti Társaság. Szabadka 2011. 1. 108 old. – A tartalomról: A Sajtó Enikő: A győzelem ára – hétköznapi élet Belgrádban 1945–1948; Mézváros Zoltán: Krtistály István, egy joggal kivégzett ember története; Becherer Károly: Pénzrendszerek Magyarországon; Pintér István: A caporettói áttörés; Csorba Béla: Alsó-Bácska újratelepítéséről; Szöke György István: Cimeres hamisítványok; Dömötör Gábor: A bácskossuthfalvi református templom helyreállítása; Bajzák Károly: A martonosi községháza építésének története; Czini Tibor: Kimagasló egyéniségek meghatározása a zombori Szent Rókus temetőben; Apró Erzsébet: A Misszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolánövérnek szabadkai iskolái; Oszvár Vilmos: Csantavéri disznótor; Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna: A makói hagyományok múltja, jelene és jövője; Szügyi Ferenc: Polgárság és névadási szokások az óbecsei római katolikus anyakönyvek példáján; Kovács Melinda: Csecsemőhalálozás és orvosi ellátás Bács-Bodrog megyében magyar statisztikai források alapján; Fábian Borbála: A bajai nyomdászati kezdetek; Ókrész Károly: A kódexkutató Timár Kálmán (1884–1960); Táborosi László: A magyar olimpiai mozgalom elindítója és szülővárosának sportkezdetek – jeles egyéniségei; Mojzes Antal: Bajmok Trianon előtt és után.

Bácsország. Vajdasági honismereti szemle. Kiadja a Bácsország Vajdasági Honismereti Társaság. Szabadka 2011. 2. 148 old. – A tartalomról: Hegyi Klára: Török

uralom Bácsországon; Blazovich László: A Dél-Alföld települései a 16. sz.-ban a török defterek alapján; Papp Sándor: A temesvári vilajet északi határa, a gyulai szandzsák; Báló Zoltán: Hódoltságkori pipák a szabadkai Városi Múzeumban; Wicker Érika: Iszlám elemek az észak-bácskai 16–17. sz.-i rákok és vlahok temetkezési szokásaiban; Milka Ljuboja: Zombor a török időkben 1541–1687; Hegyi Klára: A török Bács az 1570-es években; Balogh György: „Bács régi emléket hirdetik...”; Kulik Melinda: Egy 18. sz.-i szarajevói hagyatéki leltár; Vincze Ildikó: A görög kereskedők szerepe a kávéházi élet kialakulásában Magyarországon (1541–1900); Ivanics Mária: II. Gázi Giráj kán, a költő és hadvezér; Kincses Nagy Éva: Cebinde çok küçük elma var – A magyar nyelv török jövevényszavai; Vukos Raffai Éva: Vizsgálódások egy nyelvi háromszögben: török, szerb, magyar; Hóza Éva: A levél: a lélek pongyolája (Mikes, Kosztolányi és Garaci „átvelezése”); Szabó Hunor: Evlia Cselebi feljegyzései Vajdaság településeiről a török időkben; Táborosi László: Magyar-török bajviadalok a XVI. sz.-ban; Pecze Róza: A középkori Kamanc várkastélya; Ricz Péter: Emlékezés Lília Gáborra; Szabó Pál: „Kitolta Vazul szemeit” – a megvakítás büntetésének bizánci eredetét gyakorlata a XI–XIII. sz.-i Magyarországon, valamint a szláv és az oszmán-török jogi régiókban; Dimovski, Neda: A vajdasági török sírok és síremlékek nyomában; Ricz Péter: Volt egyszer egy Palicsfürdő; Merk Zsuzsa – Rapcsányi László: Borbíró (Vojnics) Ferenc levele az „ismeretlen” Jánoshoz; Szlávi Károly: A Palicsi Földművesiskola szőlőtelepe; Amit az 1910-es népszámlálásról tudni kell – Bács-Bodrog vármegye lakóinak részletes adatai; Fábian Borbála: Tóth Kálmán író, költő, országgyűlési képviselő – életrajz anekdotákban; Mojzes Antal: Malmok – adalék a bajmoki malmok történetéhez; Tandari Erzsébet: „Világéletben fonytat a vesszőt – Simon Mihály emlékkiallítás Martonoson; Vukman Péter: Négy óbecsei kommunista diplomata Magyarországon; Lakatos Andor: Közösségkutatás a 21. sz.-ban – Communio-projekt Kalocsán.

Bánhorvati története. Összeáll.: Urbán Bálintné Koch Julianna, Demeter Zoltán, Demeter Zoltánné. Kiadja a Bánhorvati Falu Múzeum Alapítvány. Bánhorvati [2009]. 100 old.

Béres Beáta: Memento mozi. Miskolc mozitörténete a kezdetektől 2008-ig. Előszó: Sziklavári Károly. Béres Beáta cop. Miskolc 2009. 189 old.

Bodnár László: Lakodalma a Kárpát-medencében 1–3. Fotók: Darázs György, Joó Csaba, Majoros Tamás, Péter Imre, Rétvári László; grafika: Kállai Zsófi. Bodnár Geográfus Bt. Eger 2009. 512 old. 2010. 512 old. 2011. 518 old.

Boros Ernő: A szatmári svábok deportálásának története. Nagykároly 2010.

Czakó Gábor – Juhász Zoltán: Beljebb a magyar észjárásba. Kiadja a Cz. Simon Bt. Bp. 2010. 324 old.

Czifra Éva: A sajtóvamosi görög katolikusok története. Szerzői k. Bp. 2008. 149 old.

Czifra Mariann: Leleplezett mellszobor. Gondolat. Bp. 2009. 254 old.

Csonka László: Egyházasrádóc és filiái (Rádóckölked, Kiskölked, Nagykölked, Harasztifalu) egyháztörténete. Szerzői kiadás. Sárvár 2010. 171 old.

Dobrossy István – Tóth Péter: Miskolc részönkormányzatai és címereik. Kiadja a Megyei Jogú Város Önkormányzata. Miskolc 2010. 96 old.

Dobrossy István: Miskolc, az önálló törvényhatóság joggal felruházott város, 1909–2009. Kiadja a B. A. Z. Megyei Levéltárért Alapítvány. Miskolc 2009. 117 old.

Dobrossy István: Miskolc Mindszent településrész története. Kiadja a B. A. Z. Megyei Levéltárért Alapítvány. Miskolc 2010. 95 old.

Dunakeszi Helytörténi Szemle. Dunakeszi-Alag Helyismereti Lapja. Fel szerk.: Csoma Attila, Lőrincz Róbert. Kiadja a Kölcsey Ferenc Városi Könyvtár. Dunakeszi 2011. IV. évf. 1. sz. 12 old. – (a szerk.): A dunakeszi paradicsom; Csoma Attila: Emléktáblák Dunakeszi I.; Lévai Tibor: Az 1956-os munkástanács története a Lóspört Vállalat alagi telepén; Kollár Albin: A dunakeszi családnévek jelentéstani vizsgálata II.; Legindi Tímea: A dunakeszi repülőtér története; Hesp József: Az alagi kolónia II. A Reeves család.

Ember az embertelenségben. Elhallgatott, eltagadott bűnök az egekre kiáltanak. Szerk.: Zsiros Sándor. Gulágkutatók Nemzetközi Társasága. Miskolc 2010. 121 old.

Erdélyi Erzsébet dr.: Körös körül körös-körül. Nagykőrösi helyismereti kézikönyv. Kiadja az önkormányzat. Nagykőrös. 2006. 330 old.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát Egyesület folyóirata. Főszerk.: Veres Ágnes. Kolozsvár 2011. 1. 46 old. – A tartalomról: Csibi Márta: Hargitai varázslat: egy sí-túra élményei; dr. Jeszenszky Géza: Havasok Erdélye; Bartók Attila: Védett területek kincsei – A varázslatos Páring; Vári László: Vízitúra a Bodrog ártéren; dr. Kovács Lehel István: Zajzon – rekviem egy fürdőért; Csibi Márta: A Csiki Természetjáró és Természetvédő Egyesület; Bőjte Ferenc: Mélységek rejtelméi – Dénes István nyomában [a Vargyas-szorosban]; Balázs Katalin: Feledésből visszacsalogatott népszokások; Balázs Katalin: Vándorló képeslapok – Nyisztor Miklós gyűjteményének kiállítása; Deák László: Gyógyító fürdőink; Asztalos Lajos: Földrajzi nevek; Molnár Zoltán: Csillagászati alapismeretek; Imecs István: Csikország csikjai; Molnár György: „Kedves gomba”.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát Egyesület folyóirata. Főszerk.: Veres Ágnes. Kolozsvár 2011. 2. 44 old. – A tartalomról: Pál Gyöngyi: A Túri-hasadéktól a Tordai-hasadékig (Czárán Gyula „Szent László körútja” nyomában); Kiss János: Járatközi-és Ördöghavas-túra; Vas Géza: Fotós túra a Remetei-sziklaszorosban; Hints Miklós: Alsójárja; Bartók Attila: A Bucsecs-natúrpark; Jeszenszky Géza: Magyarországi Kárpát Egyesület; dr. Kovács Lehel István: A Cenk: egy természetes Brasó-jelkép; Csibi Márta: A nagyváradi Czárán Gyula Alapítvány; Balázs Katalin: Legyünk a turistáság tanítói; dr. Frink József Pál: A Cséffai Természeti Park; András Zsolt: A „feneketlen” Likas; ifj. Nyisztor Miklós: Száz éve született ifj. Mátyás Vilmos; Asztalos Lajos: Földrajzi nevek; Imecs István: A halak násza; Deák László: Havasi gyopár; Molnár Zoltán: Tavasz égi csodák; Málnási András: Az izletes kucsmagomba és rokonai; Vizauer T. Csaba: Védett nappali lepkéink.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát Egyesület folyóirata. Főszerk.: Veres Ágnes. Kolozsvár 2011. 3. 44 old.

– A tartalomról: Balázs Katalin: 120 éves az Erdélyi Kárpát-Egyesület; Nagy Zoltán: XIV. Jókai Mór Emlék-és Teljesítménytúra; Fazakas Ferenc: Járavize – Plopi-tető – Testes-csúcs – Hideghavas kolostor – Kisfenes; Szakács Éva: Berkesi-szoros – Papok gerince – Csukás-tó; Mezei Elemér: Muncelu gerinc – Pociovalistei-szoros; Pálfi Miklós: Torockószentgyörgy, Bedellői karsztplató, Szolcsvai-búvópatak; Mezei Elemér: Római fürdő – Csákyakő – Intregáldi-szoros; Kovácsné Diószegi Zsuzsa: Honismereti túra; a Fehér megyei szórványvidék; Havas Tamás: Mária Út; dr. Kovács Lehel: A Barcaság éke – Prázmár; Tiponuj Monika: Honismereti kirándulás Hajdú-Biharba; Gottwald Márta – Nagy Csilla: Környezeti nevelés – tölteletantárgy vagy útmutató nevelési irányzat; Kinda Tibor: Kétnyű aknabarlang a Kupás-gerincen; Bartók Attila: A Rettyezát Nemzeti Park; Bartók Attila: A Rettyezát Nemzeti Park veszélyeztetett növényfajai; Egri Ferenc: Fischer Aladár és az aradi bihargók; Balázs Katalin: Kalotaszegi cifraságok; Molnár Zoltán: [hold]”Fogyatkozunk”; Imecs István: A nyári [halivadék]túlélőtábor; Kovács Enikő: Tavasz [gomba]finomságok; Asztalos Lajos: Földrajzi nevek; Szabó D. Zoltán: Áprilisi madarászat.

Faludi Gábor dr.: A bácsalmási gazdaság hatvan éve, 1949–2009. Kiadja a Bácsalmási Agráripári ZRT. Bácsalmás 2010.

Farkas Attila: Családfakutatás Matyóföldön. Mezőkövesd, 2009.

Fedinec Csilla – Tarnóczy Mariann (szerk.): Nemzeti önismeret. Az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottságának tevékenysége 2006–2011. Kolonda Bt. Bp. 2011. 189 old.

Feith János: Akik nem engedtek a '48-ból... A Kiskunlacházi Függetlenségi Olvasókör története. Kiadja az önkormányzat. Kiskunlacháza. é. n. [2009] 320 old.

Fleisz János dr.: Nagyvárad várostörténete. Sapientia Varadiensis Alapítvány. Nagyvárad 2011. 304 old.

Gaál Lajos: Gömörország természeti öröksége. Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület. Rimaszombat 2010. 208 old.

Gál Róza: Kiskunlacháza helynevei. Kiadja az önkormányzat. Kiskunlacháza 2009. 88 old.

Gebei Sándor: A Rákóczi szabadságharc, 1703–1711. Kossuth 2009. 108 old.

Godó Ágnes – Kovács Gábor Attila – Solymossy Zuzsanna – Uri Ferenc: Emlékezés a Petőfi-brigádra. Timp Kiadó. Topolya 2009.

Gömörország. Főszerk.: B. Kovács István. Kiadja a Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület. Rimaszombat 2011. 1. 90 old. – A tartalomról: Kövesdi Károly: Pósa bácsi köpönye; Gacsó István: 90 év, az kilencven év; Gaál Lajos: Gömör természeti öröksége 37. – A Garam meanderei; Hála József: Pongrácz Lajos és leírása a Baradla-barlangról 1840-ben; Kiss László: Palócföld orvosa 9. – Isten kedveltje, avagy Kélinyi Amadé, a soknevű orvosdoktor; Takács András: A Vály-völgye hagyományos tánc kultúrája; Pórika – Az Én Újságom; Bettes István: Pósrától és a nyelv nemességéről; Benedek Elek: A mohos tulkai; Gaál Mózsa: A fényes rézgomb; Krúdy Gyula: A Rákóczi-torony csókái; Mikszáth Kálmán: Ne félj, Mátyás! Sebők Zsigmond: Mackó úr utazása; Hanvai gyerekkorát írja tovább – Tóth Elemér hetvenkedései; Böszörményi István: Hahné Duray Éva

a Magyar Kultúra Lovagja; Hisnyan Géza: 40 éves a kasai Thália Színház; Bodnár Mónika: 50 éves a Tompa Mihály Emlékbizottság; Molnár Miklós Malvina: Haranglábszentelés Gömörmihályfalván és kegyeletteljes emlékezés Bodon Ábraháma; Bodnár Mónika: A Tiszántúli Történelem Társaság és kiadványainak bemutatása.

Hadobás Pál: Az edelényi L'Huilier-Coburg-kastély. Kiadja a Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum. Edelény 2009. 24 old.

Hajdú Ráfi János: Faragásokkal díszített élet. Mátyusföldi Alkotók és Művészetpártoló Egyesülete. Mezőkövesd 2009. 216 old.

Határtalanul! Nemzeti összetartozás az oktatásban. Szerk.: Csete Örs. Kiadja a Határon Túli Magyar Oktatásért Apáczai Közalapítvány. Bp. 2011. 144 old.

Hepehupa. Szilágysági művelődési folyóirat. Főszerk.: Fejér László. Color Print Kft. Zilah. 2011. 1. 96 old. – László László: Háromszáz éve, 1711 tavaszán ért véget a II. Rákóczi Ferenc vezette kuruc szabadságharc; Kovács Kuruc János: A tudomány fegyverével a közakarat szolgálatában [az eme zilahi csoportjáról]; Széman Emese Róza: Magyar vörösszalvás Erdélyben a két világháború között; Zsigmond Attila: Szilágyi András naplója – egy világlátott kálvinista prédikátor viszontagságai a 18. sz.-ban; Lakóné Hegyi Éva: A eszmadia céh; Szémann Péter: Kisebbségi beteg, kisebbségi orvos a Kárpát-medencében; Hajdú Attila: Etnobotanik; Györfi-Deák György: Boszorkányok.

Hideg Ágnes: Hetvenéves a Diósgyőr-vasgyári evangélikus templom. Szerzői K. Miskolc 2008. 43 old.

Hideg Ágnes: A Szinva hidjai: képes bibliográfia a miskolci Szinva patak hídjairól. Szerzői K. Miskolc 2010. 48 old.

Hornyák Gyula: Abod, ahol a királynak kútja van. Fejezetek a község történetéből. Kiadta az önkormányzat. Abod 2008. 394 old.

H. Petkovics Katalin: Sajókaza. (Falukönyv). Kiadja az önkormányzat. Sajókaza 2009. 211 old.

Inga. A Brassói Lapok közművelődési melléklete. Szerk.: Ambrus Attila, Bartha Réka. Brassó 2011. 1. 112 old. – A tartalomról: Az irodalom a szellem fényűzése – Iliá Mihállyal beszélget Ambrus Attila; M. Kovács Ágnes: A nyelvi sokszínűség árnyalatai; Halász Péter: László Gyula – a honfoglaló; Bence Mihály: Szerényi József báró.

Istennel a hazáért és a szabadságért. Jubileumi Rákóczi Évek 4. Szerk.: Dukrét Géza. Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság. Nagyvárad 2011. 300 old. – Dukrét Géza: Előszó; Dukrét Géza: Avatobeszéd II. Rákóczi Ferenc tüzözámán emléktáblájánál; Sárkány Vilola: A győzelmes Bocskai-szabadságharc 400. évfordulójára; Kupán Árpád: Bocskai István, a vallásszabadság védelmezője; dr. Nyakas Miklós: A bécsi béke; Sárkány Vilola: A fejedelmi házból a fejedelmi sirba; Szekeres Gyula: Bocskai István szerencséspéntek napjai a néphagyomány tükrében; Kupán Árpád: Bihar megye és Várad a Rákóczi-szabadságharc idején; Kupán Árpád: II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemsége; Kovács Rozália: Genesys Zsigmond, Rákóczi „mezei hadainak ezereis-főkaptányja”; Amrám Sárkány Lúcia: A szatmári Németi Református Egyház élete II. Rákóczi Ferenc szabadságharc idején; Ágoston István György: II. Rákóczi Ferenc és az ónodi abrenuntatio; Ágoston István György: II. Rákóczi Ferenc európaisága; dr. Cso-

hány János: II. Rákóczi Ferenc vallásügyi politikája; Ágoston István György: II. Rákóczi Ferenc vallásossága; Lukács Olga: Vallás és nevelés egysége II. Rákóczi Ferenc életében és művelődéspolitikájában; Kiss Endre József: Könyvkultúra a vezérlő fejedelem környezetében; Borbély Gábor: A zsigóci csata, 1705. november 15.; dr. Csorba Csaba: Tiszántúli várak a Rákóczi-szabadságharcban; Nagy Aranka: Mátyókai Ádám, II. Rákóczi Ferenc arcképfestője; F. Balogh Pirokska: II. Rákóczi Ferenc születéshelyét jelző emléktábla leleplezési ünnepe; Mihálka Zoltán: A Rákóczi-szabadságharc történelmi fénye.

Járasi Lőrinc: Füzéri erdők. Füzéret Alapítvány. Füzér 2009. 152 old.

Járasi Lőrinc: Háromhuta. Szerzői K. 2008. 126 old.

Jékely Zsombor – Lángi József: Falfestészeti emlékek a középkori Magyarország északkeleti megyéiből. Bevezető tanulmány: Marosi Ernő. Teleki László Alapítvány. Bp. 2009. 459 old.

Kapronczay Károly: Lengyel menekültek Magyarországon, 1939. Az Antal József Emlékbizottság és Baráti Társaság évkönyvei, 21. Mundus. Bp. 2009. 248 old.

Kazinczy Ferenc: Erdélyi levelek. Szerk., utószó, névmutató, szómagyarázat: Kovács Dániel. Eötvös Kvk. Bp. 2008. 257 old.

Kis József: Borsod-Abaúj-Zemplén megye, 1956: Abaújszántói, Edelényi és Encsi járás. Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltári füzetek, 47. Miskolc 2008. 279 old.

Kiss László: Kazinczy sógora, Zemplén főorvosa; Dercsényi János. Hódmezővásárhely-Tabáni Ref. Egyházközség 2009. 331 old.

Kovács Ágnes: Rozsnyó: rendhagyó városmonográfia. Madách. Pósonium cop. Pozsony 2008. 130 old.

Kovács István: Egy matyó vándor életútja. Szerzői k. Mezőkövesd 2008. 215 old.

Krebsz János: Csángóföldi utazás. Pallas-Akadémia Könyvkiadó. Csíkszereda 2009. 138 old. + Ádám Gyula: Lakodalom Külsőrekecsinben (24 színes kép).

Kupán Árpád: Párhuzamos életrajzok. Nagyvárad egykori hírességei. Partiumi füzetek 62. Szerk.: Dukrét Géza. Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság és a Varadinum Script Könyvkiadó. Nagyvárad 2010. 288 old.

Kütfő. Kis magyar néprajz diákoknak. A csíkszeredai Székely Károly Szakközépiskola – Alapítvány és a Nagybükkői Néprajzi Társaság folyóirata. Főszerk.: Burus János. Csíkszereda 2011. 1–3. 112 old. – Dr. Kisné Portik Irén: Tojás a magyar szokáskultúrában; Pozsony Ferenc: Ajánlás dr. Keszeg Vilmos Teleki József Díjára; Borus János: „Templommá lett terem...” (Megnyitó beszéd a Hollóházi tányérok és csuprok kiállítására); Nagy László: Adatok a Marosvásárhelyi Unitárius Egyházközség történetéhez; P. Buzogány Árpád: Egyház, vallási élet a Keresztúr fiúszéki Gyagyban; Imre Krisztina: Archaikus imádság Kőstelekről, rőlvásók Gyepécéről; Nistor István: Szülőfalum [Lányik] néhány nagy vallási ünnepe; Ambrus Attila: Gyergyóalfalu, István pap és a búcsújárás; Pomjánék Béla: A Funtunel-boszorkány nyomában; Pomjánék Béla: Uz Bence nyomában Székelyvárságon; Pogár Pali: Magyarfalu, az én szülőfalum; Farkas Aladár: A borszéki szénbányászat 150 éves története; Ajtony Gábor: A Szenthá-

romság Alapítvány története; Szöcs Piroska: Az erdélyi szászok jeles naptári ünnepei; Dr. Nagy József: Székely határvadász zászlóalj a II. világháborúban; Vita Szilárd: A Gyergyószentmiklósnál 1944. szeptember 7-én elesett székelyfehérvári és székely honvédek utolsó órái; Mirk László: Szüleim élete – tábori levelezőlapok tükrében; Kiss Mónika: Mementó [Csíkszentlélek határában két német katona kivégzése]; Beder Tibor: A csata után 288 évvel újra támadtak a „tatárok”; Szakáts Zsuzsanna: Példaértékű élet [Olajos Béla festőművészről és Olajos Váczy Magda újságíróról]; Forrai Tibor: Pálffy Ákos erkölcsi normái (Egy régi falusi népművelőről); Burus János: KALOT – KALAKA emlékkiállítás és emlékest; Daczó Katalin: Kalotszereltem; Balla Piroska: Csíkdélné és népi hagyományai; Salló Szilárd: Egy gyimesfelsőlaki asszony jóslásokhoz való viszonyulása; Sándor Sarolta: Alsónadrág a párna alatt (pártudakoló jóslások Csíkszentdomokoson); Burus János: Volt egyszer egy híres fafaragó kör... [Szentegyházán]; Jánosi Csaba: A terméskő használata Tuszád községben; Kádár Kincső: Múzeumpedagógiai foglalkozássorozat (Hagyományos népi mesterségek Csíksban); Bara Melinda-Bernadett – Tankó Annamária: A kászoni szilvapálinka főzése; Halász Péter: A virág – a valóságban és a folklórbán a moldvai csángómagyaroknál; Balázs Dénes: Népi gyógyászat a szuszterműhelyben; Györgyicz Vilmos – Pásztoly Enikő: Csíki-medence földrajzi névadásának fontosabb sajátosságai; Szöcs János: Csíkszereda alapítása; Dáné Szilárd: Egy 1790-ben íratott bágyi misszilis levél; Fülöp Lajos: 100 éve született dr. Molnár István múzeumlapító, néprajztudós.

Limes. Főszerk.: Virág Jenő. Szerk.: Egy Gábor. Kiadja Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata. Tatabánya 2011. 2. 116 old. – A tartalomról: Egy Gábor: Nemzetiségpolitika Magyarországon, 1919–1944; Erős Vilmos: A Szent István-i államtól Kárpát-Európaig (Szekfü Gyula történetpolitikai gondolkodása az 1940-es évek első felében); Paksa Rudolf: Fajvédők, nyilasok, hungaristák a nemzetiségi kérdéstről; Péterfi Gábor: Szabó Dezső és a nemzetiségi kérdés; Eiler Ferenc: A nemzetiségi kérdés Hartán; Sárándi Tamás: Kisebbségpolitika a közigazgatási gyakorlatban a katonai közigazgatás idején Észak-Erdélyben; Egy Gábor: Tükközpolitika – Magyarok, románok és nemzetiségpolitika Észak-Erdélyben, 1940–1944.

Limes. Főszerk.: Virág Jenő. Szerk.: Miroslav Michela – Zahorán Csaba. Kiadja Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata. Tatabánya 2011. 4. 112 old. – A tartalomról: Miroslav Michela – Zahorán Csaba: Variációk egy témára; Romsics Ignác: Trianon és a magyar politikai gondolkodás; Simon Attila: „...a magyar nép ebben a köztársaságban lett nemzetzett...” – A két világháború közötti kormánytámogató (aktivista) szlovákiai magyar politika viszonya Trianonhoz és az első Csehszlovák Köztársasághoz; Holec, Roman: A Trianon-diszkurzus a szlovák szépirodalomban; Kovács Éva: Trianon traumatikus emlékezetéről; Ablonczy Balázs: Legitimitás és mitosz között; Segl’ova, Lucia: Keletkezés, megszűnés és valami a kettő között – Történelmi képek a turói régióban 1918 végén; Vajda Barnabás: A közös történelem a korszerű történelem tankönyvek kontextusában; Kratochvíl, Vilám: Multiperspektívus módszerek a történelemtankönyvekben; Jakab György: A magyarországi történelemoktatás anomikus viszonyai.

Marozsán Zsolt: A miskolci németek történetéből. Szerk.: Rémiás Tibor. Dominium Könyvkiadó, Miskolc 2010. 48 old.

Mazurka Károly: Szuhogyi palóc tájszótár. Szerk.: N. Fodor János. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához, 90. Magyar Nyelvtudományi Társaság és Tinta Könyvkiadó. Bp. 2008. 175 old.

Mayer László – Molnár András (szerk.): Források a Muravidék történetéhez I-II. Vas Megyei Levéltár – Zalka Megyei Levéltár. Szombathely – Zalaegerszeg 2008. 408+376 old.

Márkus Zsuzsanna (vál.): A kazincbarcikai kistérség válogatott honismereti bibliográfiája. Kiadja a Kazincbarcika és Vonzáskörzete Többcélú Önkormányzati Kistérségi Társulás. Kazincbarcika 2010. 84 old.

Mezőség. Történelem, örökség, társadalom. Szerk.: Keszeg Vilmos és Szabó Zsolt. Művelődés. Kolozsvár 2010.

Mérföldkövek. Adalékok Ipolyság város történelméhez. Fel. szerk.: Pálkás Tibor. Kiadja a város. Ipolyság. 2007. 88 old. – Mahulányi József: A kereszttúról; Danis Ferenc: Százéves az ipolysági Honti Kálvária; Pálkás Tibor: Ipolyság – rövid történelmi áttekintés; Bendikné Szabó Márta: Az ipolysági vármegye ház történetének bővítése.

Moldvai Magyarság. Fel. szerk.: Mirk Szidónia-Kata. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2011. 7. 22 old. – A tartalomról: A Csángó Tanács jegyzőkönyve; Nyisztor Ilona: A csíksomlyói pünkösdi búcsú; Ferencz Gabriella: Megemlékeztünk a 110 éve született Domokos Pál Péterről a csíkszeredai Csángó Bennlakásban; Petres László: Hogy volt, amikor mesét mondtak Lujzikalagorban, avagy Baka András csángó mesemondó (nem)igaz története; Borbáth Erzsébet: Szakmai beszámoló a Szeret-Klézse Alapítvány októinak továbbképzéséről; Baumgartner Sándor: Moldva, a magyarság nagy temetője I.; Tánzos Vilmos: A moldvai csángók magyar nyelvismere 2008–2010-ben; Szent Anna; Benedek Elek: Szent Anna tava; Iancu Laura: [Mit sem számított, hogy a mester pillantásai].

Moldvai Magyarság. Fel. szerk.: Mirk Szidónia-Kata. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2011. 8. 22 old. – A tartalomról: Lukács János István: Újra itthon a két csángó pap; B. Kovács András: Szórványban élni – lehet vagy nem lehet; Farkas Endre: Mentés Másként újra Moldvában; Mentés Másként a pusztinai Magyar Házban; Nyisztor Ilona: III. Pusztinai Zenetábor; Tánzos Vilmos: A moldvai csángók magyar nyelvismere 2008–2010-ben; Baumgartner Sándor: Moldva, a magyarság nagy temetője II.; Csúry Bálint: Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról; Seres Attila – Iancu Laura: A csángómagyarok egyházi állapota (1940); Iancu Laura: [Az emberek].

Molnár János (szerk.): A mi Encsünk. Kiadja az Encsi Városvédő és Szépitő Egyesület. Encs 2008. 252 old.

Múzeumőr. A múzeumi ismeretterjesztés lapja. Szerk.: dr. Bereznai Zsuzsanna. Kiadja a Bács-Kiskun megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete. Kecskemét 2011. 1. 36 old. – A tartalomról: Somogyvári Ágnes: Terepbejárás – a lelőhelyek elsődleges felderítése; Wicker Erika: Magasból a múlt: Régészeti lelőhelyek madártávlatból – feltárás előtt és után; Mészáros Mónika: Árpád-kori települések régészeti kutatása; Somogyvári Ágnes: Megidézett sírvilág – Őskori temetők

Bács-Kiskunban; V. Székely György: A templomkörülí metetők kutatása; Wicker Erika: Másfél évezred különleges sírformái; Marcsik Antónia: „Millió fehér csont meséli...” – Történeti embertani elemzések; Guttyánné Hajdrik Gabriella: Megszólal(hat)nak a kerámiák; Vida Ágnes: Évezredek üzenete: Egy újkőkori puttonyedény a Katona József Múzeumban; Romsics Imre: „Senkinek sem ártani! Mindenkinnek használni!” (Tanulmány a Viski Károly Múzeum időszaki kiállításához; Laczkó János: In memoriam dr. Henkey Gyula; Mészáros Márta: Megőrzött múlt – Régészeti foglalkozások a diákoknak a Kiskun Múzeumban; Kothencz Kelemen: Torba, pregaasa, opletka – Bácskai szöttesek nyomában a Türr István Múzeumban.

Nagy Katalin: „Az emlékezetnek méltó történetek”. Fejezetek Bócs község múltjából a kezdetektől 1990-ig. Kiadja az önkormányzat. Bócs 2008. 247 old.

Nevelős Béla: Aranykezek. Cipészek és csizmadiák egykor Szászfn és Felsőszolcán. Általános Művelődési Központ. Felsőszolca 2008. 83 old.

Nyugati Jelen Évkönyv 2011. Szerk.: Bege Magdolna. Kiadja az Occident Media Kft. Arad 2011. 182 old. – A tartalomról: Puskel Péter: Másfél évszázad aradi magyar sajtója; Pataky Lehel Zsolt: Szívből jövő hagyománytisztelő [Kisiratos]; Nagy István: Kálmány Lajos Közművelődési Egyesület, Pécska; Balázs Katalin: Felbecsülhetetlen kincs az együtt gyűjtött nótacsomag; Balta János: Átvenni a tornyai modellt [nemzetiségek találkozója Tornyán]; Sólya R. Emília: „Vésd és dalod is Istent dicsérje” [Kalmár Lajos fazekasvársándi hegedűkészítő mester]; Balta János: Készül az ifjúsági klub [Ágyán]; Irlházi János: Az eltemetett idő [Maroszlatinán]; Pataki Zoltán: „Egy-két generációval meghosszabbítja a létünket” – a bánági néptánc-mozgalom; Jámbor Gyula: Otthon legyetek magvetők [a X. Budakalászi Találkozórol].

Ortrud Reber: Árpád-házi Szent Erzsébet. Ford.: Haynal Katalin. Gabo, cop. Bp. 2009. 253. old.

Partium. A Partiumi és Bánági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság honismereti lapja. Fel. szerk.: Dukrét Géza. Nagyvárad 2011. 1. 24 old. – Mihalka Nándor: Feltárások a váradi vár északi kazamatájában; dr. Vajda Sándor: A szabadságharc zárófejezetének színhelye és háziasszonya; Kovács Rozália: A francia államfő érmihályfalvi gyökerei; dr. Fleisz János: Nagyvárad a 19. és 20. sz.-ban; Halász Péter: Gondolatok egy tragikus évforduló kapcsán; Matekovic Mihály: Arad megyei magyar iskolák névadói; Pásztai Ottó: Nagyvárad elpusztult és megmentett műemlékei; Dukrét Géza: Piszkarósi Szilágyi Sámuel szobrának avatására; Puskel Péter: Asbóth Oszkár és Arad; Szendrő Dénes: Az isaszegi református gyülekezet 20. sz-i alapítása és örökségei; Hasas János: A Pro Rév Egyesület munkássága; Dukrét Géza: XVII. Népi Építészeti Tanácskozás; Dukrét Géza: XVI. Partiumi Honismereti Konferencia; dr. Tamás Judit: Köszöntő; Debreczeni-Droppán Béla: Köszöntő; Kupán Árpád: Laudatio Mihálka Magdolna tiszteletére; Waneck Ferenc: Laudatio Starmüller Géza tiszteletére; dr. Janoso Árpád: Laudatio Tácsi Erika tiszteletére; Dukrét Géza: Laudatio Gellért Gyula tiszteletére; Dukrét Géza: Ez történt 2010-ben; Bara István: Ez történt 2010-ben Szatmár megyében; dr. Jancsó Árpád: Ez történt 2010-ben Temes megyében; Ujj János: Ez történt 2010-ben Aradon; Dukrét Géza: A jubileumi Rákóczi Évek záróülése.

Patay Pál: Zempléni harangok. Herman Ottó Múzeum. Miskolc 2009. 155 old.

Pataki diákok az '56-os forradalomban. Szerk. És interjúk; Szabó Csaba. For You Bt. Bp. 2008. 291 old.

Pete György: Talpig Vasban. Válogatott közéleti írások. A Magyar Nyugat Történeti Kiskönyvtára, 12. Magyar Nyugat Könyvkiadó. Vasszilvágy 2010. 337 old.

Popély Gyula: Felvidék, 1914. Térképek; Sebők László. Magyar Napló és Fókusz Egyesület. Bp. 2010. 438 old.

Redemptio. A jász és a kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: Hortiné dr. Bathó Edit. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2011. 2. 24 old. – A tartalomról: Bánkiné dr. Molnár Erzsébet: A jászok autonómia; Papp Izabella: „Semmi – Alsó megállóhely” Budapesti kitelepítettek Jász-Nagykun-Szolnok megyében; Basa László: „Az utolsó jászok tálts” – 120 éve született, 40 éve halt meg Kiss József tanár, író, festőművész; Tóth Tibor: Húsz éves a Jászok Egyesülete; Bognár Mária: A jász összetartozás jubileuma; Mizsei Tibor: Történelmi kertek Jászberényben; Kocsán László: Jászberényi táncosok fesztivál sikerei; Gubicz András: Rákóczi emlékünnepe Párizs-Yerres-ben; dr. Farkas Ferenc: [Orosz István] szeptember emléke Jászladányon; Németh József ny. iskolaigazgató visszaemlékezései I.; dr. Fazekas Mihály: Nagykunsági és karcagi emlékek 1848/49-ből; Fordor István Ferenc: Húsz éves a Jászok Napja; Hortiné dr. Bathó Edit: In memoriam Karsai Zsigmond; Mátyás Béláné: Nekem áldott az a bölcső [a jászdzsai Honismereti Asszonykórus]; Gazdag Tibor: A jászok nyomában járunk; Iris: Jászok Kapitányok Tanácsa Jász-szentandrason; Zámboi János: Üzenet a régi [jánoshidai] iskolából.

Report Zoltán: A Kárpát-medence vasgyártása a neoabszolutizmus korában, 1850–1867. Monten-Press. Bp. 2003. 196 old.

Report Zoltán: Magyarország vasgyártása a dualizmus korában, 1850–1867. Monten-Press. Bp. 2005. 384 old.

Répszky Ernő – Répászky Lipót: A borsod-miskolci turisztika története, 1891–1944. B. A. Z. Megyei Természetjáró Szövetség. Miskolc 2009. 257 old.

R. Nagy József: Boldog téglafalak között: munkások kulturális antropológiai vizsgálata Északkelet-Magyarországon. A Miskolci Galéria könyvei, 39. Miskolc 2010. 272 old.

Sallai R. Benedek: Kirándulások Túrkeve környékén. Zöldike Könyvsorozat II. Kiadja a Herman Ottó Természetvédelmi Kör. Túrkeve 1999. 180 old.

Skultéty Csaba: A szlovákok és mi egy kelet-nyugati publicista szemével. Karioss Kiadó. Bp. 2010. 158 old.

A Sváb tükrök. Közreadja; Blazovich László és Schmidt József. A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára 35. Kiadja a Pólay Elemér Alapítvány és a Csongrád Megyei Levéltár. Szeged 2011. 512 old.

Száz éve született Lukács Gáspár – egy matyó értelmiségi életútja. Szerk.: Viga Gyula – Visczóczy Ilona. Kiadja a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság. Miskolc 2008. 135 old.

Szenvedelmek, szenvedélyek; Kazinczy Ferenc magánvilága. Vál., szerk.: Cibula Katalin, Demeter Júlia. Protea Kulturális Egyesület. Bp. 2009. 138 old.

Szenvedély és szolgálat. Tanulmányok a hatvanesztendő Silling István tiszteletére. Szerk.: Dévavári Be-

szédes Valéria – Silling Léda. *Kiadja a Bácsország Vajdasági Honismereti Társaság, Szabadka 2010. 512 old.* – Beszédes Valéria: *Kincseink őrzője*; Lánosz Irén: *Beszédaktusok és stratégiák*; Rajslí Ilona: *Lippay János Posoni kert című művének nyelvi vizsgálata*; Molnár Csikós László: *Különleges adai szavak*; Bene Annamária: *Néhány gondolat a köznyelvi -i képzős melléknévi igenévről*; Simon András: *Papok a menyecskén – Néhány példa a népi szemléletmód és a tájnyelvi szóalkotás kérdéséhez*; Tánczos Vilmos: *Archaikus népi imádságok az erdélyi Mezőségről*; Voit Vilmos: *A magyar népművészet szöveggondozási problémái*; Verebélyi Kincső: *A falu ünnepei és a társadalmi nyilvánosság szerkezetének változásai*; S. Lackovits Emőke: *Szent Balázs a bakonyi, a Somló környéki és a Balaton-felvidéki néphagyományban*; Szacsy Éva: *Nyugat és Kelet – A „szent sarok” modell átváltozásai*; Szőke Anna: *Napjaink vallási jelenségei a kishegyési romáknál*; Dévavári Beszédes Valéria: *A Prágai Kis Jézus kultusza Vajdaságban*; Barna Gábor: *A kalocsai olvasógyár*; Báth Dániel: *Vihargyertyák – Bácskai adatok egy „félhivatalos” szentelmeny történetéhez*; Mód László: *Vallási élet, felekezetek a szentesi ács-molnár-közműves céhben (1829–1849)*; Lukács László: *A karácsonyfá elterjedését előmozdító intézmények: óvoda, iskola, árvaház, kórház*; Silling Léda: *A Vajdaság legnagyobb fémofergyűjtőteménye*; Liszka József: *„Mert háromban csak egy vagy...” – A Szentháromság ikonográfiája a szlovákiai Kisalföldi szakrális kismemlékben*; Balla Ferenc – Balla István: *Az idő viszonytársaságaival és a változó világgal dacoló megszentelt jeleink [Bezdan]*; L. Juhász Ilona: *Szagrális kismemlékek mint a háborúk jelei [Dél-Szlovákia magyararlakta vidékein]*; Nebojszki László: *A katymári Vodica múltja és jelene*; Klamár Zoltán: *A magyarkanizsai Szent Pál-templom krónikás könyve – egy historia domus mint forrás*; Kothech Kelemen: *Bajmoki bajok az istentiszteletki nyelvrendet illetően*; Nagy Abonyi Ágnes: *Adalékok a „Dicsértéskés falu” népi vallásszöveghez*; Könyö Sándor: *Csókai népének Szent Annáról*; Pilipkó Erzsébet: *A kárpátaljai görög katolikus magyarság viszonytársaságai 1945 után*; Kepéné Bihar Mária – Lendvai Kepe Zoltán: *Kutatásról a szlovéniai magyarok népi vallásszövegének kutatásáról*; Szilágyi Miklós: *Régies tejfeldolgozási módok és a piacozás [Magyarkanizsáról]*; Burján István: *Bor és ünnep*; Gleszer Norbert: *A Rákóczi-kultusz első „oltára” – Vértesi (Virter) Károly szerepe egy Bács-Bodrog vármegyei függetlenségi kultusz emlékhelyének kialakításában*; Nagy István – Raj Rozália: *Doroszló leüzent férfiöltözetének nyomában*; Hóza Éva: *A festmény akusztiájá (Herceg János és a képnézés kimondása)*; Mándity Krisztina: *Anyagba zárt ima a szadzelőn*; Lang Irma: *A nagy művészet igézetében*; Fekete J. József: *A provincia apológiája*; Káich Katalin: *Tadicio és változtatás*; Silling István pályaképe; Siling István tanulmányainak bibliográfiája.

Szikszai István és mások: *Jubileumi emlékkönyv a Miskolc-Diósgyőri Árpád-házi Szent Imre herceg templom és egyházközség életéről 1931–2007.* Szerzői k. Miskolc 2007. 80 old.

Szilágyi István: *Csillagváros visszavárta katoná fiát. Partiumi füzetek 65.* Szerk.: Dukrét Géza. *Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság és a Varadinum Script Könyvkiadó.* Nagyvárad 2010. 192 old.

Szülőföldünk, 2011. 35. Főszerk.: Rémiás Tibor. *Kiadja a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Honismereti*

Egyesület. Miskolc 2009. 212 old. – A tartalomról: Felvidéki Honismereti ki kicsoda A-tól Z-ig; Kovács Dániel: *A honismereti mozgalom első három évtizede B. A. Z. megyében (1989-ig)*; Viga Gyula: *Emlék-cserepek az 1980-as évek honismereti mozgalmáról*; Rémiás Tibor: *Népfront-mozgalomból honismereti mozgalom*; Titkos Sándorné: *A B.A.Z. Megyei Honismereti Egyesület története 1990–2010 között*; Rémiás Tibor: *Megyei honismereti periodikánk 30 éve és pályázatunk 50 éve*; É. Kovács Judit: *A Tompa Mihály Emlékbizottság majd Egyesület 50 évéről*; Gyulai Éva: *Bél Mátyás tudományos pályája*; Farkas Ferenc: *Három népből egy falu, Sajópetri*; Mizser Lajos: *Cserépfalu 1848/49*; Rémiás Tibor: *„Életem sorsának főbb elbeszélései” (Tóth Sándor I. világháborús levele 1918-ból)*; Somogyi Gábor: *A miskolci 2. sz. Három leánycserkészcsapat*; Evva Margit: *Trianon árnyékában – nagyanyám, Csoma Borbála naplójából*; Bognár Zoltán: *Hadifogolytáborok Északkelet-Magyarországon*; Kavecz László: *Életem szerencsés véletlenjei*; Marosi Ágnes: *A miskolci görög kisebbség integrációja*; Mizser Lajos: *Mezőkövesd környékének falucsfülfői: A matyó és társai*; Bodnár Mónika: *Szagrális kismemlékek Putnokon*; Bredács László: *A Szilvásban születtem*; Emléktábla avatás Sajószentpéteren a málenkij robotra elhurcoltak tiszteletére; Béres Gyula: *„Piros írónnal húzták Trianont” a Bódva völgye határait is*; Hadobás Pál: *Részletek Barczay Róza naplójából és visszaemlékezéseiből*; Bede Katalin – Székelyné Forintos Judit: *Válogatás megyei honismereti írásokból.*

Varga Szabolcs: *Irem kertje. Pécs története a hődőltség korában 1526–1686.* Pécsi Hittudományi Főiskola, Pécs Története Alapítvány. Pécs 2009.

Vasi Szemle. *A Vas Megyei Közgyűlés Tudományos és Kulturális folyóirata.* Szerk: Gyurácz Ferenc. *Vas Megyei Közgyűlés.* Szombathely 2011. 3. 257–384. old. – A tartalomról: Lőcsei Péter: *Weöres-mozaikok XXI.*; *A porlepte énekes közelében – beszélgetések Domokos Mátyással*; Bariska István: *A Dunántúl és a szatmári béke*; Czirik Zoltán: *Légi események a körmendi járás területén (1941–1945)*; Tóth Gábor: *Bronzkori asszony a Szeleste-elkerülő út építési területéről*; Szilárdy Zoltán: *Maulbertsch Szent Quirinus-oltárképe grafikai előzményei*; Nagy Enikő: *A szőlőterületek szerepe a községi táj karakterében*; Baranyai Gábor: *Vas vármegye szülőtermő vidékei a XIX. sz. közepén – Fényes Elek Geographiai szótára alapján*; Puskás János – Unger István: *A községi bor minőségi adatai a szüret időpontja és komplex időjárási elemzők alapján*; Csopor István: *Gyertyamártó edény Jákról*; Lakner László: *Adalékok a Markuszovszky kórház történetéhez*; Salamon Nándor: *Grafikák a Pittmann-gyűjteményből*; Németh István Péter: *Badaacsonyi képeplap – Bárdosi Németh Jánosról.*

Tajti Erzsébet: *A kécskei képfestő család.* *Kiadja a Tiszakécskei Honismereti Kör.* Tiszakécske 2009. 112 old.

Tari Lujza: *Szlovákiai magyar népzene. Válogatás a szerző népzene gyűjtéséből.* 1983–2006. Gyurcsó István Alapítvány Könyvek 49. *Csemegek Művelődési Intézete.* Dunaszerdahely 2010. 370 old.

A tiszakécskei Mórész Zsigmond Gimnázium jubileumi évkönyve, 1963–2009. Szerk.: Nyitrai Mudris Gabriella, Szendreyne Kiss Judit, Tajti Erzsébet. *Tiszakécske 2009.* 408 old. – A tartalomról: *Tajti Erzsébet: Névadonk: Mórész Zsigmond; Iskolánk kapcsolata Kolos Rékával, Mórész Zsigmond unokájával; Vécze*

János Nándor: A tiszakécskei gimnázium története (1963-1998); Nyitrai Gabriella: A Móróc Zsigmond Gimnázium története az elmúlt évtizedben (1998-2009).

Tóth Péter: Borsod vármegye közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvei, 1569—1578. Mutatók: Bodnár Tamás. B. A. Z. Megyei Levéltári füzetek 51. Kiadja a B. A. Z. Megyei Levéltár. Miskolc 2008. 405 old.

Tudományos emlékülés Erdei Ferenc születésének centenáriuma. Szerk.: Varga Gyula. Az Erdei Ferenc Társaság füzetek, 22. Kiadja az Erdei Ferenc Társaság és a Bába Kiadó. Makó 2011. 92 old. – A tartalomról: Huszár Tibor: A szociológus Erdei Ferenc; Tóth István: Erdei Ferenc, a parasztpolitikus; Romány Pál: Erdei Ferenc, a miniszter; Sipos Levente: Erdei Ferenc az 1956-os forradalomban; Enyedi György – Kovács Katalin: Erdei Ferenc, a vidékpolitikus; Varga Zsuzsanna: Erdei szövetségi felfogása; Tóth Ferenc: A lokálpatrióta; Varga Gyula: A „tudományos munkás”.

Ulrich Attila – Pozsonyi József: A jobaházi Döry család története. Régi magyar családok, 8. Tiszántúli Történelmi Társaság, Debrecen 2009. 223 old.

Urbán Aladár: Batthyánytól Kossuthig. A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum könyvtára. Argumentum. Bp. 2009. 404 old.

Ványai Mária: Hidak a viharlámpa fényében. Partiumi füzetek 64. Szerk.: Dukrét Géza. Kiadja a Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Társaság és a Varadinum Script Könyvkiadó. Nagyvárad 2010. 376 old.

Viczen István: Deresk község keletkezése és története 1243—2008. Kiadja a Községi Hivatal. Deresk 2008. 48 old.

Wöller István: Vizimalmok a Tapolcán Pápatól Marcaltőig. Jókai Mór Városi Könyvtár. Pápa 2010. 149 old.

Zahuczky László: Száz éve született Kardos László. Kiadja a Városi Könyvtár. Miskolc 2009. 56 old.

Összeállította: Halász Péter

A 2011. év tartalomjegyzéke

KÖSZÖNTÉSEK

Barna Gábor: „Máriának követe...” Erdélyi Zsuzsanna 90 éves 1/14

Bevezető sorok dr. Czira Szabolcs, Nagykörös polgármesterétől 3/4

Cseh László: Barsi Tanár Úr köszöntése 1/3

Dr. Szücs Lajos, a Pest megyei közgyűlés elnökének köszöntője 3/3

Halász Péter: Szivből jövő üdvözet Barsi Ernő bátyámnak 1/9

Halász Péter: Bartha Éva születésnapjára 4/3

Halász Péter: Köszöntjük a nyolcvanestendős Andrásfalvy Bertalant! 6/3

Kováts Dániel: A fáklyavívő 1/11

Lackovits Emőke: Köszöntő sorok a 90 esztendő Barsi Ernőnek 1/7

Lanczendorfer Zsuzsanna: „Mesterek mestere”. Barsi Ernő életútja 1/5

Lilik Ferncné: „Hol van a magyar népdal?” 1/12

Sára Sándor: A képlátó ember. Laudatio Korniss Péterről 1/17

ÉVFORDULÓK

Balahó Zoltán: Emlékezés a 150 éve született Tisza Istvánra. Perczel Tamás: Epilógus 3/5

Balahó Zoltán: Százéves a pozsonyi Petőfi-szobor 6/28

Balassa Zoltán: A szellem arisztokratája. Emlékezés Böhm Károlyra halálának centenáriuma 3/15

Boér Hunor: Bányai János, a székelyföldi építő 6/17

Debreczeni-Droppán Béla: Gróf Teleki Lászlóról születése és halála kerek évfordulóján 6/6

Dobos Gyula: „Életemet a hazának szentelem”. Kétszáz éve született Perczel Mór 6/9

Fülöp Lajos: Száz éve született dr. Molnár István múzeumalapító, néprajztudós 6/21

Frisnyák Sándor: Emlékezés a száz éve született Kiséry Lászlóra 6/27

F. Tóth Géza: 125. évvel született Pávai-Vajna Ferenc, a „hévízek atyja” 2/12

F. Tóth Géza: 125 éve született Papp Simon, a „a kőolajkutatás atyja” 3/9

G. Szabó Zoltán: Budavár tövében. Gondolatok a Nándorfehérvári csata 555. évfordulóján 5/12

Hála József – G. Szabó Zoltán: Móra Ferenc: A honti igricék. Nagy írónk novellájáról az ipolysági kanászhangverseny centenáriuma 3/12

Halász Péter: Száz esztendeje született Lakatos Demeter 6/23

Körösi Mária: „Európai a sors és európai a feladat”. Gondolatok gróf Teleki Pál halálának 70 évfordulóján 2/14

Kriza Ildikó: Kétszáz éve született Kriza János 4/9

Mészáros Kálmán: Szatmár és Nagymajtény, 1711–2011 4/6

Polgárdy Géza: Emlékezés Selmezbánya három jelesére 2/6

Polgárdy Géza: Egy magyar hadvezér, aki elfoglalta és megsarcolta Berlint. Háromszáz éve született Hadik András 5/9

Polgárdy Géza: Thirring Gusztáv emlékezete – kettős évfordulója kapcsán 6/15

Radics Éva: Liszt Ferenc és a magyarság 5/3

Selmezy Kovács Attila: A Kárpátoktól a Balkánig. Emlékezés Gunda Bélára 6/19

Szecső Károly: 200 évvel ezelőtt született Albert Ferenc csillagász 1/24

Tóth Almos: 150 éve született Laczkó Dezső, a legendás pap-geológus 6/12

Tóth Arnold: Emlékezés Lajos Árpádra 6/26

Tóttós Gábor: Háromszáz éve halt meg az utolsó kuruc vértanú. Béri Balogh Ádám emlékei 1/19

Várnai Ferenc: Az Erkel-családól II. Erkel Ferenc családjá és munkássága 1839 és 1850 között 1/26

Várnai Ferenc: Az Erkel Családról III. Erkel Ferenc élete és munkássága 1850-től haláláig 2/2

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanító mestereink

Bibó István: Közép- és Kelet-Európa területi státusának felborulása és a nyelvi nacionalizmus kialakulása 4/11

Csűry Bálint: Jegyzetek a moldvai magyarok népköltészetéről 1/29

Horváth János: Petőfiről 6/31

Olsvai Imre: A somogyi magyarság népzeneje (részlet) 3/18

Balogh Mihály: „Elzengem híred, Csákbéreny!” A honismereti tankönyvek fölötté szükséges voltáról 1/33

Dávid István: Zenei oktatás a Károli Gáspár Református Egyetem Nagykőrösi Tanítóképző Főiskolai Karán 5/20

Dezső Marianna: Zene és művészetoktatás 1/32

Dömötör Józsefné: Honismeret napi vetélkedő a szekszárdi Szent László Szakképző Iskolában 3/22

Fehér Anikó: A Kodály-módszer 5/14

Gécziné Laskai Judit: Hagyományközvetítés tankönyvvel. Hon- és népismeret tankönyvek az általános iskola 5-8. évfolyamán 2/22

Gécziné Laskai Judit: A néphagyomány ébren van. Beszámoló egy nyári táborozásról 6/32

Kovács Lajos: Udvari krónikás voltam Mecsországban 2/24

Richter Pál: Népzeneoktatás és népzene-tanár-képzés a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen 5/16

Sipos Endre: Javaslatok a magyar oktatás felelős vezetői számára 4/14

Szenczi Árpád: A nagykőrösi tanítóképzésről 3/20

Vargáné Nagyfalusi Ilona: A helyi tankönyvek alkalmazása a hon- és népismereti nevelésben 2/18

SORSKÉRDÉSEK

Erdélyi Mónika Villő: 1860. március 15-e Pest-Budán. Egy megemlékezés és sajtója 2/26

Győri-Nagy Sándor: Nemzetstratégia – fenntartható nyelv- és kultúraelmélet nélkül? 6/34

Nagy Árpád: „Mert a haza nem eladó...” 90 éve – Sopron és környéke visszatérésére emlékezve 4/19

Székely András Bertalan: Magyar–szlovén kapcsolatok a rendszerváltás óta 1/47

Székely Balázs: Hol rontottuk el? 1954 és 1956 hatása a magyar sportéletre, gazdaságra és társadalomra 2/30

Váradi Natália: Az 1956-os forradalom a KGB iratai alapján 1/41

HAGYOMÁNY

Dánielisz Endre: Tánccalkalmak Nagyszalontán 1/55

Fehér Zoltán: Bányai folklór elemek Arany Jánosnál 3/25

Kerekgyártó Mihály: A sajónémeti „rabvágás” 4/24

Kissné Tóth Gabriella: „Körösnél az ó temető Sirató névét innen vette” 3/24

Stenszky Cecília: Tóth János szegedi népdalgyűjtése 1846-ból 3/32

Szabadi Mihály: Sióagárdi karikázó 4/22

Tankó Gyula: A műkedvelő színjátszás emlékei Gyimesközépkölon 1/57

Voigt Vilmos: Dankó Pista „dalainak” szövegei 3/27

Vörös Dezső: Képek a hevesi KALOT és KALÁSZ történetéből 3/34

EMLÉKHELYEK

Balázs János: Brassó történetének kezdetei 1/62

Beregszászi Balázs – Simon Zsuzsanna – Varga Bálint: 1956 emlékezete a Mosonmagyaróvári Városi Kollégiumban 2/34

Fodor Fanni: Nagy Imre miniszterelnök budai emlékháza 5/30

Merényi-Metzger Gábor: Gróf Bercsényi Miklós Ferenc türingiai síremléke 3/37

Merényi-Metzger Gábor: Gróf Bercsényi Ferenc Antal halála és síremléke 4/30

Merényi-Metzger Gábor: Gróf Siskovics József prágai síremléke 5/25

Merényi-Metzger Gábor: Hol született az ördöglovas? 6/41

Schill Tamás: Az emlékezet helye – Dunapataj 1919 5/27

Udvarhelyi Nándor: Boroszló magyar emlékei 1/65

Udvarhelyi Nándor: II. Rákóczi Ferenc lengyelországi menedékhelyei 4/27

Udvarhelyi Nándor: Nyalábvári Helikon 5/23

Udvarhelyi Nándor: Kalwaria Zebrzydowska kegyképe és tisztelete Magyarországon 6/37

TERMÉS

Ábrahám Vera: Szeged zsidó temetői 4/46

Bagyinszky Marianna: Ruha teszi az embert. Magyar viseletek a XVIII. század közepétől a reformkorig 2/47

Bagyinszky Marianna: Pesti „magyaros” divat a két világháború között 3/61

Bodó Ferencné és Gergelyné Bodó Mária: A marosleleli trafik 3/66

Csoma Attila: Alag község megalakulása és első évei 3/58

Diószegi György Antal: Kossuth Lajos Pesti Hírlapja: mintaértékű és igazmondó média 6/48

Fábián Borbála: Pilaszánovits József, Baja 1848/49-es főbírája 2/45

Fehér Tamás: Közzettni vizsgálatok a váci Főtér ásatási területén II. 2/50

- Ferencz Győző*: Szalmatetős nagyközségből tízeleletes megyeszékhely. Zalaegerszeg történelmi vázлата 4/37
- Gócsáné Moró Csilla*: A XIX. századi magyar köznemes tárgyi világa a tápiószzelei Blaskovich Múzeumban 3/54
- Halász Péter*: „Úgy szerettem a muzsikálást, hogy a világon semmit annál jobban.” Antal Zolti, a vak gyimesi muzsikus 5/64
- Hála József*: Liszt Ferenc, Herrmann Antal és a cigányzene. Avagy miként inspirálta a zseni tévedése az autentikus cigányfolklor kutatását? 5/40
- Kardos Timea*: Ónod Thököly fejedelemsége idején 4/32
- Küllös Imola*: A magyar népköltészet gyűjtésének kezdetei 5/51
- Mándli Gyula*: Érdy János élete és munkássága 3/64
- Novák László Ferenc*: „Hej, Nagykőrös, híres város...!” 3/40
- Pallagi László*: Beregsom élete a XX. század első felében 4/39
- Pallagi László*: A Somi Református Egyház 1944–1953 között 6/50
- Páva István*: A népzenei Pátria-felvételek rövid története 5/60
- Radnóti Klára*: Liszt Ferenc és a Nemzeti Múzeum 5/34
- Sápi Mária*: Nagykőrösi pusztai tölgyesek az ország szívében 3/51
- Sebő Ferenc*: Vikár Béla fonográfos gyűjtése. Új módszerű népzenei gyűjtés a XIX. század végén 5/56
- Székelyné Körösi Ilona*: A „Háromváros” történelmi hagyományai 3/52
- Szolláth Humor*: Szováta első sósfürdőjének megalakulása és korai története 2/54
- Tóth Tibor*: Arany János Nagykőrösön 3/46
- Töttös Gábor*: Németh László és Gyöng 2/38
- Töttös Gábor*: Liszt Ferenc Szekszárdja – Szekszárd Liszt Ferencé 5/44
- Vármai Ferenc*: Bátaszék neves szülöttjéről 5/49
- Vármai Ferenc*: Liszt Ferenc életéből – levelei nyomán 6/43
- Végső István*: Vajda János költő rejtélyes halasi élete 2/40
- Végső István*: A nagykőrösi izraeliták a zsidóüldözések keresztútjában 3/48
- Badicsné Szikszai Zsuzsa*: Honismereti nap és kistérségi néprajzi konferencia Kiszomboron 6/59
- Bándi László*: Nyolcvan éves a pápai H. Szabó Lajos 4/75
- Bartha Éva*: Beszámoló a Honismereti Szövetség 2010. évi közhasznú tevékenységéről 4/76
- Berdán Zsuzsanna*: Dr. Kós Károly néprajzi grafikái Keszthelyen 4/65
- Dániel Erzsébet*: Emléktáblát avattak Bényben Csókás Ferenc tiszteletére 5/74
- Dániel Erzsébet*: Emlékezés Sebők Zsigmondra, „Mackó úr” megteremtőjére 6/57
- Debreczeni-Droppán Béla*: Elnöki megnyitó 4/49
- Domokos Zsuzsanna*: A Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont 2011-es tevékenységeiről 5/70
- Dukrét Géza*: XVII. Népi építészeti tanácskozás Békésen 1/72
- Ferencz Győző*: A szlovén–magyar kapcsolatok hétköznapijai 3/73
- Fodor István Ferenc*: 90 éves Laki Ida festőművésznő 2/73
- Fodor István Ferenc*: Gubicz András emléktábla a Váci utcában 6/59
- Halász Péter*: Népi iparművészek találkozója Erdélyben Székelyudvarhely 2010. október 9–10. 1/69
- Halász Péter*: Kitüntetés 1/72
- Halminé Bartó Anna*: Az Érdy János Honismereti Egyesület 3/67
- Házy Bakó Eszter*: Ünnepek a Cenk árnycékában 1/73
- Kereskényi Dávid*: A reformkori politikusok új almanachja. Beszélgetés Pálmány Bélával 6/54
- Kisari Balla György*: Helytörténeti séta Nagyarban 5/75
- Koczó József*: A Börzsöny vizei 4/58
- Kovács Sándor*: Jelentősen bővült 2011-ben az érdi Magyar Földrajzi Múzeum 6/61
- Körösi Ilona*: Száz éve történt. A földrengés éve Kecske-méten 4/69
- Kriston-Vizi József*: A Kiss Áron játékos emlék-délutánról 4/60
- László Zoltán*: Kosd rövid története 5/78
- Matyikó Sebestyén József*: Vendégségben Zichy Mihály dedunokájánál. Szalay Lajos irodalmi rajzai Zalán 3/75
- Matyikó Sebestyén József*: Látomások a pusztulás örvényeiben. Pruzdzik József festőművész kiállítása Balatonföldváron 5/76
- M. Pázmány Kata*: „Újra szolgálatban!” A Budavári Sikló felújításának 25 éves jubileumára 3/77
- N. Divíki Emma*: Emlékezés Gacsári Istvánra a Füzesgyarmati Krónika írójára 4/61
- Orbán Zoltán* – *Selmecei Kovács Ádám*: Széncinege – Az év madara 2/67
- Pataki Zsolt*: A kosdi bányakatasztrófa emlékezete 5/79
- Pál Roxána*: A római kori Iovia újabb kincse 4/63
- Sebestyén Kálmán*: Kós Károly nevét viselő iskola Körösfőn 1/71

ZSENGE TERMÉS

- Munkácsy Katalin Fruzsina*: Így láttam Trianont 2/62
- Murvai Róbert Dávid*: Négy honalapítás. Az aradi Alma Mater Trianonja 2/59
- Zeitler Ádám*: Makó gazdasági és társadalmi helyzete a trianoni békeszerződés után 2/64

KRÓNIKA

- Agócs Attila*: Hatvan éves a füleki múzeum 6/60
- A Honismereti Akadémia kitüntettettjei 4/52
- A XXIX. Honismereti Akadémia szekcióüléseinek összefoglalói 5/81

Siket István László: Húszéves a makói Honismereti Kör 2/73

Siket István László: Egy hazafias egyház a magyar nyelvért. Százéves az első magyar mise a makói görög katolikus templomban 4/67

Solmosi Márta: Ipolyság és Vác közötti kulturális együttműködés tíz éve 3/69

Szecsó Károly: Száz éve született a „Mátra mindenese” 4/74

Szöts Zoltán: Perezel-évforduló Bonyhádon 6/53

T. Dobosi Viola: Vértesszőlős példája 2/68

Tóth Ferenc: Daloskönyv és CD Bartók Béla emlékére 5/73

Tóth József: Mondák és dalok útján 2/71

In memoriam

Bakos István: Csicsery-Rónay István (1917–2011) 4/81

Balassa Zoltán: Cseke László utolsó hajójúja 5/83

Fodor István Ferenc: Molnár István (1924–2011) 5/86

Halász Péter: Szikossy Ferenc (1937–2011) 3/78

Jászberényi Ferencné és Néma Sándor: Balogh Mihály (1944–2011) 4/83

Kováts Dániel: Búcsú Deme László professzortól 4/82

M. Pázmány Kata: A diplomácia királya – Dr. Habsburg Ottó (1912–2011) 6/62

Pusztainé Szabó Margit: Zsolnai József (1935–2011) 3/80

Sylvester Lajos: Makovecz Imre erdélyi hagyatéka 6/64

Szabó Imre: Búcsú Tóth Ferentől (1926–2011) 5/85

Szecsó Károly: Bán Péter (1947–2010) 2/75

Szecsó Károly: Németi Gábor (1930–2010) 3/83

Szecsó Károly: Sereg József (1928–2011) 5/84

Tölgyesi József: Emlékezés Tatai Zoltánra (1928–2010) 3/82

Tölgyesi József: Oláh Ferenc (1924–2011) 6/66

KÖNYVESPOLC

Darvas-Kozma József: A csíksomlyói pünkösdi búcsú eredettörténete (*Udvarhelyi Nándor*) 6/68

F. Bodó Imre – Barkóczy Ernő: Attala község (*Matyikó Sebestyén József*) 4/86

Györfly István: A Fekete-Körös völgyi magyarság (*Dukrét Géza*) 2/76

Lázár Anna: Lövéte köröpoló (*Küllös Imola*) 3/85

Mészáros István: Művelődéstörténeti tanulmányok 1960–2009 (*Szecsó Károly*) 6/69

Miklós Péter: A szegedi bölcsészkar Radnóti Miklós diákeveiben (*Gergelyné Bodó Mária*) 6/67

Pálfi Sándor – Tóth Béla: Szegedi hajók a Tiszán, Dunán, Dráván, Száván (*Fenyvesi István*) 3/89

Székely András Bertalan: Közép-európai szöttek. Kisebbség és kultúra – határon innen és túl (*Frisnyák Sándor*) 5/87

Vágvölgyi Zoltán (szerk.): Szentesi antológia – Válogatás Szentés szépirodalmi múltjának kincseiből (*Labádi Lajos*) 4/87

Váradai Péter Pál – Löwey Lilla: Székelyföld képi autonómiaja (*Udvarhelyi Olivér*) 3/84

* * *

Bajtai Mária: Csongrádi kiadvány a százéves Magyar Irodalomtörténeti Társaság köszöntésére 6/67

Cseh Fruzsina: Mesterségek a székely közösségekben 3/87

Fehér Anikó: Pécs zenei élete 5/87

Fehér Zoltán: „Ideki a hegybe felnőtt komlókóro...” A moldvai csángó-magyarok etnobotanikája 5/88

Gyarmati István: Sárvár története írásban, képekben 2/77

Horváth Géza: Megrázó, méltó mementó 2/78

Horváth Géza: Új kiadványsorozat indult egy „régii” intézményben 4/91

Kalocsai Péter: A szombathelyi Berzsenyi Dániel Könyvtár jubileumi kiadványai 1/75

Klamár Zoltán: Regényes templomtörténet 3/86

Koczó József: A hetedik évtized elején. Csáky Károly legutóbbi munkáiról 5/90

Kolozs Barnabásné: Szép szónoklatok mestere 4/85

Kovács Sándor: Tudománytörténeti tanulmánykötet Cholnoky Jenőről 1/76

M. Pázmány Kata: Mátyás király és a fehérvári reneszánsz 1/74

Őrsi Julianna: A Jászkunság folyóiratról 6/70

Pogány György: Tatabánya lakótelepei és utcanevei 4/88

Polgárdy Géza: Selmebánya városi és bányajogi kódex 4/85

Tölgyesi József: Vaszar község története 4/87

Valentiyk Ferenc: Tengerentúli könyv reneszánsz 4/90

HÍREK

A Magyar Emlékekért a Világban Egyesület rendezvényei 2011 5/96

Erdélyi Körök Országos Szövetsége a zsidói Wesselényi család kriptája ügyében 4/95

Halász Péter kitüntetése 1/72

46. Katonai irodalmi pályázat 2011 3/23

Koltó: Liszt Ferenc mellszobra 5/97

Magyar kultúra napja 2012 – XVI. pályázat 5/95

Rákóczi hűségében. Hagyományörző pályázat 1711–2011 1/28

Százhalombattai programsorozat 6/52

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA 1/77

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA 2/78

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA 3/91

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA (összeállította Halász Péter) 4/95

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA (összeállította: Halász Péter) 6/71

HONISMERETI ÉVFORDULÓNAPTÁR 2012 (összeállította Németh Tibor) 5/92

A 2011. ÉV TARTALOMJEGYZÉKE 6/77

A füleki vár a helyreállított Bebek-bástyával

Városi múzeum a Vigadó épületében, Fülek

Vargyas, Makovecz-templom
(Sylvester Lajos felvétele)

